

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2017

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(25-26 квітня 2017 року)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 7

Редакційна колегія: **А. Є. Конверський**, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України (голова); **С. В. Руденко**, д-р філос. наук, доц. (заст. голови); **Р. Сапенько**, д-р філос.наук, проф. (**Roman Sapeńko**, Dr.hab. Prof., University of Zielona Góra, Poland); **В. А. Бугров**, канд. філос. наук, проф.; **Т. П. Кононеко**, д-р філос. наук, проф.; **І. С. Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **Д. В. Неліпа**, д-р політ. наук, доц.; **М. І. Обушний**, д-р політ. наук, проф.; **С.М. Оксамитна**, д-р соціол. наук, проф.(НАУКМА); **В. І. Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **А. О. Приятельчук**, канд. філос. наук, проф.; **М. Ю. Русин**, канд. філос. наук, проф.; **М.Л.Ткачук**, д-р філос. наук, проф. (НАУКМА); **Є. А. Харьковщенко**, д-р філос. наук, проф.; **І. В. Хоменко**, д-р філос. наук, проф.; **В. Ф. Цвих**, д-р політ. наук, проф.; **Л. О. Шашкова**, д-р філос. наук, проф.; **П. П. Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.; **Я. А. Соболевський**, канд. філос. наук (відп. секр.); **В. Е. Туренко**, канд. філос. наук.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 7 від 27 березня 2017 року)*

"Дні науки філософського факультету – 2017", Міжн. наук. конф. (2017 ; Київ). Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2017", 25-26 квіт. 2017 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2017. – Ч. 7. – 183 с.

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2017

Секція 18

"ПОЛІТИЧНА ДУМКА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ"

Підсекція

"ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ"

О.В. Абрамова, студ., КНУТШ, Київ
abramowolga@gmail.com

ПРОЕКТ "МІЖМОР'Я" ЯК МЕХАНІЗМ ОПОРУ РОСІЙСЬКІЙ ЕКСПАНСІЇ

На сьогодні світ рухається в напрямку реалізації проектів глобалізації, метою яких є створення єдиного геополітичного курсу на основі спільних інтересів. Однак Україна, як представник Східної Європи, залишається пасивним об'єктом світових гравців, що обумовлено відсутністю чіткої стратегії міжнародного характеру та браком організаційної інфраструктури. Саме через інтервенцію Російської Федерації Україна вимушена пристосовуватися до геополітичних перебудов. Ідея військово-політичної й економічної інтеграції України з іншими східноєвропейськими державами перетворить її на самостійного геополітичного гравця.

Проект "Міжмор'я" або "Intermarium" – план створення конфедерації, союзу Польщі, України, Литви, Латвії, Естонії, Білорусі, Чехословаччини, Угорщини, Румунії, Югославії та Фінляндії, що повинен спиратися на підтримку трьох кавказьких республік: Азербайджану, Вірменії і Грузії, метою яких є протистояння двом могутнім імперіям: російській і німецькій, а також створення гарантійних умов безпеки й самооборони. Саме так звучала ідея концепції "Міжмор'я", створена Юзефом Пілсудським по закінченню Першої світової війни. Однак на початку XX ст. проект не отримав належної підтримки. 12 серпня 2008 р., під час російської війни проти Грузії, у Тбілісі відбулася зустріч президентів і прем'єр-міністрів, що передбачала початок проекту "Міжмор'я". Хоча Грузія не була частиною плану Ю.Пілсудського, однак втрата даною державою контролю над Абхазією й Південною Осетією через експансію Російської Федерації підштовхнула грузинське керівництво підтримати проект XX ст. Польща ж, курс зовнішньої політики якої завжди був спрямований на тісну співпрацю з партнерами, які завжди готові надати потужну військову підтримку, після обрання президентом Анджея Дуди стала ініціатором, у першу чергу, військово-політичного, а потім вже економічного союзу. До того ж наявний приклад з анексією Криму й безпосереднім втручанням й розгортанням конфлікту на Донбасі Російською Федерацією зміцнив упереджене ставлення Польщі до Росії, спричинене негативним досвідом Другої світової

війни й розділами Речі Посполитої в 1772, 1793 і 1795 рр. Таким чином, через 100 років після створення концепції "Міжмор'я" агресивна зовнішня політика Російської Федерації змусила задуматися очільників Східних держав про відродження ідеї конфедерації від Чорного й Адріатичного до Балтійського морів. Незважаючи на наявність таких блоків як ЄС і НАТО, "Intermarium" може надати гарантії безпеки тим країнам, що не є їх членами (Грузія, Молдова, Україна, Білорусь).

"Intermarium" – інструмент для стримування загрози зі сходу на основі об'єднання військових сил, економічних складових і вироблення спільного політичного курсу. Даний проект, у першу чергу, є вигідним для України, адже наразі її території постраждали від російської експансії, яка базується на потужних маніпулятивних схемах й інформаційній пропаганді. Саме Польща є тим партнером, з яким потрібно підтримувати відносини, оскільки вона наділена правом робити внесок в активне формування європейської політики на стадії узгодження актуальних і довгострокових ініціатив європейського порядку денного. Завдяки створенню "Веймарського трикутника" й домінуючій позиції Польщі щодо захисту української цілісності, українські питання інтенсивніше обговорюються на міжнародній арені. Українська проблема є провідною серед тих, що польська влада висуває на порядок денний, адже Україна – бастион, що перекриває доступ Російської Федерації до Західної Європи. До того ж наша країна є світовою житницею, державою з достатньо високим рівнем інтелектуального, але не зовсім реалізованого капіталу, і посідає місце в п'ятірці лідерів за об'ємом ІТ-продукції.

Слід зазначити, що військове значення україно-польських відносин у межах проекту "Міжмор'я" досить вагоме, адже польська армія чисельністю в 140 000 осіб і українська – у 250 000 осіб, з сумарним бюджетом у 16 млрд. дол., важким озброєнням і розміщенням протиракетної оборони зможуть разом стати захисною фортецею для Західної Європи й перекрити шлях до Азії.

Союз із Польщею в межах проекту "Міжмор'я" є досить вигідним для України, адже:

- Польща вкладає зусилля для стабілізації постконфліктних країн, залучає країни СНД до західних структур, а саме: розширює межі співпраці не тільки на політичному, а й на економічному й соціальних рівнях;
- разом зі Швецією Польща сприяла налагодженню партнерських відносин й інтеграційних зв'язків ЄС з Україною в контексті "Східного партнерства" в 2008 р., одна з цілей якого – перехід до безвізового режиму;
- зусилля Варшави у східному напрямку орієнтуються на послаблення російського впливу у Східній Європі, що і є головним приводом втілення проекту "Міжмор'я" [Седакин Ю. Внешняя политика Польши [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.observer.materik.ru/observer/N6_2010/058_0.].

Однак існує і ряд проблем на шляху реалізації концепції "Міжмор'я", а саме:

- побоювання українських, білоруських і литовських націоналістів, що представники непольської нації перетворюються в межах нової конфедерації на громадян другого ґатунку;
- усі союзники мають об'єднатися на основі однакових сумісних підходів до економічної й митної політики. Однак це неможливо, оскільки ВВП Польщі складає 68%, України й Білорусі – 35%, а Литви й Латвії – 7%;
- оскільки Україна, Грузія й Молдова наразі недостатньо розвинені в економічній і політичній сферах, то основними джерелами фінансування повинні стати Польща й Румунія (до тих пір, поки економіка України не відновиться);
- для багатьох країн майбутнього альянсу Російська Федерація є джерелом енергоносіїв і сировини, через що наявний низький інтерес до створення проекту "Міжмор'я" з боку країн, які не є безпосередніми сусідами Росії;
- інтереси Угорщини не співпадають з інтересами країн, що критично налаштовані проти Російської Федерації;
- конфліктна історія взаємостосунків Румунії, Угорщини й Словаччини;
- велика культурна відмінність між країнами-сусідами;
- погіршення відносин між Польщею й Литвою, спричинене утисками польських національних меншин в Литві, а також скандальне придбання Мажейкяйського нафтопереробного заводу [Miroslavov O.Lietuva – Lenkija: dvišalių santykių pamokos [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rubaltic.ru/articles/lietuva-lenkija/>];
- відсутність інтересу з боку Білорусі через залежність Мінська від Москви.

Отже, враховуючи кількість можливих проблем, проект "Міжмор'я" є досить неоднозначним. До того ж реалізація даної концепції в основному залежить від політичної підтримки країн-лідерів світу, у тому числі США й Німеччини. Однак саме ці країни є противниками втілення плану "Міжмор'я", оскільки потенційно Україна й Польща можуть скласти достатню конкуренцію європейським товарам завдяки добре розвинутій важкій промисловості, вигідному географічному положенню й замкненій промисловій виробничій мережі.

Б.Л. Балюк, студ., КНУТШ, Київ
Balyuk9865@gmail.com

КУЛЬТУРНИЙ МАРКСИЗМ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ПРАВИХ

Починаючи з 1970-их років, в європейських та американських правих колах стала поширюватися думка про існування так званого "культурного марксизму", як нової методики боротьби лівих сил що має на меті

розхитати традиційні основи західного суспільства для полегшення насаджень власних практик, підготовки розвинених країн Європи та Північної Америки до поступового соціалістичного повороту. В теоретики "культурного марксизму" ставили А.Грамші, представників Франкфуртської школи (в першу чергу Г.Маркузе) та багатьох інших лівих інтелектуалів ХХ століття. В заслугу цим авторам ставилося те, що нібито вони були тими марксистами, які відмовилися від аналізу економічного базису і взялися за вивчення культурної надбудови та вирішили своїми діями робити все для того, щоб зв'язок надбудови і базису (класичний для ортодоксального марксизму) взаємообернувся. Авторами концепції про існування так званого "культурного марксизму" були американські палеоконсерватори та праві ідеологи і філософи, які гуртувалися навколо журналу "The American Conservative"(П.Б'юкенен, В. Лінд). Для американських палеоконсерваторів і частини неоконсерваторів поява ідеї про "культурний марксизм" співпадала з загальним розмахом і активізацією боротьби за права ЛГБТ-спільнот, афроамериканців, феміністок, мігрантів та інших груп населення котрі, згідно з Б'юкененівською інтерпретацією Г.Маркузе, розглядалися "новими лівими" як заміна пролетаріату, котрий як соціальна група або зникав або був абсолютною емансипований політичною системою, тим самим втрачаючи роль "революційного" класу.

Значну роль в популяризації міфу про так званий "культурний марксизм" вже на початку ХХ ст. зіграв вихід у світ книги П.Б'юкенена "Смерть Заходу" в 2002 році. В ній автор змальовує песимістичну картину майбутнього західної цивілізації, котра внаслідок демографічних проблем і занепаду традиційних ціннісних орієнтацій може опинитися на грані вимирання. Ідеологами цих процесів автор вважає в першу чергу неомарксистів, при цьому П.Б'юкенен дає вільну інтерпретацію їх текстів, наводить значну частину вирізаних з контексту цитат (достовірність деяких ставиться під сумнів) та демонізує Д.Лукача, А.Грамші і інших неомарксистів, перекладаючи на них провину в моральному занепаді західного світу. Автор дає непідтверджену істориками версію про причини повернення Грамші з Москви до Італії, начебто, спричинену одвічним традиціоналізмом росіян та неспроможністю справжньої побудови соціалізму в Росії. Насправді ж Грамші, як предтеча єврокомунізму, дотримувався тези про те, що можуть існувати національні варіанти соціалізму, а не єдина універсальна модель для всіх держав. Спекулює П.Б'юкенен і на історії та теорії Франкфуртської школи. Оскільки представники даної школи зосереджувалися на критиці індустріального суспільства майже не описуючи шляхи вирішення назрілих проблем, в основу для інтерпретації поглядів Франкфуртської школи автор бере "Есе про визволення" Г.Маркузе описуючи соціальний пласт визволення людини як боротьбу виключно за емансипацію невдоволених соціально-політичною системою меншин. П.Б'юкенен в найтемніших фарбах змальовує інтелектуальний здобуток "франкфуртців" як виключно направлений на знищення усіх традиційних для консерваторів набір інститутів таких як шлюб, церква, національна держава, багато з яких представни-

ки критичної теорії дійсно вважали репресивними по відношенню до людини. Врешті-решт американський палеоконсерватор ледь не звинувачує "франкфуртців" в зраді по відношенню до Америки: "При содействии Колумбийского университета беглецы обосновались в Нью-Йорке и стали прилагать свои таланты и силы к подрыву культуры страны, которая дала им приют [*Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / пер. с англ. А. Башкирова. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2003*].

Важливу роль в популяризації ідеї про існування "культурного марксизму" зіграв ще один американський "неокон" П.Готфрід, автор праці "Дивна смерть марксизму". На відміну від Б'юкенена, він шукає коріння теорії не в неомарксистів, а виводить його з інших джерел: "Культурный марксизм – это в действительности не марксизм, но отросток либерального христианства, вступивший в союз с социальным, демократическим государством-корпорацией. Хотя он и апеллирует к мукам совести и чувствительности своих традиционных врагов, постмарксизм не имеет ничего общего с коммунизмом" [<http://allrefs.net/c13/430s5/p104/>]. Популярність Готфрідового розгляду марксизму в правих колах при цьому наштовхується на факт його некомпетентності в даному питанні, адже сам автор є викладачем-філологом, а не професійним філософом чи політологом. На непрофесіоналізм автора вказує те, що він сам оперує нетрадиційним понятійно-категоріальним апаратом плутаючи терміни "неомарксизм", "постмарксизм", включаючи в останній ледь не всіх можливих лівих інтелектуалів.

Попри те, теоретики так званого "культурного марксизму" дійсно були лівими. Суть ідей котрі виводяться з їх теорій є похідними не стільки від лівої політичної думки, скільки є результатом абсолютизації лібералами прав людини, з відповідним насадженням правими ярлика "лівого" на більшість захисників прав сексуальних чи національних меншин. Самі ж теоретики чи практики неомарксизму рідко приходили до влади на Заході, аби мати змогу насаджувати власні принципи "культурного марксизму" зверху, їх же органічне нав'язування знизу як своєрідної "позиційної війни" (як це називав А.Грамші) за владу через культуру видається радше конспірологічною теорією. Маркузе свого часу дійсно вплинув на ідеологію студентських рухів 60-их років в США і Франції, котрі були своєрідним провідником епохи мультикультуралізму, проте всі ці принципи на котрі так нарікають консерватори були реалізовані та підтримувані саме лібералами, котрі виводили їх як невід'ємні права людини. Права ЛГБТ, феміністичний дискурс, політика відкритих кордонів, що розглядаються як результат реалізації принципів "культурного марксизму" насправді ж є продовженням традицій абсолютизації прав індивіда, до яких ліберали зараховують уже не просто урівнювання політичних прав, а додають до них толеризацію будь-яких форм самовираження індивіда. Для багатьох сучасних правих образ "культурного марксизму" замінив традиційний образ ворога комуніста періоду "Холодної війни".

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ ДОКТРИН МОДЕРНУ ЮЛІУСОМ ЕВОЛОЮ

Італійський мислитель Юліус Евола присвятив чимало уваги аналізу політичних ідеологій ХХ століття, зокрема фашистських доктрин, соціалістичних ідей та лібералізму. Характерною особливістю проведеного ним аналізу була їх оцінка з точки зору традиціоналізму, у вимірі якого ці ідеологічні течії не були розглянуті раніше.

Найбільш змістовно Евола розглянув фашизм та націонал-соціалізм, що були втіленими у державній політиці Італії та Німеччини на початку ХХ століття. Дослідник вважає, що італійський фашизм став "своєрідною реакцією, що зародилася серед колишніх фронтовиків та націоналістів, на кризу, що по суті була кризою самої ідеї держави, авторитету та верховної влади в Італії" [Ю. Евола Фашизм: критика справа. – М.: Реванш, 2005. – 80 с.]. Юліус Евола дає вкрай позитивну оцінку фашизму саме в питанні відродження ідеї держави, втраченої після Першої Світової війни, та впливу авторитету лідера-вождя на формування верховної влади. Тут чітко можна простежити, що саме традиціоналістські погляди Еволи посприяли подібному погляду на фашистську доктрину. Евола підкреслює, що фашизм став носієм традиції завдяки його поверненню до так званої тріади "авторитет, порядок та справедливість". Позитивно Евола оцінює і саме бачення держави у фашистів, що трактується ним, як "щось вище по відношенню до народу та нації, тобто гідність одностайної верховної влади, через яку народ набуває справжню самосвідомість, володіє формою і волею та є частиною надприродного порядку" [Ю. Евола Фашизм: критика справа. – М.: Реванш, 2005. – 80 с.]. Проте, Юліус Евола вбачає і певні негативні сторони у фашистській доктрині. Зокрема, він засуджує націоналістичні нахили італійського режиму, помічаючи у цьому вплив націонал-соціалізму. За словами Еволи, фашисти самі починають заперечувати ідею відродження Римської імперії, вдаючись до прагнень будувати Італію на національних засадах, ставлячи себе у певні рамки. Не оминає Юліус Евола і питання класового характеру у італійському фашизмі, засуджуючи Муссоліні за надмірну концентрацію уваги саме на робочому класі. Фашистський диктатор, за словами Еволи, починає віддалятися від ідеалу Стародавнього Риму заграючи з пролетаріатом. Згодом, Евола змінює свою думку підтримуючи ідею створення корпорацій, які, на його думку, є нащадками традицій Римської імперії та Середньовіччя і являються цілком аристократичним інститутом. Евола вважав, що фашизм не повністю реалізував себе, оскільки Муссоліні не зміг достатньо направити його у праве русло, в той же час запозичивши у лівих надмірну соціальність.

Більш критично Юліус Евола ставиться до націонал-соціалізму, який ще більше скутий у націоналістичні та соціалістичні тиски, ніж італійсь-

кий фашизм. "Перший компонент нацизму", на думку Еволи, – це його звернення до національних настроїв робочих мас. Цього достатньо, щоб продемонструвати його принципову несумісність з власним традиціоналізмом мислителя, який ґрунтується на антинаціоналістичних та антисоціалістичних засадах. Серед найбільш яскравих анти-традиційних аспектів націонал-соціалізму Евола виділяв Gleichschaltung, або "уніформізацію". В рамках цієї політики, органічні, історично сформовані регіони Німеччини, відомі як Länder, були перетворені в прості адміністративні підрозділи і взяли назву Gaue. Ці підрозділи очолювали функціонери центрального уряду Рейху, які не були представники відповідних громад. Сам Евола виступає за федералістську форму держави, вважаючи, що рішення, які здійснюються на нижньому рівні управління є ознакою могутності держави. Щодо позитивного у нацизмі, то Евола говорить схвально про програми Німеччини з соціальної допомоги нижчим класам, хоча "знахабнілий народ", який отримав вигоду від такої політики був для аристократичного снобізму дослідника чимось неприйнятним.

Таким чином, хоча він знаходить речі, які можна сприймати позитивно у націонал-соціалізмі, а також в італійському фашизмі, його остаточний вердикт полягає в тому, що "необхідно відкинути і рішуче засудити систему де тенденції, які ми тільки що обговорювали, були збережені" [Ю. Евола Фашизм: критика справа. – М.: Реванш, 2005. – 80 с.] .

Чільне місце в творчій спадщині Еволи займає критика лібералізму, розгляду якого присвячено чимало робіт італійського філософа. Юліус Евола аналізуючи лібералізм критикує його за своєрідний вимір свободи: "Різниця полягає в тому, що в лібералізмі ця цінність затверджується родом рабів, що не спроможні додумати цю ідею до кінця і забажати свободу для індивідуума і в індивідуумі і неправомірно зводячих її до "суспільства" і "людства", де вона вже повністю втрачає своє початкове значення і стає оманом" [Ю. Евола Языческий империализм. – М.: Русское слово, 1992. – 116 с.]. Не оминув Евола під час свого аналізу ліберальної ідеології і питання всезагального виборчого права. На думку мислителя право кожного віддавати свій голос на виборах є несправедливим, бо "рівність голосів заперечує і применшує гідність особистості, оскільки голос великого мислителя, князя церкви, видатного юриста або соціолога, великого полководця зрівнюється з голосом безграмотного учня м'ясника, ідіота або першого зустрічного, легко піддається впливу натовпу або голосує за того, хто йому платить" [Ю. Евола Фашизм: критика справа. – М.: Реванш, 2005. – 80 с.]. Евола стверджував, що слід розрізняти ліберальну та традиційну представницьку систему, відмінність яких полягає в тому, що голос кожного виборця в останній оцінюється у відповідності з його суспільним становищем. Юліус Евола повністю відкидав гуманізм та правову рівність, що є базовими принципами лібералізму.

Евола давав свою оцінку і соціалізму, що втілювався в державній політиці Радянського Союзу на початку ХХ століття. Філософ вважає соціалізм одним з головних коренів європейського краху та застерігає від

переходу влади в руки останнього, так званого "четвертого стану", що буде "примітивну державу праці", яка не здатна забезпечити можливість творчого розвитку індивідуума та його власного "Я". Соціалізм, на його думку, знищує саму ідею держави, ставлячи інтереси суспільства вище за державні, розмиваючи будь-які прояви традиційного індивідуалізму. Більш за все, Евола обурюється руйнацією класового суспільства зі сторони соціалізму, що призводить до нівелювання ролі кожної окремої особистості в суспільстві та приписуванні індивідам однакових ролей шестерні у великій державній машині, де вони не виконують жодної функції, окрім економічної.

Роблячи підсумки, Евола не лише не був прихильником жодної з політичних доктрин Модерну, а й ґрунтовно піддавав критиці як праві, так і ліві ідеології. Його інтегральний традиціоналізм заперечував більшість базових категорій цих світоглядних систем, оскільки всі вони орієнтувались на широкі маси населення, в той час як Юліус Евола був елітарним мислителем, що, перш за все, піклувався про інтереси аристократії.

В. Ю. Вилков, канд. филос. наук, ст. науч. сотр., КНУТШ, Киев
vilkofo@voliacable.com

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПИСАНИЯ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ГЕНЕЗИСА ЦИВИЛИЗАЦИЙ И НАЦИЙ ОСВАЛЬДА ШПЕНГЛЕРА

В реалиях современной глобализации, радикальных трансформаций национальных миров существования человечества, несомненный интерес представляют те фундаментальные теоретические модели, которые объясняют причины и социально-историческую логику процессов национального бытия человечества. А среди них, прежде всего, можно выделить концепцию культуры и цивилизации, всемирно-историческую модель генезиса наций и их государственности, немецкого мыслителя Освальда Шпенглера.

В плане методологии познания О. Шпенглера характеризует отказ от философской метафизики. Он против "мышления" и "объяснения". Отдавая предпочтение постижению "всемирной истории" через ее "морфологию" и "мироощущение судьбы", он пытается доказать, что рационализация исторического процесса, его направленности, познавательно бессильна. Наоборот, утверждает философ, следует не приводить историческое движение в систему строгих понятий и категорий, а чувствовать, полагаясь на "физиономический такт". В частности, разъясняя собственные базовые методологические установки, он прямо декларирует, что "*центром моего построения*" "*служит идея судьбы*", а "на пути рационального мышления находится лишь противоположная идея – причинности". "Судьба и случай", пишет он, "безусловно принадлежат совсем другому миру, нежели познание причины и действия,

оснований и следствия. ... С этим научное мышление никогда не совпадает. Взгляд на прочувствованные и пережитые факты блекнет, как только начинают мыслить аналитически. Судьба – слово, содержание которого надо *чувствовать*. ... Пусть никто не думает, что постиг ядро моей мысли, если для него остался закрытым последний смысл этих слов, как я их понимаю. От судьбы путь идет к трудно постижимому переживанию, которое я обозначаю как *глубинное переживание*". Еще одним "весьма трудным понятием является понятие физиономического такта". "В моей же точке зрения, – заявляет философ, – подразумевается очень высокая форма этого такта, – в качестве бессознательного метода инстинктивного рассмотрения мирового процесса; в действительности этим методом владеют немногие люди. В нем сходятся прирожденный государственный человек и истинный историк... Другой – систематический метод – служит лишь нахождению истин, но факты значительнее истин. ... Отличие моего учения заключается в том, что оно вполне сознательно зиждется на этом методе настоящей жизни. Поэтому оно обладает внутренним порядком, но не системой" [Шпенглер О. Пессимизм ли это?. – М.: "Задруга", 1922. – 40 с, с. 20-22].

Из числа наиболее существенных шпенглеровских аналитических предписаний и социально-философских постулатов, которые позволяют понять и оценить смыслы его концепции нациогенеза, отметим, во-первых, отрицание традиционной линейной и, особенно, европоцентристской схемы всемирной истории, а так же генезиса и сущности культуры человечества, и замена их на новую теоретическую модель. "Вместо безрадостной картины линейной всемирной истории", пишет О. Шпенглер, "я вижу настоящий спектакль множества культур". Каждая из них "чеканит на своем материале – человечестве – собственную форму"; "имеет собственную идею, собственные страсти, собственную жизнь, воления, чувствования, собственную смерть" [Шпенглер 1993, с. 151]. Во-вторых, разработка асинхронной схемы круговорота культур. "Есть, – пишет автор "Заката Европы", – расцветающие и стареющие культуры, народы, языки, истины, боги, ландшафты", "но нет никакого стареющего "человечества"" и оно, подобно "жизни", не имеет никакой "цели" [Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 1 Гештальт и действительность. – М.: Мысль, 1993. – 663 с., с. 151; 6, с. 128]. В-третьих, обоснование неизбежности деградации каждой культуры при переходе в цивилизацию и, тем самым, ее неминуемая гибель. "...У каждой культуры, – доказывает О. Шпенглер, – есть своя собственная цивилизация. ... Цивилизация – неизбежная судьба культуры. ... Цивилизации суть самые крайние и самые искусственные состояния, на которые способен высокий тип людей. Они – завершение; они следуют за становлением как ставшее, за жизнью как смерть... Они – конец, без права обжалования, но они же в силу внутренней необходимости всегда оказывались реальностью" [3, с. 163-164]. В-четвертых – масштабное философско-историческое обоснование того, что западноевропейская (фаустовская) культура давно прошла высшую стадию

своего расцвета и переходит с конца XIX века в цивилизацию, таким образом, переживая начало этапа своей "смерти". В-пятых, в смыслах своей аксиоматики концепции всемирной истории и культуры сущность нации трактуется как феномен производный от культуры. А именно – изначальные символические формы каждого культурного типа определяют своеобразие сообществ, т.е. народов, а затем и наций. Таким образом, для О. Шпенглера нация – это не конституируемое обособленной жизнедеятельностью сообщество (нередко представляемое в науке как совокупность ограниченных в социальном пространстве каких-либо экономических, культурных, этнических, языковых, психологических или иных взаимосвязей людей), не политико-правовой "союз граждан", а некая космологическая целостность. Причем целостность движимая не только изнутри элитами, но и извне. "Внутри мира как истории", подчеркивает философ, "существуют космические течения, которые мы называем реальностью, действительной жизнью, потоками существования в телесном облике. Те из них, которые имеют признак направленности, можно воспринимать двояко: как движущееся и движимое". "Первое именуется историей", она есть движущееся. И наоборот: "Если мы рассматриваем историю великих культур, то ее объектом, движимым является нация" [Шпенглер О. Закат Европы. – Мн.: Харвест, М: АСТ, 2000. – 1376 с., с. 1137-1138]. В-шестых, в трактовке сущности и бытия наций доминирует этатизм и элитизм. "Культура, – утверждает О. Шпенглер, – это существование наций в форме государства", а "государства высокого стиля возникают только с появлением первичных сословий аристократии и духовенства. Они рождаются вместе с культурой и погибают вместе с ней, их судьбы в значительной степени идентичны". Сама же "идея государства" "заложена в существовании каждой культуры", она "имманентна" ей, как и нациям, а "народы в форме государств – это и есть те силы, которые определяют ход событий. В мире как истории нет ничего выше их. Они – это сама судьба". Само же "государство" – это не какая-то "система", создающаяся, например, на базе конституций, а кристаллизовавшаяся история. Или, согласно афоризму философа: "Государство – это застывшая история, а история – текучее государство" [Шпенглер О. Закат Европы. – Мн.: Харвест, М: АСТ, 2000. – 1376 с., с. 1182, 1138-1141; 3, с. 197].

В целом же, применительно к движению всемирной истории, немецкий философ предложил формулу: *"Мировая история – это история государств. История государств – это история войн"* [цит. по: 3, с. 105]. Таким образом, шпенглеровская историософская аксиома формально оказалась идентичной гегелевской, согласно которой: "Во всемирной истории может быть речь только о таких народах, которые образуют государство" [Гегель Г. Философия истории. Соч. – М.-Л., Соцэкгиз, 1935. – Т. VIII. – 470 с., с. 37-38]. Хотя, безусловно, Г. Гегель не просто констатировал очевидный факт истории человечества, а, в отличие от О. Шпенглера, выступил адептом милитаризма. Как альтернативу кантовской идее "о вечном мире", он выдвинул свою, которая утверждала о

необходимости и моральности войны. "Народ", например, заявил он, "есть ничто иное" как "абсолютная нравственная целостность", а "война" – "подобно тому, как движение ветра предохраняет озера от гниения" – "сохраняет здоровую нравственность народа" [Гегель Г. Политические произведения. – М., "Наука", 1978. – С. 276-367., с. 228-229].

В. В. Вишнівська, студ., КНУТШ, Київ
victoriavysnivska@gmail.com

ЛІБЕРАЛЬНЕ ОБЛИЧЧЯ ІДЕЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИНЯТКОВСТІ У ПРАЦЯХ ЛУІСА ХАРЦА

Досліджуючи питання американської національної винятковості, Девід Лейк, професор політології Каліфорнійського університету, у своєму есе спробував виокремити причини винятковості американців з огляду на думку власне самих американців. Так, Д. Лейк виділив певні розбіжності між поглядами лібералів та консерваторів. Останні вважали основною причиною винятковості природну доброту американців, їх порядність, доброчесність та моральність, особливо у порівнянні із іншими країнами. [David A. Lake. Is America exceptional? Liberals, conservatives agree – and disagree. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://edition.cnn.com/2011/12/02/opinion/lake-america-exceptional/index.html?hpt=hp_c1] Власне, тут чітко простежується ідея вишості Америки, її цінностей та культури, яка є характерною для консервативної частини населення, що підтверджують чисельні соціологічні дослідження. [Pew Research Center poll [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pewresearch.org/daily-number/american-exceptionalism/>] Консервативні сили обґрунтовують міжнародне лідерство та першість Сполучених Штатів, з огляду на досконалість самих американців, що є самоочевидною для них чеснотою. Особливо це простежується у сфері зовнішньої політики держави, яку прийнято вважати чи не найбільшим відображенням високих моральних цінностей американців.

Ліберальна ж сторона американської винятковості є відносно молодю. Більшість прихильників цієї концепції стверджують, що американська винятковість проявляється перш за все у державному устрої, зокрема особлива увага акцентується на системі стримувань і противаг. Такий погляд на ідею винятковості передбачає величність та унікальність Америки у контексті її конституції та історії США в цілому. Одним із перших дослідників цієї теми став американський політолог російського походження – Луїс Харц. Саме його праця, "Ліберальна традиція в Америці" 1955 року, стала поряд із "Демократією в Америці" Алексіса де Токвіля та зайняла своє почесне місце серед класики американської політичної та історичної думки.

У своїй книзі, Л. Харц детально вивчає американську історію від самого початку існування Сполучених Штатів і аж до 1950-х років. Його робота має певний відбиток своєї епохи, зокрема він детально досліджує американський лібералізм та порівнює його із сучасними йому німецьким нацизмом та радянським соціалізмом. Л. Харц намагається з'ясувати причини стійкості, непохитності лібералізму у США, доводячи нежиттєздатність чужорідних ідеологій на американській землі. Так, у контексті конфлікту із нацизмом та його подальшим занепадом після Другої світової війни, Л. Харц пророкує подібну долю радянському соціалізмові, підкреслюючи його нездатність до довгого існування, особливо у порівнянні із лібералізмом, що панує в США вже майже двісті років. [Харц Л. Либеральная традиция в Америке. М.: "Прогресс-Академия", 1993. с.266-286] Тож, з метою зрозуміти причини такої стабільності, американський політолог проводить детальне дослідження всієї ліберальної традиції починаючи від зародження державності Сполучених Штатів до сучасності.

Перш за все, Луїс Харц спирається на відсутність феодалізму на теренах північноамериканських колоній і США згодом – Америку колонізували люди, які покидали Старий Світ через феодальний та клерикальний гніт. Виходячи із відсутності феодальних відносин, таке суспільство рухається в уже відмінному для Європи напрямі, де не існує істинних революційних засад та традицій, подібних до французької та англійської революцій. Американцям не довелося брати участі у соціальних революціях, на їх долю випала лише політична. [Харц Л. Либеральная традиция в Америке. М.: "Прогресс-Академия", 1993 – с. 13-23] Тут він звертається до Токвіля, наголошуючи на природній рівності членів такого суспільства – вродженому лібералізмові. Як результат – повна байдужість до соціалістичних ідей у майбутньому. Протягом усієї історії Сполучених Штатів, для американців не існувало іншого ідеологічного бога – тільки класичний лібералізм – джерело чисельних феноменів американської культури.

Одним із таких феноменів Л. Харц називає консенсус – форму ліберального однодумства американців. Вона полягає у безумовній, свідомій та підсвідомій відданості ідеалам лібералізму, попри розбіжність думок між різними соціальними групами з того чи іншого питання. Так, консервативні сили є домінуючими в Америці з огляду на відсутність консервативної традиції в цілому, тоді як лібералізм відчутно програє, тому що всі американці є лібералами. [Харц Л. Либеральная традиция в Америке. М.: "Прогресс-Академия", 1993 – с. 122-127] Яким би парадоксальним не був цей консенсус, він залишається беззаперечним механізмом, рушієм американського суспільства. Звідси – теза про унікальний характер суспільних відносин у США.

**ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ФЕДЕРАЛІСТІВ:
О.ГАМІЛЬТОНА, ДЖ. МЕДІСОНА, ДЖ.АДАМСА**

Важко уявити становлення і розвиток незалежних Сполучених Штатів Америки без впливу таких видатних мислителів як О.Гамільтон, Дж. Медісон та Дж. Адамс. Ці діячі своїми ідеями зробили вагомий внесок у формування ідеологічних засад та принципів Американської революції, що згодом призвело до здобуття незалежності майбутньої демократичної держави. Цікавим є те, що американські мислителі, перейнявши ідеї європейського Просвітництва, не внесли істотних змін у питання, які стосувались основних засад та концепцій держави, поділу влади. Однак різниця полягає у тому, що у Європі основні ідеї свободи розроблялись, а в США ці ідеї змогли знайти своє безпосереднє втілення. Саме тому головна заслуга американських мислителів полягала у поширенні і трактуванні ідей Просвітництва та реалізації основних засад свободи з урахуванням американських умов. Як відомо, американська політико-правова думка поділялась на радикальну і помірковану, які посприяли ідейному збагаченню та конституційному оформленню Сполучених штатів Америки. Важливо зауважити, що діяльність саме представників федералістської течії найбільш посприяли розробці теоретичних засад Конституції 1787р. Поміркована течія була представлена О. Гамільтоном, Дж. Адамсом та Дж. Медісоном.

Американський політик, член Конституційного конвенту, економіст, філософ, творець конституційної теорії – О. Гамільтон відіграв видатну роль в боротьбі англійських колоній за незалежність. Коли війна лише набувала розмаху О. Гамільтон виступав виключно за мирне врегулювання конфлікту з Англією. Проте, через деякий час, змінив свою думку. Він погодився, що в державі може бути республіканський лад, але лише тоді, коли є сильна президентська влада. О. Гамільтон значною мірою вплинув на зміст всієї Конституції США 1787 р., адже захищав сильну незалежну централізовану владу федерального уряду. Разом з Дж. Медісоном О.Гамільтон написав працю "Федераліст" (1787-1788 рр. у США.). Там обґрунтовувалась концепція політичного устрою незалежної американської держави. О. Гамільтон стверджував, що репресивні податки, поставлені перед американськими колоністами англійцями були формою рабства, яка стала нестерпною, і, таким чином, призведе до незалежності колоністів. " В країні, де вічні небезпеки зобов'язують уряд бути завжди готовим до відбиття їх, війська повинні бути досить численні для миттєвого захисту. Постійна необхідність в його послугах підсилює важливість солдата, і погіршує стан громадянина. Військова держава стає вищою за цивільну. Жителі, де є військові дії, неминуче піддаються частим порушенням їх прав, які служать, щоб послабити ці права" [<http://oll.libertyfund.org/people/alexander-hamilton>].

Прихильники О.Гамільтона, – активні учасники Війни за незалежність 1775-1783 рр., II Континентального конгресу і Конституційного конвенту Дж. Адамс та Дж. Медісон мали велике значення для становлення США як незалежної держави. Дж. Медісон (1751-1836) був членом законодавчого органу Вірджинії в 1776-80 і 1784-86, Континентального конгресу в 1780-83, і конституційної конвенції в 1787 році, де він отримав титул "батька Конституції США". Він був членом Палати представників Конгресу США з 1789 по 1797, де він був одним з авторів закону про права і противником фінансових заходів О.Гамільтона. Часто політико-правові погляди Дж. Медісона називають ідейними традиціями століття. Не дивно, адже він багато розмірковував про питання природного права, традицій суспільного договору, конституційне регулювання галузей урядової влади тощо. Саме Дж. Медісон ввів у політику поняття "фракція". На його погляд, це як угруповання, клас багатих чи бідних, проте держава з більшістю громадян середнього статку – стабільна і життєздатна. Клас з помірними статками готовий підтримати помірну форму правління. Також Дж. Медісон звернув увагу на проблему взаємин різних гілок публічної влади. Для нього, найбільш правильним варіантом було так, щоб законодавча, виконавча і судова влади, гілки загальнодержавної влади, були відмінними одна від одної. Труднощі, що виникали у зв'язку з розподілом влади призводили до розбіжностей та конфліктів, таким чином виникла ідея створення системи відокремлення і збалансованого розподілу трьох влад. Улюблений вислів Дж. Медісона "Якщо б люди були янголами, то уряд був би не потрібний." [<http://oll.libertyfund.org/sites/carey-the-federalist-gideon-ed>]

Одним з прихильників федералізму був Дж. Адамс, він член Континентального конгресу з 1774 по 1778. У червні 1775 року з метою сприяння об'єднання колоній. Його вплив в Конгресі був великий, і майже з самого початку він був нетерплячий для відділення колоній від Великобританії, вважав, що "ці колонії, і права повинні бути, вільними і незалежними державами". Погляди Дж. Адамса стають подібними до поглядів федералістів. Він створює основи і закладає фундамент сучасного консерватизму. Дж. Адамс допускав і визнавав доцільність монархічної форми правління. При цьому ставив одну важливу умову. Знать повинна контролювати і стримувати короля. Міністри мають контролювати і стримувати знать. Монархія, аристократія, демократія, на його погляд, прості форми правління. Але тлумачив він їх як втілення деспотизму. Ідеал Дж. Адамса – змішана форма правління. Визначав він цю форму як трьохелементний баланс. Сюди входили виконавча влада, верхня аристократична і нижня демократична палати парламенту. Усе це разом створило деяку форму збалансованої публічної влади.

Отже, можна з впевненістю стверджувати про те, що роль американських федералістів мала надзвичайно велике значення для становлення та подальший розвиток США. Вони доводили, що тільки сильна центральна влада здатна створити міцну авторитетну державу і сприяти розвитку демократичного руху після перемоги у Війні за незалежність

1775-1783 рр. Федерація має бути бар'єром перед будь-якими внутрішніми розладами і народними повстаннями. Американський досвід став зразком, який надихав на подібні зрушення всю Європу.

А. В. Ковальов, асп., КНУТШ
Kovalyov_A_V@ukr.net

ДЖЕЙМС ФІШКІН ПРО ДЕЛІБЕРАЦІЮ ТА ПОЛІТИЧНУ РІВНІСТЬ

Дослідження демократичних реформ у США свідчить про те, що на усвідомлення протилежних цінностей деліберації та політичної рівності пішло багато часу. Спочатку американська політична система робила головний акцент на деліберації, згодом прогресивно додала інститути, які мали сприяти політичній рівності. Праймеріз, пряме обрання сенаторів тощо надали спільноті ширших можливостей щодо обрання своїх представників. Ініціативи та референдуми - збільшили безпосередню участь у виробленні політики. Опитування (полю) мали більш дорадчий ефект. Проте, рух до політичної рівності мав наслідком непередбачуване зменшення деліберації. Численні соціологічні дослідження свідчили про те, що більшість пересічних громадян надто мало міркували про політику. Таке протистояння між деліберацією та політичною рівністю не є властивістю виключно політичної системи США.

Під політичною рівністю Дж. Фішкін розуміє рівне врахування пререференцій кожного, при цьому кожен належить до певної релевантної групи (демосу), а рівне врахування означає однакову силу голосу для кожного. Коріння деліберації криється у зважуванні, обговоренні, що може бути колективним чи індивідуальним, а також передбачати як дискусію, так і обдумування. Отже, деліберація – це зважування міркувань, що змагаються одне з одним, шляхом обговорення, яке є: 1) інформативним (аргументи повинні підкріплюватися належними фактичними даними); 2) збалансованим (аргументи мають зустрічатися з контраргументами); 3) добросовісним (учасники повинні мати бажання говорити та слухати з ввічливістю та повагою); 4) субстантивним (аргументи мають розглядатися чесно за заслугами, а не залежно від того, хто їх промовляє або як він це робить); 5) всебічним (усі точки зору, які підтримуються значною кількістю людей, повинні отримати свою частку уваги).

Проте, допоки щоденні обговорення не є нормою, зазначені вище критерії лишаються невимогливими. Вони не вимагають будь-якого конкретного стилю чи якості міркування, ще менше – прийняття якихось передумов. Вони переважно процедурні. Коли обговорення сприймається як континуум, воно стає досяжним. Це дозволяє перейти від мисленневих до реальних експериментів – проаналізувати результати зростаючої деліберації. Замість суперечливих умов, необхідних для закінчення мисленнєвого експерименту, ми можемо звернутися до аналізу

поведінки учасників реального експерименту – не за гіпотетичною завісою ігнорування, а в актуальному світі політики та управління.

Дискусії між політичними елітами радше нагадують перемовини, аніж обговорення. Думки можуть змінюватися залежно від конкретних законодавчих пропозицій, але, насамперед, тому що перемовини змінили деталі чи контекст, а не через більш фундаментальні цінності або ж емпіричні умови. Законодавці, врешті решт, є представниками, які обрали, щоб бути "за" чи "проти" певних речей. Вони також знаходяться під тиском власних партій. Отже, навіть політика на рівні еліт необов'язково буде деліберативною. Теоретично, саме громадянське суспільство має більше можливостей для реальної деліберативної дії. Громадяни не скучать тиском виборців або партій, їм не треба позиціонуватися чи вести перемовини. Вони більш вільні у зміні власних поглядів, насамперед, тих, що стосуються фундаментальних питань (зважування того, що є, і того що має бути). Але на практиці, більшість людей знає і міркує про політику та управлінські процеси вкрай мало. І якщо й обговорюють якісь політичні аспекти, роблять це, переважно, з односторонніми, відтак, просто поділяють спільні погляди, а не обмінюються суперечливими ідеями, які можуть спровокувати зміну орієнтацій.

Учений переконаний, що громадськість дуже розумна, якщо ви даєте їй шанс. Якщо люди думають, що їхній голос насправді має значення, вони будуть робити важку роботу, вивчати інформаційні книги, ставити експертам розумні питання, а потім приймати жорсткі рішення. Коли вони чують, що експерти не згодні, вони змушені думати самі за себе. Близько 70% змінюють свою думку в процесі обговорення.

Деліберативна (дорадча) демократія покликана залучити громадянське суспільство до процесу розробки політичних рішень, політична рівність, вимірювана участю у виборах, не гарантує демократичного характеру функціонування держави. На думку Дж. Фішкіна, процес дорадчої участі громадян має включати чотири етапи: з'ясування думок населення через звичайне опитування; відбір респондентів для участі в дорадчому форумі; повторне опитування учасників форуму щодо питань, які були обговорені; поширення інформації про зважену думку учасників форуму через засоби масової інформації [Fishkin J. S. – The Voice of the People: Public Opinion and Democracy. – New Haven, 1995. – P.165].

Д. В. Левченко, студ, КНУТШ, Київ
lord_lew@ukr.net

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА В КОНЦЕПЦІЇ ТОМАСА ГОББСА

Влада є одним із найпотужніших та найсуттєвіших соціокультурних феноменів. Вона заповнює наш життєвий простір та перебуває у всіх сферах нашої діяльності. У наукових співтовариствах існує декілька підходів до визначення цього поняття, проте особливе місце належить

саме політичній владі, що виступає вищою силою у суспільстві. Ф.Бурлацький визначає: "Політична влада – це реальна здатність певного класа, групи, індивіда проводити свою волю в політиці і в правових нормах". [Бурлацький Ф.М. Современный Левиафан / Ф.М. Бурлацкий, А.А. Галкин. – Москва, 1985. – 16с.]. Англійський філософ-матеріаліст, один із засновників контрактуалістської теорії походження держави, Томас Гоббс мав власне трактування верховної політичної влади, яку ретельно розглядав у своїх працях.

Протягом багатьох століть природний закон був визнаний вищим законом, в якому прописані універсальні істини для морального впорядкування суспільства, заснованого на раціональному розумінні людської природи. Вищий моральний закон став для громадян визначенням письмових законів і звичаїв народу, показником справедливості, правильності і гуманності. Сьогодні тема природного закону вже не так актуальна, як раніше. Згадки про природне право несли б небезпеку в суспільство, бо в певних моментах воно є запереченням існуючих законів, а це суперечить "мультикультуралізму", що вимагає неупередженого ставлення до інших культур. Саме на цьому акцентує увагу Т. Гоббс, що простежує негативний вплив природного закону як провокації щодо анархізму та громадянських війн. Він відкидає традиційний вищезгаданий закон та закликає людей прийняти встановлені закони і звичаї своїх народів заради безпеки й миру. Його критика була однією з провідних причин загибелі природного права й прийняття державного права як єдиного надійного джерела для політичної влади.[Natural Law, Natural Rights, and American Constitutionalism. Thomas Hobbes: From Classical to Modern Natural Rights. Електронний ресурс: <http://www.nlncrac.org/earlymodern/hobbes>].

Контрактуалістська теорія Т. Гоббса полягала у тому, що єдиний спосіб подолати природний суспільний стан, відомий як "війна всіх проти всіх", – це створення держави. Таким чином укладався суспільний договір, на засадах якого обирався представник верховної влади – суверен. "Із цієї постанови держави виробляються всі права і спроможності того або тих, на кого суспільним договором народу, що зібрався, перенесена верховна влада." [Гоббс Т. Сочинения в 2 т. Т. 2 / Сост., ред., авт. примеч. В.В. Соколов; Пер. с лат. и англ. – М.: Мысль, 1991. – 134 с.]. Перехід із природного стану в громадянське суспільство мав досить жорсткі умови. По-перше, була втрачена можливість змінювати форму правління. По-друге, верховна влада не могла бути усунена, а піддані не мали права засуджувати вчинки та карати суверена. По-третє, суверен ставав єдиним суддею у питаннях про те, що необхідно для добробуту та захисту суспільства. Лише він мав право на оголошення або припинення війни, чи підписання миру, видання та скасування законів тощо. Можна прослідкувати певну закономірність у тому, що повноваження суверена взагалі були необмеженими, а він сам жодним чином не був пов'язаний із підданими та не ніс ніякої відповідальності перед ними.

Питання щодо поділу влад у концепції Т. Гоббса несе негативний характер та веде до загибелі держави, бо окремо впорядковані гілки влади волею-неволею перетинаються та знищують одна одну, тому влада суверена повинна бути цілісною, єдиною, неподільною й позасумнівною. Це є свідченням того, що Т. Гоббс був прихильником монархічної форми правління, а найкращою вважав саме абсолютну монархію. Загалом, мислитель намагався визначити раціональні основи, що стануть базисом для побудування громадянського суспільства, такі, що не будуть схильні до руйнування держави зсередини. Відповідно, він окреслює шляхи, як звести до мінімуму ворожнечі та незгоди у суспільстві: між державою і церквою, між конкуруючими урядами, що змагаються один з одним. Т. Гоббс вважає, що будь-який конфлікт провокує та призводить до громадянської війни. Таким чином, він виступає за послух перед сувереном та розуміння між людьми заради підтримки мирного стану в усьому світі. [Open Yale courses PLSC 114: INTRODUCTION TO POLITICAL PHILOSOPHY. Lecture 14 – The Sovereign State: Hobbes, Leviathan. Електронний ресурс: <http://oyc.yale.edu/political-science/plsc-114/lecture-14>].

Цікаву думку стосовно концепції Т. Гоббса про владу висунув Карл Шміт: "Влада в її граничному здійсненні – це здатність спричинення абсолютної події: смерті. Не всяке втручання влади призводить до смерті. Але смертельність входить в її логічну конструкцію: якась дія розглядається як владна, якщо без неї події очікуваним чином відбувалися б так, що відповідали б рутинним очікуванням природного ходу речей." [Карл Шмітт. Левиафан в учини о государстве Томаса Гоббса / Пер. с немецкого Д.В. Кузницына. – СПб: "Владимир Даль", 2006. – 54-55с.].

Т. Гоббс має певні уявлення про належні характер, масштаби і здійснення суверенітету, розглядаючи його концепцію багатьом спадає на думку авторитарний, або навіть тоталітарний режим, хоча це є помилковим твердженням. Очевидно, що Гоббс не міг уявити собі такий стан, з його бюрократичним, потужним соціальним забезпеченням та складнощами сьогодення, також не міг передбачити, що велич держави може стати вбивчою силою, на прикладі таких суверенів, як Гітлер та Сталін, адже в даному випадку природний стан виглядає значно краще. Трактатування Т. Гоббсом політичної влади має як свої недоліки, так і свої переваги. Серед переваг слід виділити те, що у його концепції чітко прослідковується моральність як основа законів та вимог держави, а за мету ставиться дійсний авторитет і нормативно-правова система.

НЕОКОНСЕРВАТИЗМ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА США УРЯДІВ М.ТЕТЧЕР ТА Р.РЕЙГАНА

У другій половині 20 століття загострюється криза старого консерватизму. Ознаки занепаду "державного регулювання" були очевидні – одночасне зростання безробіття та інфляції, погіршення економічної кон'юнктури і циклічний спад 1973-1975рр, який став другим за важкістю після Великої депресії. Кейнсіанські рецепти виявилися не придатними для вирішення нових стратегічних завдань державно-монополістичного регулювання економіки.

В середині 70-х років починає розповсюджуватись неоконсерватизм – сучасна політична течія, що пристосовує традиційні цінності консерватизму до реалій постіндустріального суспільства і визначає урядову політику та політичний курс провідних країн Заходу останніх десятиліть. З одного боку, префікс "нео" важко співвіднести з ідеологією консерватизму, а з іншого, впроваджувати нові принципи та пріоритети політичної діяльності можна і зберігаючи основні цінності та установки суспільства. Неоконсерватори, на відміну від консерваторів, підтримують ідеї вільного ринку, не заперечують проти втручання держави в життя суспільства, виступають проти збільшення податків. При цьому, відстоюють сформовані духовні цінності, інститути сім'ї, релігії, моралі, соціальну стабільність, взаємну відповідальність громадян і держави, повагу до прав людини.

Неоконсерватори не відмовляються від використання державного механізму для стабілізації капіталізму, але закликають різко обмежити сферу і змінити форми державного втручання в економіку. Основна теза неоконсервативної концепції говорить: ринкова конкуренція незалежних виробників в змозі виправити всі структурні диспропорції і забезпечити тривале економічне зростання, повну зайнятість і грошову стабільність, якщо створити для неї сприятливі умови і не порушувати її механізму.

Неоконсервативні ідеї були взяті на озброєння правоцентристськими політичними партіями. У 1979 р в Великобританії до влади прийшла Консервативна партія – прем'єр-міністром стала "залізна леді" Маргарет Тетчер. У 1980 р в США перемогу на президентських виборах здобула Республіканська партія, і новим главою Білого дому стає Рональд Рейган. З їх іменами в політичну науку міцно увійшли поняття "рейганоміка" і "тетчеризм", як символи неоконсерватизму.

Ще до президентства Рейган став прихильником вчення професора Артура Лаффера про перенесення пріоритету на стимулювання виробництва та пропозиції товарів і послуг. "Рейгономіка ґрунтувалася на концепції пріоритету пропозиції і була спрямована на зниження інфляції і рівня безробіття. Основними положеннями були: обмеження зростання державного втручання в економіку за рахунок заморожування і скоро-

чення витрат на соціальні програми і програми підтримки рівня життя, при цьому витрати на оборону не піддавалися скорочення; скорочення масштабів державного регулювання приватного підприємництва; заохочення дій Федеральної резервної системи по утриманню темпів зростання грошової маси на неінфляційному рівні, достатньому для забезпечення економічного зростання; зниження ставок особистого прибуткового податку і податку на прибуток (з 50 до 28%)" [Райзберг Б. Г. Сучасний економічний словник / Б. Г. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Є. Б. Стародубцева. – Москва: ИНФРА, 1999. – 479 с. – (2)].

Уряд Тетчер взяв енергійний старт і з перших місяців почав активно здійснювати політику монетаризму, неоконсерватизму, або, як пізніше стала називатися, тетчеризму. Особливе місце в тетчеризмі займають культ індивідуалізму, пріоритет самостійності, свободи підприємництва, заперечення колективізму.

Ідеал тетчеризму – це суспільство дрібних акціонерів і підприємців, малого і середнього бізнесу. Хоч би якими були витрати, якими б не були труднощі і перешкоди, мета є священної і відступ від неї навіть в самій найменшій мірі неприпустимо [Перегудов С. П. Тэтчер и тетчеризм / С. П. Перегудов. // Москва: Наука. – 1996. – С. 163.].

Серед основних принципів політики "тетчеризму" є підтримка приватного підприємництва, яке стає основою процвітаючої економіки. Основу політичного курсу влади складають свобода, можливості для всіх, підтримка підприємницького духу, демократія власників. "В нашому світі успіх приходить до тих країнам, які заохочують приватні ініціативи і підприємство", також Тетчер зазначила: "уроки економічної історії Європи 70-х – 80-х років вказують, що централізоване планування і детальний контроль не працюють, але зате яскраво ілюструють можливості приватної ініціативи" [Thatcher M. A Family of Nations (1988). The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration, Nelsen B.F. and Alexander C – G. Stubb (eds.), Palgrave. P, 52-53].

Уряд неоконсерваторів вважав, що всі працездатні громадяни забезпечують себе самі. Держава і благодійні організації надають підтримку тільки непрацездатним і тим, хто не з власної вини позбавлений можливості працювати. Виходячи з цього, слід відмовитися від державних соціальних програм або звести їх до мінімуму. Щодо розвитку європейської спільноти, Тетчер мала чітку позицію: "якісне і кількісне розширення наддержавних інститутів в Європі призведе до тих самих хвороб, якими страждали європейські держави. Європа буде напевно сильніше, якщо Франція буде Францією, Іспанія – Іспанією, Британія – Британією; кожна зі своїми власними традиціями і ідентичністю" [Thatcher M. A Family of Nations (1988). The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration, Nelsen B.F. and Alexander C – G. Stubb (eds.), Palgrave. P, 51-52].

Неоконсерватизм – напрямок, який змушує подивитись на консерватизм новим поглядом, що здатен інтегрувати деякі ліберальні цінності, зберігаючи традиційні соціальні інститути.

ПРАВОВАЯ БОРЬБА МЕЖДУ РИМОМ И КОНСТАНТИНОПОЛЕМ В РАННЕСРЕДНЕВЕКОВОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ ХОРВАТИИ

Юридическое значение Святого Престола в хорватской средневековой истории характеризуется совокупностью его исторических функций и дипломатического воздействия. Католическая Церковь не выступала единственным источником рецепции римского права. Территория Хорватия была частью Римской империи, а затем Византии. Римское частное право здесь скорее вступило во взаимодействие со славянским обычным правом (в VI-VII веках), а затем и с германскими традициями (IX век). Долгое время, ещё со времен законодательной кодификации Юстиниана I (527-565) – романское население Иллирика и Далмации пользовалось римским правом, а славянские племена базировались на собственных обычаях.

Конечно же, традиционалистская обособленность славянских племен не исключала возможности "точечного" культурного взаимодействия. Не исключено, что вышеуказанный император Юстиниан имел славянское происхождение. Например, И. Н. Смирнов (1856-1904) пишет прямо: "Славянин – Юстиниан ставит задачей своей жизни спасти Империю от рук своих соплеменников". В свою очередь стоит учитывать и наличие в современной историографии последователей И. И. Соколова (1865-1939), который писал: "Славяне еще в конце V века стали теснить Византию с севера. Их натиск на окраины Империи сменился потом вторжением во внутренние греческие области. Славянский вопрос получил жгучий интерес для Византии. Правительство решило его весьма остроумно и вместе либерально: оно систематически втягивало славян в интересы Империи, предоставив им для оседлого обитания западные и восточные провинции и привлекая на службу в византийской армии. Вековое культурное общение мира славянского и эллинского привнесло некоторые и славянские элементы в состав византизма, как это видно, например из Земледельческого закона императора Льва III (717-741)".

Константинополь в значительной степени сам толкнул романское население западных Балкан на сближение с Римским патриархатом. Это произошло тогда, когда Византийская империя в пост-Юстиниановскую эпоху проходила процесс дероманизации. Таким образом, в момент, когда пришло войско Карла Великого (800 год), романские граждане не идентифицировали себя с эллино-ортодоксальным мировоззрением Второго Рима, а славянские племена относились к администрации василевса крайне враждебно (хотя они и находились на щедро оплачиваемой императорской службе). Администрация Империи Карла Великого создала выгодные условия для славян. В значительной степени, франки сде-

ляли ставку именно на хорватов. Последние помогали франкам в подавлении иноплеменных восстаний. Это обусловило прочную имперскую поддержку хорватам, сохранение их традиций, создание на этой основе вассально-зависимого княжества. Так возникло Хорватское государство. Одной из его важнейших задач, на наш взгляд, была девизантизация Балканского полуострова, создание плацдарма для нажима на восток, попытка побороть ортодоксию не только в религиозно-административном, но и в мировоззренческом контексте (что было характерно для романского клира Далмации). Язычники и их традиции доминировали в Хорватии недолго. Рост международно-правового статуса Святого Престола, повышение внутреннего значения "Ватиканских холмов" в рамках империи Каролингов, кардинально изменили ситуацию. Уже во времена князя Трпимира (около 845-864) происходит тотальная христианизация славян Хорватского княжества. Хорватия стремится к инкорпорации преимущественно романской, но де-юре византийской Далмации, а Святой Престол требует взамен за это тотального подчинения Хорватского княжества становящегося заложником собственной политической стратегии и, как следствие, превращающегося в объект геополитической игры "Рим-Константинополь".

Святой Престол использовал юридические механизмы как дипломатический инструментарий. То же самое делала и Византия. Например, Византия до 1084 года считала всю территорию Хорватского государства своей провинцией. В зависимости, от состояния своих отношений с хорватскими правителями Константинополь мог жаловать им придворные титулы или звания государственных служащих. Например, король Томислав Великий (914-940) в 925 году был признан византийским императором Романом I Лакапином (920-944) проконсулом Далмации. В момент своей конфронтации с королем Крешимиром II Старшим (около 968-993), византийский император Василий II Болгаробойца (963, 976-1025) предоставил венецианскому дожу Петру II Орсеоло звание дукса (дукс, в кодифицированном Юстинианом римском праве, означает губернатора) Далмации и передал ему право на вооруженную оккупацию этой провинции. Фактически, славяне в Восточной и Южной Европе находились постоянно между двух огней – Рима и Византии. Они вполне ощущали на себе последствия постоянного изменения отношения Пап и императоров к славянской проблеме.

С точки зрения историко-юридической, Святой Престол сделал очень много для унификации хорватского законодательства. Этот процесс характеризовался перенятием хорватскими монархами стиля и практики государственного управления у других католических властителей. Начался он в эпоху Трпимира (около 845-864).

Уничтожение внутреннего автономизма давало возможность свободного правления монархам и обеспечивало их зависимость от римского сюзерена. Работа Католической Церкви проходила в трех направлениях – 1) ликвидация демократических традиций общинного землевладения и общинного устройства, 2) ликвидация демократических традиций выбор-

ного управления отдельными регионами, локальными дединами (наследственной общинной землей), 3) уничтожение церковного сепаратизма. Стратегического перелома в свою пользу Святой Престол добился только в момент коронации Томислава Великого (925 год). Эта коронация не только ознаменовало конец локальной власти жупанов, но и полностью нивелировала любые надежды на самостоятельное развитие хорватской церкви. Падение Нинского епископства в 928 году стало следствием трехлетней судебной тяжбы между епископом Григорием и руководством Сплитского епископства. В результате вся территория Хорватии была подчинена Сплитскому архиепископству. На наш взгляд, это имело решающее влияние на унификацию как церковного, так и светского законодательства внутри королевства.

А. М. Міщенко, асп., КНУТШ, Київ
mishchenkoann@i.ua

ФЕНОМЕН БАНАЛЬНОГО ЗЛА В КОНЦЕПЦІЇ ХАННИ АРЕНДТ

Видатна мислителька Ханна Арендт, аналізуючи співвідношення політики та моралі, робить висновки щодо їх несумісності. Різна природа політики і моралі, а також відмінний характер їх реалізації в суспільстві призводить до того, що штучне їх поєднання руйнує специфіку обох систем і навіть може призвести до трагічних наслідків. Одним з таких – є поява банального зла, тобто зла, неусвідомленого та безцільного. Тоталітарні політичні режими, які і породили цей феномен, фактично поставили його на місце моралі. І наслідком цього жажливого експерименту над людською свідомістю стало викорінювання спонтанності і уніфікація людських реакцій.

Сам феномен банального зла Ханна Арендт розглядає в контексті аналізу судової справи над Адольфом Ейхманом, офіцером часів гітлерівської Німеччини, що безпосередньо відповідав за "остаточне вирішення" єврейського питання. Підсудний, якого врешті засудили до смертної кари, хоча і був причетний до розстрілів тисяч людей, був банальним бюрократом, який просто використовував можливості для кар'єрного зростання. І це був абсолютно новий вид зла, який скоює людина, не задумуючись при цьому над моральним виміром своїх дій. "Проблема з Ейхманом полягала саме в тому, що таких, як він, було багато, і вони не були ні збоченцями, ні садистами – вони були і є жажливо і страхіливо нормальними" [Арендт Х. *Банальність зла. Ейхман в Ієрусаліме* / Х.Арендт. – М.: Європа, 2008, с.411]. І саме ця нормальність є набагато страшнішою всіх відомих до цього злочинів. Адже будь-які відхилення від норми – це завжди виключення. В той час як в цілій країні зло стало чимось повсякденним і звичним.

Функціонери, яких тоталітарна система використовувала для найбруднішої роботи, не здатні оцінювати власні вчинки з точки зору людя-

ності та не переймаються за можливі наслідки власних дій. Так Ханна Арендт описує свої важення від поведінки Адольфа Ейхмана на суді: "чим довше ви його слухали, тим ставало зрозумілішим, що його нездатність висловити свою думку безпосередньо пов'язана з його нездатністю мислити, а саме – нездатністю оцінювати ситуацію з іншої, відмінної від власної точки зору. Спілкування було для нього неможливим, і не тому, що він брехав і викручувався, а тому, що був оточений найнадійнішим захистом від слів і самої присутності іншої людини, а значить – від дійсності як такої" [Арендт Х. *Банальність зла. Ейхман в Ієрусаліме* / Х.Арендт. – М.: Європа, 2008, с.82-83]. Саме самообман став основою для виживання цілого народу. Нездатність побачити реальність і прийняти правду, дух лицемірства – ось що характеризувало тогочасну людину маси і замінило мораль у традиційному її розумінні. Для поглиблення відірваності від реальності використовувалися спеціальні "мовні норми", де страшні злочини ніколи не називалися власними іменами. Наприклад, для вираження вбивства євреїв використовувалося словосполучення "остаточне рішення".

Постать Адольфа Ейхмана настільки відрізнялася від уявлень про жахливого злодія, який має схильність до насильства, що більшість присутніх на суді вважали його розумним і обачливим брехуном. Проте це було не так. Він не був монстром чи маніакальним вбивцею, натомість – звичайним представником тогочасного суспільства, на думку якого, відповідальність за все скоєне має перекладатися на вищу владу. Тоді як його обов'язок – просто виконувати накази. А Ейхман на суді наполягав на тому, що він не є вбивцею, бо ж він не вбив жодної людини. А те, що він був причетний до масових вбивств, виправдовував своєю законслухняністю. Також він неодноразово говорив про те, що не був антисемітом і не відчував ненависті до євреїв. Але не вважав себе достойним піддавати сумнівам рішення вищих чинів. Крім того, він не зустрічав жодної авторитетної людини, яка виступала проти знищення євреїв. Слідуючи такій логіці, він – слухняний і сумлінний працівник, а це, безумовно, хороша риса. Подібні "гвинтики" тоталітарної машини, на думку Ханни Арендт, не здатні на судження. Вони честолобні і заради кар'єри готові на все. Більше того, у них атрофоване почуття вини, адже в усьому вони слухають поважне начальство, не допускаючи жодних сумнівів щодо їхньої правоти. Підсудний навіть хизувався тим, що він все життя слідував уявленням про мораль Канта і для нього мораль співпадала з законом. А закон, в свою чергу, був тотожним волі фюрера. Тож він не має нести відповідальність перед законом, адже не порушував його – принаймні ті норми, що існували на той час в Німеччині. Таким чином, на думку обвинувачуваного, його звинувачують не за скоєні злочини, а за прийняті в його державі закони, до чого він, як звичайний законслухняний громадянин, не має жодного стосунку.

Тоталітарний режим породив ситуацію, коли цілком нормальні на перший погляд люди, які мали родини і не вирізнялися екстраординарними поглядами, втратили можливість відрізнити добро від зла. Бана-

льність зла в цьому випадку означає поверховість, відсутність глибинних мотивів його втілення. Банальне зло граничить з нерозумністю і самообманом. Воно не передбачає страждань через муки совісті або ж відчуття будь-якої відповідальності за свої вчинки. Воно відірване від почуттів жертви і від реальності взагалі. Але в той же час всі ці функціонери тоталітарного режиму віддавали реальні накази, через що поплатилися життям мільйони людей. Те, що відбувалося у тогочасній Європі можна характеризувати як моральний колапс і серед катів, і серед жертв. Світу довелося зіткнутися з зовсім новим типом злочину – злочину проти людяності, і, відповідно, новим типом злочинця – ворогом людяності. Сам цей тип злочину направлений на знищення людського в людині, він підриває традиційні підвалини суспільства. І те, що такий злочин став можливим, на жаль, робить вірогідним його повторення в майбутньому. Зробити неможливим цей сценарій – найсерйозніший виклик для всього людства, від вирішення якого багато в чому залежить доля всієї світової системи.

**О. М. Мостіпан, канд. політ. наук,
НАУ імені М.Є. Жуковського "ХАІ", Харків**
mostipan-alex@ukr.net

ПОНЯТТЯ "БЛАГОРОДНОГО МУЖА" У ВЧЕННІ КОНФУЦІЯ

Важливою складовою етико-політичного вчення Конфуція є погляди на "благородного мужа". Це поняття, так само як і всі інші поняття, які використовує Вчитель, є інтегральною категорією, що включає спектр взаємопов'язаних компонентів та позицій для аналізу.

"Благородний муж" уявляється як високоосвічена, порядна, моральна людина, яка глибоко шанує основи суспільного ладу та докладає зусиль для їх відтворення у майбутньому. "Благородний муж" чітко усвідомлює займану ним соціальну позицію, пов'язані з цим обов'язки, а також необхідність існування та підтримки ієрархії в суспільстві для належного здійснення соціально-політичного управління: "Думки благородного мужа не виходять за межі обійманого ним становища" [Конфуцій: "Лунь юй" : исслед., пер. с кит., коммент. / Л. С. Переломов. – М. : Восточная литература, 1998. – 588 с., XIV, 28]. Отже, чітко зафіксовано думку про необхідність мислити себе виключно в межах обійманої соціальної позиції, що передбачає необхідність докладати усіх зусиль для найкращого виконання власної соціальної ролі.

"Благородний муж" володіє чеснотами та достоїнствами, що докорінно відрізняють його від "маленьких (низьких) людей" та створюють підстави говорити про нього як про "універсальну" людину з точки зору виконання суспільних функцій. Ці функції не можна звести лише до певної сфери занять чи професії, а, скоріше вони є такими, що пов'язані з суспільним та державним управлінням: "Вчитель сказав: "Благородний

муж не подібний до речі" [Конфуцій: "Лунь юй" : исслед., пер. с кит., comment. / Л. С. Переломов. – М. : Восточная литература, 1998. – 588 с., II, 12]. У цьому сенсі, набір особистих чеснот та достоїнств, які були здобуті шляхом навчання та перебування у колі інших "благородних мужів" дає підстави бути "благородним мужем" та обіймати високі соціальні позиції в системі державного управління.

Благородний муж вміє використовувати людей відповідно до їхніх здібностей, що підтверджує тезу про управлінську функцію цієї групи людей у державі: "... Але він (благородний муж – О.М.) використовує людей у відповідності з їхніми здібностями. ... Коли вона (маленька людина – О. М.) використовує людей, вона хоче, щоб вони були придатні до усього" [Конфуціанское Четверокнижие ("Сы Шу") / Пер. с кит. и comment. А. И. Кобзева, А. Е. Лукьянова, Л. С. Переломова, П. С. Попова при участии В. М. Майорова. – М. : Вост. лит, 2004. – 431 с., XIII, 25]. Благородний муж повинен постійно працювати у напрямі самовдосконалення, щоб мати можливість у найкращий спосіб управляти людьми: "Цзи Лу запитав про благородного мужа. Конфуцій відповів: ".... Вдосконалюю себе, щоб принести спокій народу, – хіба це не турбувало Яо та Шуня?" [Конфуціанское Четверокнижие ("Сы Шу") / Пер. с кит. и comment. А. И. Кобзева, А. Е. Лукьянова, Л. С. Переломова, П. С. Попова при участии В. М. Майорова. – М. : Вост. лит, 2004. – 431 с., XIV, 42]. Моральний характер підвалин процесу управління, за Конфуцієм, виявляється у тому, що "благородний муж" повинен не лише вміти використовувати народ, а й зобов'язаний турбуватись про нього. Наприклад, висловлюючись про Цзи-гуна (вельможа з країни Чжен і сучасник Конфуція), Вчитель сказав: "Він володіє чотирма якостями благородного мужа: веде себе з достоїнством на службі у старших, виявляє повагу, турбується про народ, використовує народ на суспільних роботах належним чином" [Конфуцій: "Лунь юй" : исслед., пер. с кит., comment. / Л. С. Переломов. – М. : Восточная литература, 1998. – 588 с., V, 15].

Важливою функцією "благородного мужа" є здійснення ефективного державного управління. Тому, на перший погляд, видається парадоксальним постулювання можливості відмови служити як однієї з чеснот та критерію шляхетності "благородного мужа": "Мінь Цзіцянь відповів посланцю: "Вічливо відмовся за мене. Якщо знову надішлють когось з проханням йти на службу, то мені доведеться перейти на північний берег р. Вень" [Конфуцій: "Лунь юй" : исслед., пер. с кит., comment. / Л. С. Переломов. – М. : Восточная литература, 1998. – 588 с., VI, 7]. Виникає питання, чому Мінь Цзіцянь (один з учнів Конфуція) відмовляється від служби та його рішення подається в "Лунь юй" як орієнтир та зразок для наслідування (особливо в епоху Хань – 3 ст. до н.е. – 3 ст. н.е.)? Чи маємо ми справу з трансформацією концепції "благородного мужа" у конфуціанстві вже після смерті Вчителя, якщо пригадати постійне бажання останнього випробувати практичну цінність власних ідей у політичній сфері? Чи, можливо, навпаки має місце ідейне посилення ролі "благородного мужа" у реальних практиках укріплення феодальних

засад суспільного життя шляхом пропаганди відмови служити аристократам, а не правителю (центральної владі)? Якщо ж "благородний муж" повинен відмовлятися від служби взагалі, то постає питання стосовно його суспільних функцій, про що нічого нового не знаходимо в "Лунь юй". Напевно, мова йде про зміцнення ідейного навантаження концепції "благородного мужа" з метою укріплення феодальних засад держави, подолання відцентрових тенденцій, що призводили до політичної роздрібленості та нескінченних війн, та проведення політики централізації влади. Крім того, в "Лунь юй" благородний муж постає як активний суб'єкт, що має впливати та діяти за кожної сприятливої можливості, а тому звести його образ виключно до пасивного морального авторитету, який особистим прикладом через принцип "не діяння" втілює ідеал належного, невірно: "Цзи Гун сказав: "Ось прекрасна яшма. Заховати її у скриньку? Чи знайти цінителя і продати йому?" Вчитель відповів: "Продати! Продати! Я чекаю цінителя!" [Конфуціанское Четверокнижие ("Сы Шу") / Пер. с кит. и коммент. А. И. Кобзева, А. Е. Лукьянова, Л. С. Переломова, П. С. Попова при участии В. М. Майорова. – М. : Вост. лит, 2004. – 431 с., IX, 13].

Відзначимо роль "благородного мужа" в системі державної освіти, що мала становити аристократичний характер, а також в навчанні майбутніх правителів: "Той, кому можна доручити виховання юного принцу, який має зріст шість "чі", чи, кому можна довірити управління державою розміром у сто лі, хто не здригнеться у надзвичайній ситуації – чи не це є благородний муж? Так, це благородний муж" [Конфуцій: "Лунь юй" : исслед., пер. с кит., коммент. / Л. С. Переломов. – М. : Восточная литература, 1998. – 588 с., VIII, 6].

Цікавим є те, що Конфуцій не вважав себе "благородним мужем", хоча більшість його учнів думали навпаки: "Вчитель сказав: "У навчанні я не поступаюся іншим людям. Але я не можу чинити так, як благородний муж" [Конфуцій: "Лунь юй" : исслед., пер. с кит., коммент. / Л. С. Переломов. – М. : Восточная литература, 1998. – 588 с., VII, 32]. Можливо, у цих словах міститься пояснення окремих вчинків з власного життя, які було досить складно проінтерпретувати у векторі поширюваних Вчителем ідей. "Благородний муж" уявлявся Конфуцію як втілення моральних чеснот у людині, які впливають на її поведінку, ставлення до світу, оточуючих людей та самої себе, що в кінцевому підсумку створює завершений ідеальний образ.

Незважаючи на те, що особисті чесноти, належне виконання обов'язків у публічній сфері та гідна поведінка у сфері особистого життя були підставами для обіймання високих посад в системі державної влади, проте нерідко траплялись випадки, коли "благородний муж" був незадіяним чи непотрібним. У таких ситуаціях Конфуцій апелював до високої внутрішньої культури "благородного мужа", яка давала йому можливість духовно піднятися над тлінним та швидкоминучим світом речей, зрозуміти істинну суть та "душу" причин і наслідків, а також бути готовим у сприятливий момент використати свої знання та чесноти заради суспільного

блага: "Людина залишається невідомою та не ображається, хіба це не благородний муж?" [Конфуцій: "Лунь юй" : исслед., пер. с кит., comment. / Л. С. Переломов. – М. : Восточная литература, 1998. – 588 с., I, 1].

Конфуцій відводить "благородному мужу" виконання важливої функції держави в суспільстві – гармонізації відносин між різними соціальними групами шляхом встановлення справедливої системи перерозподілу: "Вчитель сказав: "Я чув, що благородний муж допомагає нужденним, але не збагачує багатих." [Конфуцій: "Лунь юй" : исслед., пер. с кит., comment. / Л. С. Переломов. – М. : Восточная литература, 1998. – 588 с., VI, 3]. У цьому відношенні, служіння правителю має відбуватись з метою реалізації цієї функції, і тому "благородний муж" може, а з моральної точки зору, і зобов'язаний, відмовитись служити тому, хто передусім думає про власне збагачення. У такий спосіб "благородний муж" сприяє встановленню справедливого суспільного ладу, реалізуючи через особисте життя ідею "шляху" та виконуючи "волю неба".

Моральна досконалість "благородного мужа" постає як ідеал, до якого варто прагнути, перш за все, правителям, а тому поняття "благородний муж", "державець" та "правитель" у вченні Конфуція нерідко вживаються як тотожні. Хоча "благородний муж" може бути і не залучений в державне управління, чи навіть зазнавати утисків та гонінь, проте це не знімає з нього відповідальності за виконання суспільно важливої ролі морального взірця для правителів. Погляди Конфуція на "благородного мужа" характеризуються стрункістю логічної побудови, внутрішньою завершеністю та інтегрованістю в загальну систему уявлень мислителя про людину, суспільство та державу.

3. С. Оніпко, асп., КНУТШ, Київ
zoriana.onipko@gmail.com

ЛІБЕРТАРИЗМ ЯК ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНА ТЕЧІЯ

Лібертаризм – ідейно-політична течія, яка теоретично оформилася в другій половині ХХ століття, однак її витоки можна знайти у філософських та політичних вченнях мислителів ще Стародавніх часів. Основними теоретиками лібертаризма в ХХ столітті були представники Франкфуртської школи (Л. фон Мізес, Ф. фон Хайек, М. Фрідмен, М. Ротбард та ін.). та американські філософи Айн Ренд та Роберт Нозік, які розробили ключові ідеї лібертаризму. Лібертаризм ґрунтується на основних ідеях класичного лібералізму, таких як індивідуалізм, концепція природних прав, примат свободи особистості, ринкова економіка, розподіл влади та ін. Прихильники даної суспільно-політичної течії, заявляють, що лише лише вони є спадкоємцями традицій ліберальної ідеології та єдиними, хто правильно тлумачить принципи свободи та індивідуалізму в лібералізмі.

Більшість науковців сходяться на думці про умовний поділ лібертаризму на дві течії: анархо-капіталізм та мінархізм. Анархо-капіталізм

виступає за ліквідацію держави при збереженні вільного ринку (за визначенням М. Ротбарда "анархізм приватної власності"). Основними представниками даної течії є М. Ротбард, Д. Фрідмен, Г.-Г. Хоппе, Б. Каплан та ін.. Другою значною групою всередині лібертаризму є мінархісти (Л. фон Мізес, Ф. фон Хайек, Р. Нозік, М. Фрідмен та ін.). Мінархісти підтримують існування так званої. "мінімальної держави", роль якої в житті людини практично нівелюється.

Таким чином, лібертаристи є антиетатистами. На їхню думку, держава подавляє свободу індивіда, порушує його права, здійснює насильницьке корегування життя своїх громадян. Один із ключових представників лібертаризму Р. Нозік у своїй праці "Анархія, держава, утопія" висуває концепцію мінімальної держави, яку надалі будуть підтримувати та розвивати інші мінархісти. Нозік вважає, що оптимальним є існування лише такої держави, єдиною функцією якої є захист природніх прав індивіда та гарантування безпеки громадян. На його думку, держава зароджується із анархії й цей процес є необоротним. "Наші основні висновки стосовно держави полягають в тому, що виправданим є існування лише мінімальної держави, функції якої обмежені лише вузькими рамками – захист від насилля, злодіяства, гарантування дотримання договорів і т.п." [Нозік Роберт Анархія, держава, утопія. – М.:ІРИСЭ. – 2008. – С. 11] На відміну від лібералів, які все ж не відкидають важливість держави в координуванні різних сфер суспільного життя, лібертаріанці значно більшу увагу приділяють критиці держави, пропагуючи або повне її знищення, або принаймні "непомітне" існування.

Лібертаризм ґрунтується на тому, що в західній культурі прийнято називати традицією "природніх прав", започаткованою ще ідеологами класичного лібералізму, починаючи із Джона Локка. На думку лібертаріанців, як і лібералів, кожна людина від народження володіє набором невідчужуваних прав – на життя, свободу, власність, – які мають абсолютний характер. Єдиним обмеженням для втілення своїх прав у життя для індивіда є права іншого. Держава не може порушувати жодного із прав, навіть керуючись суспільним благом як кінцевою метою.

На думку лібертаріанців, як і лібералів, індивідуальна свобода є найбільшою людською цінністю, будучи орієнтиром для меж втручання держави у життя особистості. Лібертарії надають свободі абсолютний характер. Свобода індивіда повинна корегуватися моральним імперативом, згідно з яким, людина є ціллю, а аж ніяк не засобом; використовувати людину без її згоди є злочином. Лібертаріанство відкидає всюдозволеність як норму, виходячи з того, що люди можуть реалізувати свої права на практиці лише в тій мірі, яка не порушує такі ж права інших людей. "Лібертаріанство це не всюдозволеність і не гедонізм...лібертаріанство пропонує суспільство свободи в рамках закону, де люди можуть жити своїм життям, до тих пір, доки вони поважають рівні права інших" [Боуз Девід Лібертаріанство:історія, принципи, політика. – Челябінськ:Социум. – 2004. – С.27].

Для нормального функціонування усіх сфер людського життя необхідно забезпечити у суспільстві відповідний рівень порядку. На думку представників лібертаризму, порядок у суспільстві виникає спонтанно, без будь-якого втручання "згори", а як наслідок кооперування дій різних індивідів один з одним. Мова, право, гроші, ринок, громадянське суспільство – результат наявності спонтанного порядку. Держава, на думку лібертаріїв, не повинна втручатися у інститути, породжені спонтанним порядком, лише тоді вони можуть розвиватися.

Вільний ринок – економічна основа лібертаріанського суспільства. Лібертаріанці роблять значно більший акцент на економічній складовій суспільства, аніж класичні ліберали. На думку лібертаріїв, втручання держави в економічні процеси необхідно в ідеалі повністю виключити або принаймні звести до мінімуму, обмежившись лише наглядом., тоді як ліберали не висувають таких категоричних лозунгів щодо повного невтручання держави в економічне життя суспільства. Так австрійський економіст Ф. фон Хайек у своїй роботі "Дорога до рабства" показує, що планова економіка веде не до процвітання та свободи нації, а до занепаду та рабства. Набуття, користування та відчуження власності повинні на думку лібертаріїв, базуватися на принципах індивідуалістської справедливості, запропонованих Р. Нозіком. М. Ротбард у праці "Влада та ринок" зазначає, що право на власність є первинним й універсальним. *"В глибинному сенсі немає інших прав, крім права власності... всі, так звані "права людини" можна звести до права власності".* [Ротбард Мюррей влада і ринок: держава та економіка. – Челябінськ: Социум. – 2010. – С.98]

Крім того, представники лібертаріанської течії відкидають соціальну політику держави, яку активно підтримують ліберали, як таку, яка суперечить принципам індивідуалізму та є безрезультатною. Ще одним об'єктом критики лібертаріанців є державні податки, встановлення яких гальмує економічний розвиток суспільства.

Представники лібертаризму надають значення принципу заборони на "агресивне насилля", тобто на незаконні силові дії щодо людини без її згоди. Частина лібертаріанців виступає за повну заборону будь-яких насильницьких дій щодо індивіда, навіть зі сторони державних органів контролю та примусу. Лібертарії категорично відкидали війну, яка для них була лише способом встановлення панування невеликої частини населення та експлуатації іншої.

Таким чином, лібертаріанство як ідейно-політична течія виникла в другій половині XX століття й ґрунтується на двох постулатах: про індивідуальну свободу та ринкову економіку без втручання держави. Основними принципами даної політико-філософської течії, які вони запозичили в лібералізмі, є індивідуалізм, наявність у людей невідчужуваних природніх прав, мінімальне втручання держави в суспільні процеси, наявність вільного ринку та особистої свободи, верховенство права та ін.. Однак існують певні відмінності між класичним лібералізмом та лібертаризмом у розумінні місця держави у житті людини, здійсненні економічної та соціальної політики та ін.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ М.ШТІРНЕРА

"НІЩО – ОСЬ НА ЧОМУ Я ЗБУДУВАВ СВОЮ СПРАВУ" ["Max Stirner's Kleinere Schriften aus den Jahren 1842–47", Берлін, 1898], так починає свій твір "Єдиний та його власність" відомий німецький філософ-індивідуаліст та анархіст Макс Штірнер.

Система його філософських поглядів має назву "філософії чистого егоїзму", адже єдина реальність, за Штірнером, – це насамперед внутрішнє "Я", це єго, а весь світ – власність цього "Я". Тому такі поняття, як мораль, право, закон, суспільство і тому подібне оголошуються примарними і відкидаються як непотрібні. Кожен сам собі є джерелом моралі і права. Ми самі встановлюємо рамки дозволеного, вищим принципом повинно бути "нема нічого вищого за мене", а приватна власність, за Штірнером, має бути збережена тільки тому, що в ній виражається самотність "Я"

Для Штірнера особисте благо було законом. Людяне це чи нелюдське, ліберальне або неліберальне, але це добре, якщо веде до моєї мети і якщо задовольняє мене. Називайте це як завгодно, мені все одно. Отже, ось в чому полягають мої відносини до світу: я нічого не роблю заради Бога, я нічого не роблю заради людини, але все, що я роблю, я роблю заради себе".

"Якщо світ стає мені поперек дороги (а стає він постійно), я поглинаю його, щоб вгамувати голод мого егоїзму: ти для мене тільки їжа; точно також, як і я для тебе. Між нами тільки одні стосунки: користі, вигоди, прибутку". Я також люблю людей і не тільки деяких, але всіх взагалі. Але я люблю їх з егоїзму: я їх люблю, тому що любов робить мене щасливим, я люблю тому, що для мене природно і приємно любити. "Я не знаю обов'язки любити". ["Max Stirner's Kleinere Schriften aus den Jahren 1842–47", Берлін, 1898]

Що стосується політичних поглядів Штірнера, то він був анархістом-індивідуалістом. Анархізм – **це ідейно-політична течія, яка проголошує своєю метою знищення держави й заміну будь-яких форм примусової влади вільною і добровільною асоціацією громадян.** Отже, ідея заперечення держави – основна концепція, яка об'єднує всіх представників анархізму. Тому за М. Штірнером держава – це суспільне зло, наряддя людської несвободи, що має бути, якщо не відразу, то хоча б в майбутньому знищено. Ідея держави йому представлялася протиприродною. Він вважав, що держава є перешкодою особистого щастя кожної людини. Штірнер писав: "Держава завжди зайнята тим, щоб обмежувати, приборкувати, пов'язувати, підпорядковувати собі окрему людину, робити її "підданою" чому-небудь загальному. Використовуючи культуру й освіту, вона виховує слухняних і корисних їй громадян". ["Max Stirner's Kleinere Schriften aus den Jahren 1842–47", Берлін, 1898]

Всіма теоретиками анархізму влада умовно поділялася на політичну і неpolітичну. Носієм політичної влади за Штірнером виступає держава, яка експлуатує громадян та маніпулює як окремою особистістю, так і суспільством в цілому. Як окремий різновид Штірнер виокремлював владу партійну. Її він критикує за неефективність, марність і обмеженість. У своїй праці Штірнер зазначав, що "Члени всякої партії, яка хоче довго проіснувати, завжди в такій мірі невірні, безособові, неegoїстичні, в якій вони служать цій меті партії. Самостійність партій обумовлює несаможостійність її членів". ["Max Stirner's Kleinere Schriften aus den Jahren 1842–47", Берлін, 1898]. Крім того, Штірнер говорив про інформаційну владу, яка полягає в жорсткій цензурі. Преса його часу, по суті, обслуговує державну владу і повністю їй підпорядкована.

Держава не може принести користь і особисте благо, тому Штірнер називає себе смертельним ворогом держави". Загальне благо не є чийсь особистим благом, бо воно є вищою ступінню самозречення. "Спільне благо може кричати від радості, а мені наказувати валитись у нього в ноги: держава може яскраво сяяти в той час, як я вмираю з голоду". ["Max Stirner's Kleinere Schriften aus den Jahren 1842–47", Берлін, 1898]. На думку Штірнера, будь-яка держава є деспотією, все одно один деспот або їх декілька, або, як у республіці, всі володарюють, тобто один панує над іншим ". Держава дозволяє кожній особистості грати вільно, але забороняє приймати цю гру за правду і забувати про державу. Держава має завжди одну тільки мету: обмежити, зв'язати, підкорити особистість, підпорядкувати її чому-небудь абстрактно-загальному. Вона існує лише за умови, щоб особистість не була всім; воно нав'язує нам самообмеження, ламання, рабство. Держава ніколи не прагне розвинути самостійність "Держава прагне утруднити вільну діяльність своєї цензурою, наглядом, поліцією; вона вважає це горе своїм обов'язком, бо це дійсно для самозбереження". ["Max Stirner's Kleinere Schriften aus den Jahren 1842–47", Берлін, 1898]

Він вважає що держава і жебрацтво – два неподільних явища, адже держава не допускає нам бути корисними і існує лише завдяки нашій нікчемності. Вона намагається витягти з нас вигоду, тобто експлуатує, грабує, користується нами для всього, і для розмноження теж. Держава не може допустити безпосередніх стосунків людини з людиною: вона повинно втрутитися як посередник.

Отже, Штірнер увійшов в історію як "жрець і лицар egoїзму". Його головне гасло "Станьте egoїстами!" , яке він розумів повернення до первісної християнської громади, визнавав єдиним "конституційним королем" "істинно християнського короля". Він закликав до перетворення держави і суспільства на "союз egoїстів" для боротьби у війні "всіх проти всіх", звільнення "робітників від рабства". За його словами Власне "Я" у не сприймає ніяких норм поведінки, політичних ідеалів, заперечує будь-які натяки на "боротьбу за свободу всіх", на право і політику взагалі, шукає собі місце у безформному скупченні людей, де панують виключно сила і безпощадний

егоїзм, оскільки "Я" виводить будь-яке право виключно з себе, "Я" має право на все, що в його владі, і "Я" є єдиним критерієм істини".

В. О. Сасін, студ., КНУТШ, Київ
vladyslav.sasin@gmail.com

**ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ЦЕРКВИ
ТА ДЕРЖАВИ Й ПРОБЛЕМА "ПАНУВАННЯ-ПІДКОРЕННЯ"
ЯК БАЗОВІ ПАРАДИГМИ ПОЛІТИЧНОГО ВЧЕННЯ
СВЯТОГО АВГУСТИНА**

У ранній період існування християнства були сформульовані принаймні дві крайні позиції щодо питання про відносини між Церквою та державою. Одну з них представляв Кіпріян Карфагенський, який стверджував, що порятунку немає не тільки поза віри Христової, а й стояв на тому, що поза Церквою його й не може існувати апіорі, бо "не може досягти Царства Божого той, кого покинула Церква, призначена панувати".

Інша позиція була виражена Євсеїєм Кесарійським, придворним істориком імператора Костянтина, автором першої "Історії Церкви". Євсеїй висловив ідею, що християнство було підготовлене усім попереднім розвитком культури. На його думку, доля Церкви й держави нероздільні, і в перспективі має наступити повне об'єднання духовної та світської інституцій [Федорова М. Классическая политическая философия. – М.: Издательство "Весь мир". – 2001. – 224 с.].

Саме святий Августин спробував примирити та пом'якшити ригоризм раннього християнства з його очікуванням кінця світу та Страшного суду. Він розумів, що Церква має постулювати і вирішити для себе проблему панування, яка не може бути знята одним тільки покладанням надії на пришествя Христа, оскільки Церква виступає вже як інституційний чинник тривалої дії. Тому він прагне уникати як крайнощів жорстокого протиставлення Церкви і держави Кіпріяна, так і теократичного отождолення їх Євсеїєм. І хоча Августина не можна вважати політичним мислителем у власному розумінні цього слова, але все ж такі проглядається виокремлення двох найважливіших проблеми світоглядно-політичного характеру: по-перше, питання про те, як можливе співіснування Церкви і держави, що знайшло своє відображення у вченні святого Августина про два Гради; по-друге, проблеми стосовно панування в її теологічно-філософському та політико-правовому вимірі.

Щодо самої людини Августин ставився як до створіння Божого. Але той гріх, які вчинили перші люди – Адам та Єва, а також гріх братовбивства Каїна, дає Августинові можливість зробити висновок, що рід людський: "...ми розділяємо на дві частини: на тих людей, що живуть мирськими потребами, та на тих, хто живуть за Божим покликом. Ці дві частини ми назвали двома Градами, тобто двома спільнотами людей, з яких одній призначено царювати з Богом навіки, а іншій – піддатися вічним

мукам з дияволом" [Августин Блаженный. О Граде Божьем. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000, с. 705].

При подальшому аналізі твору "Про Град Божий" бачимо, що Августин в своїй концепції історії людства вважає усі соціальні, державні та правові установи наслідками гріховності людини, він підкреслює, що "великий злочин", що його вчинили Адам та Єва, від яких походить увесь людський рід, призвело до того, що "змінилась в гіршу сторону сама природа людини, яка передала разом з першородним гріхом неминучу смерть...громадян земного граду народжує зіпсована гріхом природа, а громадян Небесного Граду народжує благодать, яка звільняє природу від гріха; тому-то ті називаються посудиною гріха Божого, а інші – посудиною милосердя" [Августин Блаженный. О Граде Божьем. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000, с. 708].

Разом з тим, поки ще не прийшов очікуваний час, Августин захищає земні соціально-політичні порядки, правда із застереженням, щоб вони не чинили перепон християнству та Церкві; в іншому випадку (тобто при антихристиянському політичному ладі) влада перетворюється в насилля та панування шайки розбійників. "Отже, цей небесний Град, поки знаходиться в земних мандрах, закликає громадян з усіх народів та збирає мандруючу спільноту, не звертаючи увагу на розбіжності у мові, традиціях, законах та установах, якими мир земний встановлюється чи підтримується; нічого з останнього не скасовуючи, а, навпроти, зберігаючи та дотримуючись усього, що хоча й у різних народів є відмінним рухається до однієї мети земного світу, якщо тільки не суперечить релігії, яка вчить величати єдиного та найвищого Бога" [Августин Блаженный. О Граде Божьем. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000, с. 1038;].

Таким чином, Августин формулює характерну для всієї середньовічної філософії ідею релігійної громади надприродної сутності, складеного з тих, кому належить долучитися до Божого Граду і хто прямує до цієї мети під керівництвом Церкви. "...Бо кожна частина, яка не узгоджується з цілістю, гидка..." [Святий Августин. Сповідь / Пер. з латини Ю. Мушака. – Львів: Свічадо. – 2016, с. 56]. Ця ідея соціального цілого, що визначається загальним прийняттям однієї істини і загальної любові до спільного блага, знаходила своє відображення і в античних філософів (Платон), але була видозмінена та модифікована Августином наданням їй трансцендентального характеру.

Що ж до проблеми панування, то воно в теорії Августина виступає не як природний, від початку життя властивий людині та суспільству феномен, але як руйнування свободи людини. "За природою, з якою Бог спочатку створив людину, нема раба в людині або гріха" [Августин Блаженный. О Граде Божьем. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000, с. 1095]. На відміну від платонівсько-аристотелівської традиції, Августин розрізняє дві природи – до гріхопадіння і після нього.

У своїй роботі "Про свободу волі" він прямо вказує на двояке вживання слова "природа": у власному розумінні воно характеризує природу людини, якою людина була створена з початку, у другому ж значенні

це слово постає як опис стану, в якому опинилася людина внаслідок свого первісного гріхопадіння і понесення нею покарання, коли вона стала смертною, неосвіченою та підлеглою тварним інстинктам [Августин Блаженний. О свободе воли: Пер. с лат. Ермаковой М. Е. [Электронный ресурс] – режим доступа к книге: https://azbyka.ru/otechnik/Avrelij_Avgustin/o_svobode_voli/]. Тобто після гріхопадіння людина вже не здатна слідувати голосу розуму: вона бачить добро і прагне до нього, але творить зло і нерозуміння.

Отже, основний висновок політичної антропології Августина полягає в наступному: свобода як політична автономія і самовизначення неможлива, а політичне панування не можна визнати реалізацією ідеалів розуму на основі вільного волевиявлення індивіда. Держава ж як система панування, необхідність якого обумовлена гріховністю роду людського, може лише перешкодити людині грішити, але не може допомогти йому вести добродійне життя. Істина людського існування та благого життя реалізується не в державі, як це стверджувалося Платоном й Аристотелем, а відкривається в релігії і Церкві.

Б. А. Ткач, студ., КНУТШ, Київ
bella.tkach@gmail.com

ІДЕЯ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ У ПОГЛЯДАХ АЛЬТЄРО СПІНЕЛЛІ

Питання про необхідність об'єднання народів Європи в єдине ціле особливо гостро постало у період після Другої світової війни, оскільки виникла необхідність організувати міждержавні відносини таким чином, щоб водночас забезпечити подальшу стабільність та безпеку в регіоні і максимально швидко та ефективно подолати кризовий стан, спричинений двома світовими війнами. Перші думки, висловлені з приводу інтеграції Європи в спільний союз, були висловлені у міжвоєнний період А. Бріаном (проект європейської федерації), Р. Куденхове-Калергі (проект пан-Європи) та іншими і справили значний вплив на подальші дослідження у цій сфері.

Альтєро Спінеллі (1907-1986 рр.), італійський політичний діяч та теоретик, а також учасник руху Опору під час Другої світової війни, вважається одним із "батьків-засновників" Європейського Союзу. Його основні погляди викладені у працях "За вільну та єдину Європу. Проект маніфесту" (1941 р.), "Маніфест європейського Опору" (1944 р.), "Від суверенних держав до Об'єднаних Штатів Європи" (1950 р.), "Європейський проект" (1985 р.) та ін. Ключовою роботою, до якої завертається більшість науковців, є "За вільну та єдину Європу. Проект маніфесту", або ж "Маніфест Вентотене", створений разом із Ернесто Россі. На думку авторів, об'єднання Європи на той час (1941 р.) уже відбулося, що було спровоковано нападом Німеччини і необхідністю решти європейських держав поєднати зусилля у спільній боротьбі із ворогом, і у

подальшому таке об'єднання має лише посилитися шляхом створення нових форм співпраці – а саме, федеративної форми реорганізації європейського політичного простору, що найбільше відповідає тим настроям, що склалися. Основу критики у Маніфесті становить питання державного суверенітету, який має бути ліквідований разом із державними кордонами, оскільки містить у собі загрозу зверхності національних інтересів та подальшого застосування сили стосовно інших держав. Отже, основою європейського порядку має стати демократична федерація, заснована на пануванні закону. В основі поглядів А. Спінеллі є визнання того, що більше не існує фундаментальної відмінності між такими традиційними опозиціями, як ліві та праві, вона трансформувалася у протистояння між тими, хто наполягає на збереженні абсолютноного суверенітету національної держави, і тими, хто вказує на необхідність передачі суверенітету федеральному утворенню [Pinder J. Altiero Spinelli's European Federal Odyssey / J. Pinder // Altiero Spinelli, *European Federalist* – Brussels : European Parliament, 2007. – p.24-39]. Тож одним із кроків побудови такої федерації має бути заснування загальноєвропейського руху, який би поєднував односторонніх-федералістів. Такий рух зможе не лише консолідувати прихильників висловлених ідей із різних європейських держав, а й стати підґрунтям для створення європейської федерації, здатної вирішити такі проблеми, як утримання спільної європейської армії; руйнування економічної автаркії, непроникності державних кордонів, характерної для тоталітарних режимів; і, в той же час, утворення федеральних органів задля підтримання порядку на місцях, що допускає деяку політичну автономію [Панарина Е. А. Развитие идеи европейской интеграции в первой половине XX века : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.03 / Е. А. Панарина. – Ставрополь, 2006. – 279 с.].

Для А. Спінеллі прикладом побудови федерації була Філадельфійська Конституційна Конвенція 1787 р., на якій було затверджено діючу донині Конституцію США. Так, він вважав установчі збори єдиним можливим варіантом успішного встановлення європейської демократичної сили. Таке вимагає створення європейських конституційних зборів, які б представляли усі народи та політичні сили Європи і які були б єдиним легітимним та уповноваженим органом, щоб представити для розгляду проект майбутньої конституції, оскільки вони є обраними народом. Також, як демократична асамблея, даний орган має діяти відкрито і приймати рішення шляхом його ухвалення більшістю голосів із дотриманням відповідних процедур [Levi L. Altiero Spinelli, *Founder of the Movement for European Unity* / L. Levi // Altiero Spinelli, *European Federalist*. – Brussels : European Parliament, 2007. – p.7-12.]. Таким чином, автор підкреслював необхідність формування спільного для усіх європейських держав представницького законодавчого органу, який згодом був створений у рамках Європейської спільноти (перші загальні вибори до Європейського парламенту були проведені у 1979 р.).

Свої погляди А. Спінеллі активно втілював у практику, будучи членом Єврокомісії, а згодом і депутатом Європейського парламенту. Тут

найбільшої уваги заслуговує проект Договору про Європейський Союз 1984 р., відомий також під назвою "проект Спінеллі". В цілому, він був спрямований на зведення ролі національних держав та на зміцнення, еволюцію наднаціональних інститутів Європейської спільноти, зокрема, Європейського парламенту. Останній, на думку автора, є єдиною установою, що впливає на успішне майбутнє об'єднаної Європи. А. Спінеллі наполягав на тому, що створення Європейського Союзу – це спроба навчити колишніх ворогів існувати в мирі, і якщо така спроба виявиться невдалою, європейські держави знову повернуться до стану війни [Гусакова, М. А. Европейский парламент: от прямых всеобщих выборов до проекта договора о Европейском Союзе 1984 года / М. А. Гусакова // Известия Саратовского университета. Новая серия. Сер. : История. Международные отношения. – 2012. – Вып. 3. – С. 59-63.]. Відповідно, у даному проекті відтворювалися ідеї автора про можливість створення європейської федерації, що є істинним бажанням народів Європи. "Проект Спінеллі" був ухвалений Європейським парламентом, проте не отримав необхідної підтримки серед національних парламентів держав-учасниць. Не дивлячись на це, документ мав значний вплив на подальший розвиток інтеграційних процесів в Європі: він слугував основою для прийнятого у 1986 р. Єдиного Європейського Акту та ухваленого згодом Маастрихтського договору 1992 р., який фактично ознаменував створення Європейського Союзу.

Таким чином, можна охарактеризувати погляди А. Спінеллі як прогресивні, такі, що значно випереджували свій час. Водночас під справедливу критику підпадає надмірна впевненість автора в ерозії національних держав, їх добровільному бажанні звукувати власні повноваження, а сучасна криза Європейського Союзу вказує на те, що федеральний проект доки не може бути втілений через інституційну неспроможність ЄС відповідати на існуючі виклики. Проте федералістська концепція об'єднання Європи і донині перебуває у центрі уваги як прихильників, так і критиків вказаних ідей, що зумовлює необхідність подальшого дослідження політичних поглядів А. Спінеллі.

В. М. Ущепівська, студ., КНУТШ, Київ
uvikki5@gmail.com

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВИТЕЛЯ В КОНЦЕПЦІЇ МАКІАВЕЛЛІ

Вся теорія Макіавеллі ґрунтується на безмежній владі правителя-самодержця. Макіавеллі не розглядає республіки. Це можна пояснити тим, що в роки його життя ще не було республік сучасного типу. Він не міг писати про те, що йому було мало відоме, а з феодальним устроєм держави у нього проблем не було.

Флоренція є батьківщиною Макіавеллі. В ті часи це місто було одним із найбагатших міст Італії, культурним осередком, центром банківської справи та ремесла. В ті роки в місті бурхливо протікало політичне життя. Наслідком чого в кінці XIV – початку XV століття встановлюється олігархічна влада банкірів та заможних торговців. Але боротьба між різними кланами продовжується навіть в межах одного міста, в яку було втягнуто місцеву аристократію та народ.

В праці "Державець", завдяки якій Макіавеллі став відомий, можна поступово розглянути принципи політичної діяльності правителя прямо за частинами його книги. Наприклад, в першій частині даної праці, розглядаються види держав, види, які краще завойовувати та яким чином, а також як утримувати в цих державах владу. Цікавим є те, що автор підкріплював будь-яке твердження відповідним прикладом з історії.

Макіавеллі визнає незмінність людської природи і відзначає мінливість великих соціальних общин. Народ, аристократія, суспільство не є стабільними общинами. Навпаки, вони змінюються під впливом політичного життя. Змінившись одного разу, вони починають створювати умови свого політичного існування; утворюється ланцюг залежності і взаємодії між суспільством і формами політичної влади. Що стосується людської природи, то вона у всі часи наділена одними і тими ж пристрастями, бажаннями. Лише людина є стабільною, що дозволяє виводити загальні закони політичного життя, характерні для всіх часів і народів.

Держава і влада – два основні поняття, які визначають обов'язки і повноваження правителя.

В цій праці Макіавеллі дає поради не лише яким чином завойовувати нові держави та території, а також яким чином утримати владу та спокійно управляти країною. Спокійне управління, за Макіавеллі, це життя без війн, без розбрату та зовнішніх погроз, народ шанує свого правителя та відноситься до нього з повагою. Правителю, який успадкував владу, набагато легше її утримувати, ніж новому. Це пояснюється тим, що йому варто лише не порушувати звичаю своїх попередників і згодом пристосуватися до нових обставин. Дотримуючись цього правила, навіть безуспішний правитель не втратить своєї влади, якщо тільки не буде повалений могутньою силою.

Макіавеллі вважає, що сила правителя та держави повинна вимірюватися можливістю або неможливістю до захисту від загарбників. Однією з рекомендацій Макіавеллі є те, що при нестачі фінансів правителю необхідно завжди мати можливість щодо укриття населення за муром та забезпечення його харчами.

Однією з теорій виникнення держави, Макіавеллі виділяє договірну теорію. Згідно з цією теорією народ віддає владу в руки однієї людини, яка покликана захищати їх від зовнішньої агресії. Макіавеллі акцентує увагу, що основною турботою правителя повинна бути військова справа. За Макіавеллі необхідно, щоб військова справа правителя базувалася на досвіді великих полководців, вивченні їхніх праць.

Під час військових дій варто бути щедрим. Макіавеллі зазначає, що правитель повинен витрачати не свою власність, а завойовану. Повинен дарувати не свої, а чужі землі. Це добре позначиться на його авторитеті серед власного війська та серед захопленого народу, який вже не буде розцінювати його як завойовника.

Жорстокість та милосердя займають окреме місце у творі Макіавеллі. Уславившись одного дня надмірним милосердям, правитель може назавжди втратити пошану народу. Оскільки народові постійно необхідні хліб та видовища, а також щоб хтось ніс покарання за ті біди, які він терпить, правителю необхідно час від часу знаходити винних для того, щоб задовольняти народ [Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Том 2. Средневековье. – ТОО ТК "Петрополис", 1995].

Макіавеллі виділяє людей за розумовими здібностями таким чином:

- люди, які здатні до самостійного обміркування та прийняття рішень, – це *видатні*;
- люди, які здатні серед великої кількості варіантів вибрати найкраще та найбільш правильне рішення, – це *значимі*;
- люди, які не спроможні ні обміркувати, ні прийняти рішення, – це *непридатні*.

Відповідно до приналежності правителя до перших, других, або третіх типів здібностей, правителю потрібно обрати радників. Якщо радник більше піклується про себе, ніж про правителя, і в будь-якій справі шукає власну користь, він ніколи не буде хорошим помічником правителю, і той ніколи не зможе на нього покластися. Обравши гідного радника і впевнившись в його відданості, правителю необхідно заохочувати його, щоб він не прагнув до переворотів.

Основна думка праці Макіавеллі "Державець" полягає в тому, що державні інтереси вищі за приватні, що для досягнення загальнодержавних цілей можна нехтувати інтересами окремих осіб. Отже, Макіавеллі практично узаконує масові розправи, наділяє правителя безмежною владою, виправдовує його у випадках, коли той діє на благо держави. Макіавеллі вважає припустимим правителю ухилятися від виконання своїх обіцянок.

О. О. Фещенко, студ., КНУТШ, Київ
alexvladproject@gmail.com

БЕЗВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Кожна нова культурна епоха продукує власний пласт ціннісних орієнтирів. В силу повсякденності, що відчуває перед собою індивід, формується картина Світу, яка підлаштовується до соціуму. Сучасна постмодерна епоха вражає суб'єкта своєю дуальністю, фрагментарні-

стю, відсутністю причинно-наслідкових зв'язків. Вона нав'язує свою моральність, естетичність, прагматичність. І в цьому полюсі повинна жити людина, і намагатись знайти своє власне "Я", продуковане власним пізнавальним досвідом. Непросте завдання, особливо враховуючи агресивність нав'язування деяких сучасних економічних, політичних та культурних моделей.

Ми живемо в епоху фатальної відсутності відповідальності. Як визначити цей термін? Ось наприклад перша вкладка в Гуглі пише: "Відповідальність – це здатність усвідомлювати, розуміти потреби людей як свої власні". Чи часто ми вміємо розуміти, ще й усвідомлювати потреби людей як свої? Домінуючим принципом є меркантильний інтерес, задоволення свого "Его", прагматична зацікавленість в дружніх зв'язках. Я не заявляю однозначно, що так завжди і весь час відбувається, проте такі моменти нашого повсякдення все більше займають місце.

А безвідповідальність за власні вчинки? Масова культура проникає у всі сфери спільноти. Замість терапевтичної функції, вона провокує індивіда, апелює до архаїчних пластів психіки, актуалізує регресивні зсуви в свідомості та поведінці. Відповідно, крах звичних норм і уявлень породжують настрої байдужості та безвідповідальності. Через зміни орієнтаційних парадигм, людина зовсім заплуталась в своїй моделі світосприйняття. Власна ідентифікація переживає серйозні проблеми формування. Положення людини у Світі стає все більш штучно-сформованим.

Сьогоднішня політика стала шоубізнесом. Поеднання прагматики з політикою створюють сучасний концепт, який реалізується в політичному популізмі. "Демократія" перейшла в бік популістичного шуму, який нав'язується всіма комунікаційними каналами. Вседозволеність та безвідповідальність заради власної популярності – результат сучасного, "ризомного" Світу.

Отже, головною задачею, яка стоїть перед людиною сучасною є переосмислення власного бачення на Світ, морально-ціннісних аспектів життя. Індивід знаючий, повинен піклуватись про власне осмислення сучасності, розуміти причинно-наслідкові зв'язки і розуміти потреби людей, як свої власні – тільки так можна віднайти в собі "відповідальність", як традиційну чесноту, що породжує баланс свідомості.

Підсекція
"ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ"

T. V. Katsevych, student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
katsevych@i.ua

**PROBABILISTIC FORECASTS ABOUT FORMATION
OF SUPRANATIONAL EUROPEAN
STRUCTURES IN OLGHERD-HIPPOLYTE BOCHKOVSKY'S WORKS**

*Cosmopolitanism in the ideas and goals,
nationality in the ground and forms of cultural work*
M. Dragomanov

It is an undeniable fact, that the issue of creating some kind of supranational or interstate forms of people commonwealth is, definitely, completely not a brand-new theory. Nevertheless, we were able to be witnesses of the real existing and quite full implementation of such a body only from 1951 (year of European Coal and Steel Community, ECSC foundation) and, eventually, from November 1st 1993, when the European Union officially emerged.

A great number of philosophers, scientists, sociologists had been trying to predict the formation of supranational structure, as long as they strongly believed that the future of the whole world and every single nation/state consists exactly in certain worldwide or continental confederacy. One of the deepest, integral and complete researches were made by ukrainian political scientist and sociologist with polish origin – Olgerd-Hippolyte Bochkovsky (1885-1939), whose significant heritage was undeservedly forgotten. The main works, where he expressed his predictions and own points of view on this theme are "National case. The articles on the national question in connection with the modern war", (1918); "Introduction to nationology", (1934); "The science about nation and its life", (1935).

The author said that the principal preconditions (and further reasons) for appearance of supranational bodies was in demolition of "ancient régime", which started from the French Revolution in 1789, and its destruction was fuelled by lots of "revolutionary explodes" (1830, 1848, 1871, 1905-1907, 1917) [Bochkovsky O.-H. National case. The articles on the national question in connection with the modern war. – Vienna, 1918. – P.99]. Bochkovsky justifies his assumptions with the following statement, which says that geopolitical balance and harmony of every solitary territorial formation are two the most significant circumstances for states' normal, sane existing and natural development. Consequently, the task of real policy should be: within the capabilities minimize and decrease clashes between nation and state; eliminate all unnecessary things (factors), that may cause such conflicts; provide all the nations (folk, people) with possible maximum of national de-

velopment and progress [Bochkovsky O.-H. The science about nation and its life. – New York, 1981. – P. 35]. This is the reason why we need to seek such another new "state-political types", in which the above postulates most likely could be arranged the best and with the highest certainty.

Before describing future supranational bodies, confederate formation, the author suggested scrutinizing and discerning two existing types of state, which are absolutely opposite. One of them is type of "national state", which was based only on national groundwork, and this type was merely just a transitional phase in modern history of European state building, which had achieved its biggest peak of prosperity at the time of Italian and German state-national unification, so within 1848-1878, but it definitely had not been and is still not a leading motive of all political history from the middle of the 19th century. With the development of capitalism, its frameworks are not enough for economic progress and development even of state-dominant nation. As a result, "national state" subsequently and gradually turns into a new times second type – "state of nationalities", which is not only more consistent with the trends of capitalist development, but also a more rational in view of the divisive role of the territorial factor in the life of nations, which often prevents their complete unification in a single body. Therefore, state type of future is totally not a "national state", but "state of nationalities", this inevitable stage towards the World Federation, the upcoming World Union of folks (nations), in which eventually once for all the times, so as equally true for all nations, would resolve all national antagonisms and contentious arguable proceedings [Bochkovsky O.-H. National case. The articles on the national question in connection with the modern war. – Vienna, 1918. – P.105].

One more argument for advisability of "state of nationalities" has economic basis: the type of "national state" leads to piddling state atomism, which is in contrary to modern political development walking towards the enormous type that has already embraced entire continents and parts of the world. Thus, economic autarchy law requires large supranational state organizations (bodies, structures), as no state actually is economically autarchic. "State of nationalities", state union in general, this posture of transition to supranational state, has a vitally important interest to small nations and countries, because that is the only way for them (supranational state organization highest future type), where they are able to ensure their national existence, regional identity and originality. Maybe, exactly such type can integrate all the methods and means for final solution of natiopolitical and state conflicts, for reaching world and international harmony mankind have dreamed of since the beginning of time [Bochkovsky O.-H. National case. The articles on the national question in connection with the modern war. – Vienna, 1918. – P.122].

Having made a huge number of substantial researches, analyzing this issue starting from Ancient Greece, Middle Ages, The Age of Enlightenment and his own contemporary era, Bochkovsky emphasized that theme of mostly thinkers of all periods was the idea about creating "European empire of eternal peace". Consequently, the young Europe in the middle of the 19th

century, modern democracy, initial socialism and international pacifism set "European United States" as their main programme goal. Scientist says, the main postulate of this theory – "united states" – is totally not an abstract utopia, as it was actually carried somewhere; moreover, this premise is an indicator of the state development towards higher forms of political construction and it is a major prerequisite of new and more rational state type. These "united states", being based on the principle of federalism, can be described as attempts of new forms in state building, which synthetically and harmoniously summarize all the various complex state structure.

Examples of this type can be discovered primarily through non-European state-political practice, and those countries managed to find a solution to harmonization of geographic, economic and social factors. The author strongly believe, that such practice should be put into test on European ground in order to solve different kinds of national-state antagonisms. He is absolutely sure that creating higher collective sovereignty (sovereignty of state union) is exactly what old Europe was lacking of, as here particular absolutist sovereignties of each state in fact make it impossible to set up a longtime peace and they also have caused inevitable periodic bloody clashes. Complete sovereignty could be carried out only in general (universal, common) Union of Nations, which consists of representatives from every single solitary nation (folk) and state, Union, where these formers would be responsible for their both domestic and foreign policy. That is how author does understand autonomic sovereignty of single state-member of future world (at first, of course, european) state-national union, which would have full and integral sovereignty.

To take everything into consideration, we can sum up saying following: Olgerd-Hippolyte Bochkovsky was deeply convinced that the highest type of state organization, which has successfully developed in "non-European political atmosphere" (first of all, in the USA) – federation, supranational bodies and structures – can be and should be used in future state and national restructuring of new Europe. What is more, he has foreseen the territorial structure and form of government in future German state, which emerged on the European map only on October 3rd, 1990, more than fifty years after his death: "...there is no doubt that the political future of German nation sooner or later will be provided in union federal and democratic republic" [*Bochkovsky O.-H.* National case. The articles on the national question in connection with the modern war. – Vienna, 1918. – P.127]. Bochkovsky was absolutely sure that there are several drafts which subsequently could compose future all-european union: middle-european, east-european, Balkan, Caucasian, Danube or Black Sea, Baltic state unions. However, author warns, such international project of commonwealth would be incarnated in life only if national right of every folk (nation, state) was kept under international control of higher global or, at least, European sovereignty, which guaranteed prevention of national exploitation.

ПРО ВАДИ ОЛІГАРХІЇ ЯК НЕПРАВИЛЬНОГО ВИДУ ДЕРЖАВИ

Олігархія, корупція, офшори, статки електронних декларацій, одним словом, факти найміцнішого зрощення бізнесу та політики – це ті реалії політичного життя сьогодення до яких апелюють, шукаючи причин відсутності довгоочікуваних реформ в Україні. Чи дотримується вимога статті 78 Конституції України щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами оплачуваної або підприємницької діяльності (крім викладацької, наукової та творчої діяльності)? Питання, що звучить риторично.

Якими ж є аргументи на користь тези, що заможних людей не можна допускати до державних справ? Чому ще Цицерон вважав, що немає більш потворної форми правління, аніж та, де найбагатші вважаються найкращими? Для пошуку відповіді на це питання звернемося до наукового доробку Платона, оскільки мислитель, ще більше двох тисяч років тому, зауважуючи про вади олігархії, вказав до яких наслідків слід бути готовим у такій державі.

Філософ зазначає, що олігархія є устроєм, котрий залежить від майнового цензу. Влада в такій державі знаходиться у руках багатих, у той час, як бідні участі в управлінні не беруть [Платон. Держава. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://litopys.org.ua/plato/plat08.htm>]

Усе розпочинається з того, що власники комор з золотом, вишукуючи на що можна витратити свої скарби, починають перекручувати закони на свій лад. Урешті-решт, запроваджується закон про встановлення майнового цензу, за яким до влади не допускаються ті, хто не має визначеного майнового цензу. Так починається шлях жадоби до великих статків. Через суперництво та взаємні заздрощі знецінюється доброчесність і все більше починають цінуватись гроші, багатство та багатії. Таким чином, із людей шанобливих з'являються особи жадібні до наживи, які вихваляють багатіїв і захоплюються ними, призначаючи їх на державні посади [Там само]. Якими ж є недоліки чи то негативи, що починають формуватись за такого стану справ?

Головною вадою олігархії, як не парадоксально, є норма на котрій цей режим тримається. Іде мова про майновий ценз. "Це все одно, якби хтось призначив керманіча на кораблі відповідно до майнового цензу, а бідного, хоч би він мав найкращі здібності, до управління не допустив" – зауважує Платон [Там само].

Друга вада пов'язана з величезною соціальною прірвою, що з'являється між найзаможнішими та найбіднішими. Держава такого типу не може бути єдиною, вона ніби складається з двох держав: одна – для бідних, а друга – для багатих. Тому люди, здавалося б єдиної держави, завжди ставитимуться вороже один до одного.

Наступна вада, як на наше переконання, є одним з найбільочіших місць олігархічної держави. Пов'язана вона з неможливістю протистояти

зовнішній небезпеці. Платон наголошує, що керманічі олігархічної держави найвірогідніше не зможуть проводити жодної війни. Оскільки вони, або мусили б удатися до послуг натовпу, надавши йому зброю, і тоді боялися б його більше ніж ворогів, або, відмовившись від такої допомоги, мали б проявити себе на полі бою справжніми олігархами. Це означає, що їх було б там не багато і, до того ж, вони не захотіли б нести військові видатки, бо над усе люблять гроші. Як підсумовує Платон: "Воює така людина, як і належить олігархам, з дуже малими витратами власних засобів і тому у більшості випадків зазнає поразки, проте залишається багатою" [Там само].

Цілком зрозуміло, що там де є найзаможніші, там є і найбідніші. Тому бідність з її похідними є наступною вадою олігархії. Де б ти не побачив у державі убогих, там причаїлися таємні справи злодії, грабіжників і осквернювачів храмів [Там само]. Крім того, там криється загроза внутрішній безпеці держави і в такий спосіб олігархічна держава починає воювати сама з собою, причому одні її громадяни закликають на допомогу союзників із олігархічної держави, інші опираються на підтримку демократичної, а іноді міжусобиці вибухають і без втручання зовні [Там само]. Таким чином, ми опиняємось в точці переходу олігархії в демократію, коли вбогі, повстаючи проти багатіїв, отримують перемогу.

Насолоджуючись волею як найбільшою цінністю демократичної держави народ не помічає наближення тирана. Платон наголошує, що скільки б разів не з'являвся тиран, він не виростає невідомо звідки, а виключно з одного кореня – зі становища народного обранця [Там само]. На першопочатках той обранець посміхається й вітає усіх, він навіть запевняє, що він не тиран, і не шкодує обіцянок кожному. Деякі з впливових осіб, що спільними зусиллями допомогли майбутньому тирану посісти високе становище, тепер відверто обурюватимуться, засуджуючи, те, що діється. І їх усіх – мужніх, великодушних, розумних та багатих – тиранові доведеться знищити, коли він не збирається поступатися владою.

Отже, тиранія – ось той жахливий наслідок усіх вад власне олігархічної держави, котра закралася в державу демократичну.

Т. С. Рєва, канд. полім. наук, НАКККІМ, Київ
tutti@ukr.net

ПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ "РАДЯНСЬКОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ" Л. ПЛЮЩА

Одним із наймасовіших напрямів дисидентського руху був правозахисний, метою якого став захист основних прав та свобод людини, проголошених у Гельсінському акті (1975). Представники руху критикували радянську владу та підтримували побудову суспільства на засадах демократичних цінностей. Однією з найяскравіших постатей цього руху

став відомий український літературознавець, шевченкознавець, правозахисник, публіцист, математик, кібернетик – Леонід Іванович Плющ.

Політична концепція Плюща – це синтез соціалістичних ідей, гуманізму та соціального психоаналізу. Він виступає за побудову високо раціоналізованого соціалістичного суспільства, головною умовою формування якого вважає демократичний режим та етику.

Правозахисник виступає проти культу особи у суспільстві та ототожнення його з державою, критикує суспільний устрій СРСР. Радянську державу Плющ вважає абстрактним капіталістом, єдиним монопольним власником, яким її сформували націоналізація підприємств і колективізація. Експлуатація населення продовжилася у більш жорстких рамках, однак єдиним експлуатором – державою. Державний режим СРСР дослідник називає *ідеократією*, яка трансформується у *ідолократію*. Під ідеократією він розуміє романтизацію комуністичних ідей, а ідолократію тлумачить як форму культу особи у суспільстві, поширену за часів Сталіна та відтворювану в режимі Брежнєва. Джерела походження цього явища у СРСР – традиції імперської ментальності, зокрема "віри в доброго царя" [Плющ Л. У карнавалі історії / Леонід Плющ. Б.м.: Сучасність, 1980. – С. 79].

Плющ, як і інші його колеги з дисидентського руху (П. Григоренко, М. Руденко, Є. Сверстюк, В. Чорновіл) відмічає високий рівень бюрократизму у державі, що негативно впливає на розвиток демократичних тенденцій. Він називає державний бюрократичний апарат "слугами абстрактного капіталу, тобто держави, яка розділює з ними свій прибуток".

Однією з основних рис внутрішньої політики СРСР дисидент вважає нерівність населення за соціальними та національними ознаками. У першому випадку мислитель має на увазі привілейовані стани, яких в "суспільстві рівності" не може бути, а саме партійно-номенклатурний апарат, що для "себе побудував свій мікрокомунізм". Також такі антидемократичні явища, як відсутність паспортів у сільського населення, заборона покидати місця поселень представникам депортованих народів.

Однією з головних проблем СРСР є політика держави щодо народів соціалістичних республік. На думку, Плюща, Друга світова війна не викоринила деструктивне соціальне явище – антисемітизм, що має вузьке та широке значення. У вузькому значенні антисемітизм – це агресивна та войовнича політика держави проти представників єврейської нації, що у XX столітті можна було спостерігати у Німеччині періоду Третього Райху та у 50-х роках у СРСР.

Плющ розглядав антисемітизм як спосіб мислення та ставлення до інших. На його думку, політика СРСР до інших народів свідчить про антигуманний характер державної влади. Терор 20–60-х років XX століття, депортації народів (німці, кримські татари, інгуші, чеченці), штучний голод 1932–1933 і 1947 років – усе це прояви антисемітизму. Правозахисник наголошує на важливості принципу особистої відповідальності, коли злочинцями можуть бути одиниці, а не народи. Ніхто не може бути засуджений лише за належність до певної нації, релігії чи соці-

ального класу – це геноцид [Плющ Л. У карнавалі історії / Леонід Плющ. Б.м.: Сучасність, 1980. – С. 182].

У праці "У карнавалі історії", Плющ досліджує сутність, закономірності та наслідки революції на прикладі Християнської (радикальний клерикалізм у Середньовічній Європі), Великої Французької та Жовтневої революцій. Не зважаючи на різні історичні епохи, в яких відбулися ці революції, він виокремлює такі їх спільні риси:

- породження шляхом захоплення влади технічним апаратом – "слугами народу", представленими різними класами: духовенство (Християнська революція), буржуазія (Велика французька революція) та пролетарі (Жовтнева революція);

- терор проти інакомислячих: усі три революції пройшли етапи великого терору – інквізиція, якобінці та масові репресії 20–40 років ХХ століття;

- квазіморалізм як форма псевдо-раціональної деструктивності (Е. Фромм): під прикриттям ідеї справедливості, рівності, свободи державна влада тероризує населення;

- міфологізація революції та подій, створення симулякрів героїв (наприклад, Павлик Морозов) [Плющ Л. У карнавалі історії / Леонід Плющ. Б.м.: Сучасність, 1980. – С. 208-209].

Модифікуючи ідею суспільства відчужених людей А. де Токвіля [Токвіль де А. Давній порядок і революція / Алексіс де Токвіль. пер. з франц. Г. Філіпчук. – Київ: ЮНІВЕРС, 2000. – С. 176], Плющ робить висновок, що СРСР – зразок максимального відчуження людини від держави, економіки, науки, мистецтва, моралі, ідеології, церкви і навіть від себе та природи.

Отже, політична концепція Леоніда Плюща поєднує у собі критику радянської тоталітарної політичної системи, аналіз деструктивності радянської влади шляхом політики нерівності та антисемітизму, який інтерпретується дослідником як спосіб мислення та ставлення до інших.

А. О. Рудик, студ., КНУТШ, Київ
andronikimpaler@gmail.com

ІДЕЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

В'ячеслав Казимирович Липинський (1882-1931 рр.) – видатний український політичний діяч та філософ. Вчений є автором таких праць як "Листи до братів-хліборобів" (1926), "Релігія і церква в історії України" (1925), "Хам і Яфет" (1928) та ряду інших, в яких розглядаються питання націєтворення та проблеми становлення державної організації українців.

В. Липинський дає наступне визначення нації: "Нація для нас – це всі мешканці даної Землі і всі громадяне даної Держави, а не "пролетаріят" і не мова, віра, племя. Коли я пишу в цій книзі про нас – "ми, українські націоналісти" – то це значить: ми, що хочемо Української Держави, обі-

ймаючої всі класи, мови, віри і племена Української Землі" [Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму, писані 1919-1926. – Відень, 1926. – с. 14]. Варто зазначити, що в даній дефініції вчений не наводить конкретних ознак нації. Але можна констатувати факт того, що для мислителя принципово важливими є наявність території та державного організму, які й утворюють певну базову спільність людей. Відповідно, вони є основними ознаками нації. Далі, в роботі "Листи до братів-хліборобів", В. Липинський конкретизує їх перелік. Окрім території та держави ознаками нації є спільне минуле, національна ідея, національна еліта, національний характер.

Слід звернути увагу, що на відміну від свого ідейного опонента Д. Донцова, вчений не включає до даного переліку ні етнічність, ні расовість, ні, навіть, культуру та мову. На думку В. Липинського, спочатку існує "пасивне етнографічне тісто", тобто певна сукупність різних етносів, яка ще не утворює органічної єдності. Відповідно, на цій підставі не можна говорити про наявність культури та мови як базових умов постановки окремої нації, оскільки етнічна строкатість просто унеможлиблює їхнє існування. Безумовно, вчений визнає важливість культури та мови у процесі націєтворення, але вони є похідними від традиції, яка виступає своєрідним інформаційним кодом. Тому можна зробити висновок про те, що В. Липинського можна вважати представником модерністської теорії походження нації. В основу своїх поглядів філософ кладе не етнічний параметр, а психологічний та політичний фактори. Вчений наголошував на тому, що: "Нації творяться перемогами, або нещастями психологічно спільними для всіх членів одного національного колективу" [Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму, писані 1919-1926. – Відень, 1926. – с. 65]. Відповідно, В. Липинський був прибічником не етнічного, а політичного націоналізму.

Філософ, на відміну від Д. Донцова, вважав, що нації утворюються не шляхом встановлення домінування одного етносу над іншим, а через їхнє об'єднання в єдиний культурно та політично однорідний організм. Перш за все, цьому сприяє локалізація "пасивного етнографічного тіста" в межах певного простору, яка здійснюється за рахунок різного роду природних бар'єрів – річок, гірських систем, лісів і т. і. Далі В. Липинський говорить про те, що географічні перешкоди, обмежуючи конкретний етнос, зумовлюють економічний уклад його життя. На думку вченого, від вибору того чи іншого типу господарювання залежатиме питання не лише фізичного, а й духовного виживання. Саме в ході економічної конкуренції між декількома етносами відбувається асиміляція одного іншим. Конкретний тип господарювання поступово вичерпує себе і певний етнос, задля того, щоб вижити, починає переймати від своїх сусідів їхній спосіб життя. Таким чином, на думку вченого, і відбувається об'єднання декількох суміжних спільнот людей.

Відповідно, якщо нація з початку свого виникнення є поліетнічною та полікультурною, філософ вважає, що для збереження її єдності існує два механізми:

- автономізація кожної етнічної групи;
- свобода віросповідання.

Надання права на створення національно-територіальних автономій певним етносам є засобом нівелювання етнічного націоналізму, який мислитель вважав руйнівним для нації та держави. Щодо питання поліконфесійності В. Липинський був значно обережніший. На його думку релігія є духовним цементам нації, тому розмаїття церковних організацій ним категорично не сприймалося. Але слід зауважити, що вчений, перш за все, виступав проти розколів у межах певної конфесії (автокефальні рухи і т. і.), а не пропагував нав'язування єдиної державної релігії. Наприклад, в Україні він не сприймав існування декількох православних церков. Тому в даному випадку свобода віросповідання набуває специфічного характеру.

Отже, розглянувши політичні погляди В. Липинського щодо питань націєтворення, можна зробити висновок, про те, що вони ґрунтуються на ідеї мультикультуралізму. Перш за все, вчений виходив з модерністської концепції походження нації, оскільки не вважав останню прадавнім утворенням, а її виникнення пов'язував зі створенням державності. По-друге, мислитель категорично заперечував моноетнічний характер нації, тому що для нього певна спільність людей апіорі з'являлася на основі "пасивного етнографічного тіста". По-третє, філософ фактично описував деякі ідеї консолідаційної демократії Артура Лейпхарта, оскільки підтримував надання етносам права на створення національно-територіальних автономій та визнавав важливість свободи віросповідання (з певними обмеженнями). Тому, на відміну від Д. Донцова, який був прихильником концепції "плавильного котла", В. Липинський виходив з ідеї мультикультуралізму.

О. І. Салтовський, д-р політ. наук, проф. КНУТШ, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КНЯЗІВСЬКОЇ ДОБИ

Формування на сході європейського континенту у IX сторіччі потужної імперії, що відома нині під назвою Київська Русь поставило перед її правлячою елітою проблему консолідації населення різноплемінного й різноетнічного походження в єдиний народ, що отримувал нову Батьківщину.

З цією метою було використано технології формування спільного для населення образу власної Вітчизни та її правлячої верхівки, що описуються формулою "Герої. Мученики. Святі". Дана формула є традиційною для формування самосвідомості та бази спільних цінностей при створенні державних утворень.

Перші київські князі династії Рюриковичів активно використовували міфогему героїзації нових київських правителів. Перекази про вдалі походи Олега на Константинополь й Каспій, менш вдалі, однак не менш масштабні походи Ігоря й безпрецедентні за своєю успішністю походи Святослава (ліквідація Хазарського каганату, розгром Волзької Болгарії, успішна перша кампанія на Балканах) – все це ставало сюжетами для переказів, що пізніше були зафіксовані у найдавніших зразках киеворуського літописання.

Героїзація вождів-предків мала потужний виховний й консолідуючий вплив на населення Київської Русі. Спільні герої, яких ставили в приклад, на поведінку яких орієнтувались, слугували чинником духовної консолідації й виправдовували належність до молододі, але амбітної держави, до її правлячого апарату перш за все представників колишніх традиційних центрів політичної влади – старійшин, місцевих князьків та бояр.

Однак для досягнення високого ступеня консолідації широких мас населення формування культу власних героїв було недостатньо. Утвердження князівської влади в київській метрополії вимагало відповідного ідеологічного забезпечення. Дати його могла нова релігія, покликана замінити традицію виборності князя, залежності його від волі віча та забезпечити станові привілеї соціальним верствам, що служили опорою монархії. Такою новою релігією стало християнство.

Необхідна була як спільна історія так і, в умовах середньовіччя, спільна духовна основа, спільна релігія з власним культом мучеників і святих, як "охоронців землі Русьської" та "заступників перед Богом". Вирішення цієї задачі було покладено на інтелектуалів на кшталт "софійського гуртка книжників", що утворилась при дворі князя Ярослава Мудрого. Саме зусиллями цього князя відбулась канонізація константинопольської патріархії перших святих Київської Русі. Використовуючи переваги єдиної релігії з єдиним Богом, як альтернативи плеємним божкам, отримані після християнізації Русі князем Володимиром, київські християнські книжники активно стали працювати над реалізацією плану князя по формуванню й популяризації культу національних святих.

Для середньовічного мислення культ національних святих був одним з важливих чинників консолідації суспільства. Святі символізували собою єдність суспільства, розглядалися як заступники народів і країн перед Богом, складали основу національної гордості та ідентичності.

Так вже найдавніший з відомих нам писемних творів князівської доби, що містили політичну проблематику, "Слово про закон і благодать" митрополита Іларіона однією з своїх головних сюжетних ліній має розкриття образу князя Володимира Великого якого титуловано як "рівноапостольного", тобто рівного за своїм духовним подвигом до учнів Ісуса Христа. Як наголошував відомий український історик М.Брайчевський, Іларіон формує в своєму творі так звану "Володимирову легенду" де князь витупає не лише як мудрий правитель і вмілий воїн, але й як людина якій розкрита частина великого замислу Божого. Закладаючи основи образу Володимира як святого князя-правителя, митрополит Іларі-

он говорить як про його світський так і духовний подвиг, що роблять князя достойним до прилучення до числа святих.

Найдавніший з тих, що дійшли до нашого часу літописів, "Повість минулих літ", не лише створює спільну історію в якій знаходиться, більшою або меншою мірою, місце для всіх народів і племен, що населяють Київську Русь, але й активно працює на посилення культу спільних національних героїв, від полян, що послали хозарам в данину мечі, до великих князів, що здобували звитяги в боях з прийшлими завойовниками, чи в загарбницьких походах до багатих сусідніх земель. Значне місце приділено й власним святим, духовному подвигу княгині Ольги, її онука князя Володимира Великого, будівничого величних християнських храмів князя Ярослава мудрого, інших князів-боголюбців, їх духівників, подвижників християнства з святих обителей Русі, в першу чергу – Києво-Печерської лаври.

Однак крім культу героїв і святих "Повість минулих літ" активно експлуатує й культ мучеників, як за Батьківщину, так і за віру. Тут можна зустріти й опис мученицької смерті на Хортиці князя Святослава, й трагічну загибель князів Бориса й Гліба й багато іншого. Образи мучеників є не менш вдалим засобом для формування необхідних суспільних настроїв та змісту масової свідомості, особливо в умовах необхідності національної самоідентифікації.

В заключній частині "Повісті...." вміщено блискучий твір відомий як "Повчання..." Володимира Мономаха. Князь, образ якого в "Повісті..." є одним із самих світлих і позитивних, звертається до своїх нащадків з підведенням підсумків свого земного життя й настановами щодо управління державою. Князь має бути і вмілим управлінцем, і хоробрим воїном, і захисником слабших, і вірним християнином. Все це об'єднується поняттям честі, яка виносить для достойного на перше місце загальне благо, а вже потім – задоволення особистих інтересів. Саме такий князь – герой, захисник і добрий християнин має забезпечити процвітання Русі.

"Слово о полку Ігоревім", з використанням потужного образного поля традиційних дохристиянських українських релігійних уявлень, активно використовує означену тріаду образів "герой-мученик-святий". Адже князь Ігор виступає в похід пороти половців будучи захоплений ідеєю здобути ратної слави й військових трофеїв, опиняється врешті-решт, в полоні, де зазнає мук перш за все духовних. Для воїна-героя, образ якого формує невідомий нам автор "Слова...", схилення до зради Батьківщини й християнської віри завдає найбільших мук, що можуть бути, мук душевних. І лише переживши їх, очистившись від гріха гордині, князь стає достойним свободи й можливості побачити золоті куполи храмів Києва, прилучитися до їх святості.

Давньоруські ідеологи державності й патріотизму чудово розуміли, що якщо не дати народу можливість поклонитися своїм героям, святам і мученикам, то вони змушені будуть молитись чужим богам та підкорюватись завойовникам.

УКРАЇНЬСЬКА ІДЕЯ В ТВОРЧОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

Перша спроба теоретичного формування і філософського осмислення української ідеї з'являється саме в документах Кирило-Мефодіївського товариства. Аналіз останніх показує, що українську ідею в жодному випадку братчики не розглядали як месіанську. Кирило-мефодіївцям чужий був комплекс винятковості українського народу, позаяк вони не бачили можливості її виправдання ні в релігійній, ні в культуро-історичний способи.

Український народ – частина слов'янства, наділена індивідуальними рисами. Він покликаний виконати свою місію, але не щодо всього людства а тільки стосовно слов'янства, в межах виключно слов'янського світу. Ця місія визначається не божественним промислом, а історичними традиціями народу.

Утвердження ідеалу свободи і рівності слов'янських народів – ось у чому вбачають кирило-мефодіївці служіння, покликання, місію України. Отже, утвердження ідеалу свободи й рівності – перша складова української ідеї.

Характерною особливістю світоглядної установки кирило-мефодіївців було те, що ідею України вони осмислювали винятково в контексті ідеї панславізму. Під останнім розуміли об'єднання всіх слов'ян в одну сім'ю, яка буде надихатися любов'ю до людства і розвивати християнські правила життя, вносячи тим самим новий елемент, новий імпульс у всесвітній поступ. Вищим покликанням, ідеєю слов'ян, на думку братчиків, було і залишається поширення мирної землеробської цивілізації, людинолюбивих моральних понять.

Наступна ознака української ідеї задекларована й обґрунтована кирило-мефодіївцями – її історичність, не есхатологічність. Для братчиків було очевидним, що українська самосвідомість наскрізь історична. Українська нація завжди жила своєю історією. Сучасне без минулого для українця позбавлене сенсу, позаяк останнє реально присутнє у сьогоденні. Саме на традиції ґрунтується та внутрішня сила духу народу, яку кирило-мефодіївці схильні були перетворювати на засадничий принцип власної філософії історії, вважаючи, що в історика на першому плані має бути діяльна сила людської душі, а не результати її діяльності. Звідси теза Костомарова про необхідність вивчення життя людей, їхніх звичаїв та психіки як про головну мету історичної науки.

Для кирило-мефодіївців національне відродження – це перед усім відродження духовне, адже народи, згідно з Кулішем, різняться ідеалом, який сповнює душу народу всім, чим живе цілий народ як збірна особистість. Ідеал – це народне знамення, яке переходить у спадок від покоління до покоління.

Пошук "заглушеної, замовчаної, утаюваної істини народу" (Куліш) вважали за своє завдання речники української ідеї, починаючи з 40-х років

XIX століття. Знайти цю істину означало для них досягнути сенсу і змісту ідеї. Для кирило-мефодіївців українська ідея – це утвердження того світобачення, світосприймання, світовідчуття, які виробив у собі український народ упродовж власної історії і якими визначається спосіб його буття.

Серед братчиків слід виділити П. Куліша, у якого, до речі, вперше з'являється поняття "українська ідея". Він намагається виробити ідеологічну програму для українського народу. Мріючи про розбудову державності України, він уявляв бажане майбутнє свого народу – рівного з іншими народами у федеративній організації народів тогочасної Росії. Він наполягав на ідеї рівноправного єднання Росії і України, виступав проти шовіністичної політики Росії щодо України.

Україна, вважав П. Куліш, має прагнути до розумної організації свого суспільного життя на засадах просвітительських і християнських ідеалів справедливості, соціально-класової згоди і братерства. Світоглядні позиції і творча діяльність П. Куліша мали ліберально-поміркований просвітницько-культурний характер. Він головним завданням вважав піднесення культурно-духовного рівня свого народу як основи для майбутнього мирного будівництва української державності.

П. Куліш намагається показати, що внутрішнім, національним фактором, який ослаблює Україну, є відсутність об'єднуючої злагоди між різними соціальними силами. На його думку, в умовах національного поневолення велика енергія народу втрачалась на самовиживання, на боротьбу за існування. П. Куліш наголошував на потребі врятування і плекання двох святинь української нації, що зазнають трагічних випробувань і втрат історичної пам'яті народу та його мови.

У Кулишеві концепції українського менталітету, національного духу, сутності національного характеру першорядними прикметами вважались природжена духовність народу, вірність традиціям селянського укладу життя, чуттєвість, емоційність культури, її селянськість. Ідеалом щасливого влаштування життя українця Куліш уявляв "тихий рай" хліборобського хутірної побуту, по-русоїстськи протиставляючи його зипсованості міської цивілізації.

Ідеї кирило-мефодіївців стали тим підґрунтям, на якому виріс увесь український рух, зорієнтований на досягнення особливостей світогляду українського народу, в межах якого тільки й могла постати українська ідея з усією її специфічністю й індивідуальною неповторністю. Особливий вплив на подальший розвиток української суспільної думки справила та спадщина братчиків, де обґрунтовувалася відмінність між українським та російським менталітетами і пов'язаного з ними прагнення до різних типів громадського життя. Адже йшлося, зрештою, не лише про відмінну історичну долю двох народів, а про два різних народи, один з яких є спадкоємцем київської традиції свободи і індивідуалізму, другий – володимиро-суздальської, а згодом московської традиції авторитаризму й підкорення особистості колективу.

Ці ідеї були присутні і у творчості М. Драгоманова, котрий хоч і вважав себе спадкоємцем кирило-мефодіївців, однак його погляди багато в чому принципово різнилися від світогляду братчиків, включно коли йшлося про національне питання.

Секція 19

"ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція

"ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

*А. В. Багінський, канд. політ. наук, КПІ ім. Ігоря Сікорського, Київ
andrei.baginsky@gmail.com*

МІЛІТАРНО-ФІСКАЛЬНА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ Ч. ТІЛЛІ

Національна держава сьогодні є утримувачем основних ресурсів влади, місцем перерозподілу владних стратегій соціальних акторів. З точки зору воєнної сили, саме держава, а не окремі корпорації чи суспільні рухи залишається центром прийняття рішень щодо використання військової зброї та психологічно-пропагандистського впливу на супротивника. Наявність у країн ядерного озброєння не знімає з порядку денного залучення людського та технологічного потенціалів до розгортання сучасних військових конфліктів.

На мілітарно-фіскальній складовій будує свої теоретичні розвідки держави Ч. Тіллі. На думку Ч. Тіллі, ведення війни і підготовка до неї змушують правителів займатися вилученням засобів для війни у тих, хто володіє основними ресурсами – людьми, зброєю, запасами продовольства, або через купівлю грошима, для тих, хто зовсім не здатен віддавати ці засоби без тиску, або компенсації. Саме процеси вилучення ресурсів сформували основи нинішньої державності [Тіллі Ч. Принуждение, капитал и европейские государства. – М.: Издательский дом "Территория будущего", 2009. – с.40].

Європейські держави формувались в процесі розповсюдження географії примусу та капіталу, конкуренції носіїв влади, інших груп та народу, а також в контексті тиску інших держав, змінюючи свої організаційні структури в межах підготовки та ведення війни. Держави всюди, – пише Тіллі, – формуються як системи держав, що виникають вже у 990 роках нашої ери. Географія держав (примусу) та мережі міст (капіталу) стрімко мінялася в процесі виходу на передній край арени національної держави як домінантного політичного інституту світової системи [6, с.25]. Сучасні держави організаційно схожі між собою: суди, законодавчі органи, школи, відносини між урядовими агенціями і громадянами [Там же, с. 279-280].

Залишається відкритим запитання: чи породжують сучасні війни посилення і розгалуження державних структур, так як це відбувалось під час розвитку європейських держав?

Після Другої світової війни, перед тим, як піти з колоній, – пише Ч. Тіллі, – колоніальні держави залишили в них збройні сили, створені в першу чергу для примусу та контролю над громадянським населенням. [Там же, с.287]. Нова еліта часто добиралась з однієї чи споріднених соціальних груп, об'єднаних мовою, релігією, регіональною приналежністю, що часто призводило до конфліктів з іншими соціальними групами. Для підтримання даної структури примусу нові еліти збільшують внутрішній експорт задля отримання та модернізації озброєння. Подальша еволюція таких режимів залежала від союзів, які вони були здатні створити і тоді програма експорту, могла як вплинути на мілітаризацію країни, так і завадити їй, спрямувавши розвиток держави за громадянським, а не воєнним вектором.

Тим не менше, сьогодні кількість воєн не зменшується, а збільшується кількість воєнних дій локального характеру, що веде до небачених раніше громадянських конфліктів з масовими втратами. Дана боротьба має соціальний характер, оскільки відбувається в першу чергу між владними групами та групами виключеними із державного управління. Водночас, військові все більшою мірою втягуються у боротьбу за політичну владу всередині держави. Збільшення ролі військових особливо виразно спостерігалось у нових державах, які могли скористатися представницькими інститутами демократіями, але дуже швидко, як зауважує Ч. Тіллі, – скочувались до воєнних режимів [Там же, с.291]. За приклад тут слугують країни Латинської Америки, деякі з яких були військовими диктатурами у XX сторіччі. Що стосується посткомуністичного простору, то на думку професора Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі Г. Дерлуг'яна, в 1990 роках відсутність прямих військових загроз та необхідності домовлятися з населенням щодо податків підштовхнуло посткомуністичні правлячі класи до розграбування тих ресурсів, які залишились в спадок від СРСР. Відповідно, став не потрібним контроль за ефективністю сучасного війська [Дерлуг'ян Г. Как устроен этот мир: наброски на макросоциологические темы. – М.: Изд-во Института Гайдара. – 2013. – с.338-339].

Дана особливість посткомуністичних політичних режимів досліджується В. Ганевим в контексті використання теоретичної моделі Ч. Тіллі у зворотньому напрямку. Після розпаду Радянського Союзу політичний клас меншою мірою використовує державу для вилучення ресурсів і більшою мірою вилучає ресурси в самій державі (інформацію, лояльність державних службовців, адміністративні бази даних, державні таємниці), спираючись на популярні в суспільстві ідеї приватизації, що стає проектом посткомуністичного політичного класу, тоді як в тлумаченні Ч. Тіллі історично подібним проектом для традиційної еліти як правило була війна. Причинами успішності такого вилучення ресурсів (для правлячого класу, а не для суспільства) стають з однієї сторони, ефективність цього процесу для посилення свого соціального статусу новим

домінуючим класом, з іншої сторони – розуміння ним демократизації як швидкоплинності власних позицій і тому, намагання отримати якомога більше ресурсів за короткий проміжок часу [Ganev V.I. Post-communism as an episode of state-building: A reversed Tillyan perspective / V.I. Ganev // *Communist and Post-communist Studies*. – 38. – 2005. – P. 436-437].

Дана ситуація стосується і України 1990-2000-х років, коли відсутність належного фінансування армії, корупційне спустошення військових складів та нераціональне управління збройними силами призвели до швидкого падіння обороноздатності держави, що в свою чергу позначилось на появі воєнного конфлікту на Сході України та анексії Криму, який ще називають гібридною війною, або війною нового типу.

Напротивагу традиційним війнам з їхньою ідеологічною та територіальною спрямованістю, локальні конфлікти сучасності, або "нові війни" тісно пов'язані з політикою ідентичності. Політика ідентичності включає в себе партикулярну ідентичність – мовну, релігійну, національну, кланову. Нова політика ідентичності є водночас глобальною, національною та транснаціональною [Калдор М. Новые и старые войны: организованное насилие в глобальную эпоху. – М.: Изд-во Института Гайдара. – 2015. – с.41]. Нові війни ведуться мережами державних та недержавних акторів, тому складно провести межі між громадянським населенням і військовими, а традиційна тріада держава-військові-народ втрачає свою визначеність [Там же, с.402].

Отже, концептуальна схема Ч.Тіллі, попри значний евристичний потенціал, потребує теоретичного доповнення і визначення ролі "нових воєн" у формуванні сучасної держави.

І. В. Баталюк, студ., КНУТШ, Київ
ivanbataliuk@gmail.com

КРИТИКА ТЕОРІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЕЛІТИЗМУ ДЖОНОМ ХІГЛІ У СТАТТІ "ДЕМОКРАТІЯ ТА ЕЛІТИ"

В теорії еліт ще на початку 1950–х рр. виокремився ліберально-поміrkований напрямок що отримав назву демократичний елітизм. Його засновником вважають Й. Шумпетера, що ініціював розуміння демократії як "інституційне встановлення для прийняття політичних рішень, при якому індивіди (еліти) отримують владу шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців" [Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм и демократия: пер. с англ. / Предисл. и общ. ред. В. С. Автономова. – М.: Экономика, 1995. – ст. 121]. Подальший розвиток демократичного елітизму знайшов відображення у працях багатьох науковців, зокрема Р. Даля, Дж. Сарторі та ін., які на відміну від класиків-елітаристів (Г. Моска, В. Паретто, Р. Міхельс) сповідували відкритість еліти як соціальної страти, члени якої мають особливі якості та високий ступінь відповідальності тощо, а не лише привілейоване становище в суспільстві.

Окрім численних послідовників демократичний елітизм неодноразово піддавався критиці як зі сторони інших елітаристів, так і власних послідовників, які відійшли від нього починаючи з 1970-их рр. Серед них виокремлюється живий сучасник та теоретик Дж. Хіглі, що прагне провезти ревізію засад демократичного елітизму у відносно недавній праці "Демократія та еліти".

Серед пунктів, які критикує Дж. Хіглі в демократичному елітизмі слід виокремити наступні:

1. Ця теорія стосується тільки еліт політичних партій і нічого не говорить про більш широку соціальну страту, в яку вони включені. Залишається незрозумілим, як ділові, профспілкові, державно-адміністративні, медійні, військові та інші групи еліт впливають на конкуренцію партійної еліти.

2. Демократичний елітизм стверджує, що еліти політичних партій передбачають реакцію виборців на відповідну політику і таким чином пристосовують до них свої політичні принципи і передвиборні обіцянки, проте не враховує, що партійні еліти часто обманюють виборців шляхом спотворення або приховування інформації, або домовляючись про те, щоб повністю виключити деякі питання з публічної програми.

3. Теорія також не бере до уваги або зовсім ігнорує жорсткі реалії сучасної конкурентної боротьби еліт, в якій задіяні великі фінансові і медійні ресурси, а також "брудні технології", спрямовані на дискредитацію опонентів. Демократичний елітизм просто допускає, що конкуруючі партійні еліти стримані і взаємно ввічливі.

4. Нарешті, теорія мало що може запропонувати в сенсі казуального аналізу. Як демократичний елітизм з'являється, чому і як він стає інституціоналізованим і що служить причиною його посилення і слабшання – ось питання, на які теорія не дає відповіді [Хіглі Дж. Демократія и элиты – Институтом общественного проектирования / Проект "Русские чтения" – М., 2012. – ст. 22-25].

Дані критичні зауваження він намагається усунути чи хоча б спробувати вирішити у своїй праці. Так Дж. Хіглі зазначає, що еліти можуть створювати і підтримувати демократії, так само, як вони створюють і підтримують всі інші види політичних режимів. Виходячи з двох критеріїв – диференціація еліт, що виявляється в функціональному розподілі сегментів еліти, кожна з яких має власні кордони, організації, формальні та неформальні правила поведінки і владну ієрархію, і єдність еліт, яке проявляється в ступені її інтеграції автор розрізняє чотири типи еліт:

1. Інтегровані еліти – вони в достатній мірі згуртовані, між ними існують стійкі зв'язки. Ступінь групової конкуренції може бути досить низьким, конфлікти всередині еліти не носять непримиренного характеру.

Серед інтегрованих еліт виокремлюють ідеологічно і консенсусно об'єднані еліти.

1.1 Ідеологічні формують єдину ідеологію і нетерпимі до інакомислення в своїх рядах – характерний політичний актор при тоталітарних режимах

1.2 Консенсусно об'єднані еліти відрізняються згодою внутрішньоелітних груп щодо основних цінностей, правил політичної конкуренції і процедур здійснення влади, головних цілей та методів проведеної політики. Наявність консенсусної еліти найчастіше зустрічається при консолідованій демократії.

2. Дезінтегровані еліти – з низьким ступенем єдності. Їм характерні такі риси, як гостра боротьба між різними угрупованнями за оволодіння стратегічними позиціями, за сфери контролю та розподіл ресурсів. У процесі боротьби можуть використовуватися найрізноманітніші методи, аж до фізичного знищення суперників. Ступінь щільності внутрішньоелітних зв'язків низький. Еліти цього виду діляться також на два типи:

2.1 Розділена еліта з високим ступенем диференціації – найчастіше зустрічається при авторитарному режимі,

2.2 Фрагментована еліта – з низьким ступенем диференціації – зустрічаються як при авторитарному режимі, так і при неконсолідованій демократії [Хіглі Дж. *Демократия и элиты – Институтот общественного проектирования / Проект "Русские чтения"* – М., 2012. – ст. 26-29].

Дж. Хіглі визнає, що поки немає переконливої причини, щоб прогнозувати занепад консенсусно об'єднаних еліт і демократій. Але він також не бачить причин думати, що цей тип еліт і демократична політика, яку вони породжують, широко поширяться в найближчі десятиліття. Одного з основних джерел консенсуально об'єднаних еліт – можливостей, що надаються колоніальним самоврядуванням – більше не існує; подолання розбіжностей є не частим явищем і залежить від дуже багатьох випадкових факторів; наближення до загальних норм політичної поведінки вимагає в якості умови загального процвітання, якого більшість країн світу досягне нескоро. Виходячи з цього, американський політолог прогнозує перетворення мислення і способу дій еліти, оскільки вони відчують, що повинні бути більш сміливими, навіть якщо їх помилки і невірні рішення будуть не зовсім вдалим. Іншими словами, можна очікувати, що в наступні роки еліти в демократіях засвоять більш усвідомлену елітистську систему поглядів.

М. О. Власов, студ., КНУТШ, Київ
kolvlasov21121997@gmail.com

КОНСТРУКТИВІСТСЬКИЙ ПІДХІД ДО ПИТАННЯ НАЦІОГЕНЕЗУ У ПРАЦЯХ Е. ГЕЛЛНЕРА

Сучасний світовий політичний процес характеризується співіснуванням двох взаємовиключних одна одній тенденцій – все глибші і екстенсивні процеси глобалізації та інтеграції стикаються з періодичною активізацією в світі націоналістичних рухів та ідеологій, а також спалахами націоналістичного сепаратизму як в країнах третього світу, так і в розвинених державах. Таким чином, націоналізм стає невід'ємним феноме-

ном сучасного світу. У той же час, незважаючи на більш ніж двохсотлітню історію осмислення цього явища, в суспільних науках так і не було сформульовано загальноприйнятої теорії націоналізму, що пояснює його генезис, сутність та ключові характеристики.

З XIX століття і аж до середини XX століття в розумінні цього питання переважав примордіалістський підхід, який розглядав етнос як початкове і незмінне об'єднання людей з постійними ознаками. У другій половині XX століття до аналізу цього феномена підійшов новий підхід – конструктивістський, альтернативний примордіалізму науковий підхід, набув широкого поширення в різних постмодерністських концепціях. Представники конструктивізму розглядають і трактують етнос, не як первозданну спільність людей, а як соціальний і інтелектуальний "конструкт", штучне соціальне утворення, створене в результаті цілеспрямованої діяльності інтелектуальних і політичних еліт. Доречно буде, розглядаючи питання конструктивістського підходу до проблеми націогенезу звернутися до праць та поглядів Е.Геллнера одного з найвідоміших та найвпливовіших стовпів даної теорії.

Так, Геллнер в своїй праці "Нації та націоналізм", експлікує думку про те, що поява націоналізму нерозривно пов'язана з якісно новими змінами в структурі суспільств при переході від аграрного ладу до індустріального. Ключову відмінність між цими двома історичними формами Геллнер бачить, в першу чергу, в економічному і культурному устрої. Аграрне суспільство має особливу соціальну структуру, чітко диференціює суспільство за становими або кастовими ознаками. Подібне розділення підтримується як економічною нерівністю, так і нерівномірним доступом до освіти і так званої "високої культури", який є відчиненим виключно для привілейованих станів. На аграрному етапі політичній еліті вигідне збереження подібного культурного поділу, оскільки він лише зміцнює соціальну диференціацію, підтримує стану стабільність і елементарно служить принципом "розділяй та володарюй". Крім того, політична еліта формується за спадковою ознакою, тому можновладцям немає практично ніякої необхідності говорити на мові підвладних, знати їх цінності і традиції. Спільність мови і культури не грає ключову роль в ефективній комунікації та інтеракції і, відповідно, в підтримці політичної стабільності.

Процеси індустріалізації тягнуть за собою якісні зміни економічних і соціальних структур. У політичній системі зароджуються демократичні процедури, які підтримуються вертикальною мобільністю і ефективними соціальними ліфтами. Соціальні ролі стають відкритими і змінюваними, а ключем до досягнення керівних політичних ролей виявляється здатність говорити на загальній для всіх мові в рамках загальнодоступної системи понять. Грамотність, на думку Геллнера, в епоху модерну стає ключовою характеристикою нормальної соціалізованої людини, а сама ідея націоналізму формується в людях в процесі освіти. Подібне поширення культурної стандартизації формує в кінцевому підсумку національну культуру. Націоналізм стає наслідком нової соціальної системи, дітищем стандартизованої освіти і гомогенної культури.

Примітно, що формування націоналізму можливо не тільки зверху, але і знизу. Так, обмеженість ресурсів, в тому числі і конкуренція за працевлаштування, підштовхує культурні спільноти до боротьби за блага. Представники малих культур зазнають труднощів при інтеграції в суспільство високої культури. На зорі індустріалізації члени таких культурних меншин, відчувають безліч труднощів і поневірянь, обумовлених проблематичною комунікацією. Перед ними постає вибір – поступова повна асиміляція або формування власної сильної культури. Для набуття цього статусу необхідно не тільки володіння територією з досить широкою чисельністю населення, але і формування власної писемності, алфавіту, літератури. У разі якщо ця робота буде виконана успішно, можливо зародження конкретного націоналізму. Власне, для подібної боротьби за свою культуру потрібно об'єднуюча сила, в якості якої і виступає націоналізм. Геллнер зазначає, що в міру розвитку індустріального суспільства, поширення стандартизованої освіти і засобів комунікації, гострота проблеми асиміляції поступово знижується, а отже, зменшується потреба звернення до своєї малої культури. Але, незважаючи на всі досягнення індустріалізації, неминуче зберігаються деякі бар'єри на шляху успішної асиміляції, сюди відносяться і яскраво виражені етнічні та фенотипічні ознаки, а також глибинна чужорідність малої культури. Теорія Геллнера відрізняється послідовним конструктивізмом в розгляді суспільства, економіки та культури. В узагальненому вигляді його ключові конструктивістські тези звучать наступним чином:

- Націоналізм – це ефект модернізації;
 - Націоналізм добродійний для модернізованих держав – оскільки високоспеціалізований поділ праці вимагає уніфікованої високої культури, в державі формується високорозвинена і спеціалізована освітня система;
 - Націоналізм не є навмисною метою акторів, ведучих держава до модернізації;
 - Каузальні відносини між націоналізмом і модернізацією усвідомлюються агентами, що функціонують в суспільствах які модернізуються.
- Незважаючи на критику теорії Геллнера за економічний функціоналізм, ідеї вченого внесли істотний внесок в осмислення феномена націоналізму, дозволивши абсолютно по-новому проаналізувати природу цього явища. Зокрема, примітно послідовне обґрунтування зв'язку індустріалізації і появи націоналізму через освітні інститути. На мою думку, теорія Геллнера має також великий прогностичний потенціал. Зокрема, аналіз змін локальних мов, оформлення писемності локальних культур, зростання кількості засобів масової інформації, а також розвиток в тій чи іншій формі культурної гомогенності на локальному або регіональному рівні дозволяють з певною ймовірністю очікувати і оформлення національної ідеї у етносу. Теорія Геллнера відрізняється своєю широтою і фундаментальністю і, на думку ряду дослідників, є однією з найбільш популярних точок зору на націоналізм в широких наукових колах.

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА ТА ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТА: РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

Інститут президентства – одна з найголовніших інституцій у більшості держав світу. Президенти впливають не лише на всі сфери життя суспільства в окремих країнах, а й на глобальні цивілізаційні зміни.

Для того, щоб з'ясувати зміст поняття "інститут президентства" необхідно відокремити його від поняття "інститут президента". Ці два поняття є дещо схожими за назвою, але різні за політико-правовою природою і змістом. Неоднозначність у підходах до поняття "інститут" зумовила проблеми у визначенні понять інститутів президента та президентства.

Так, С. Рябов у назві дисертації вживає термін "інститут президента", тобто у даному випадку він поєднує офіційну назву глави держави з республіканською формою правління з поняттям "інститут", більше того, ця назва є назвою інституту. В авторефераті науковець неодноразово наголошує, що в поняття "інститут президента" він вкладає як правове положення так і фактичну роль президента [Рябов С. В. Інститут президента в буржуазно-демократических странах Латинской Америки: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02/ Ин-т гос-ва и права АН СССР. – М., 1977. – 17 с.].

Дещо відмінний підхід від теорії держави розроблений у політології, де під інститутами розуміють політичні установи з організованою структурою, централізованим управлінням, виконавчим апаратом, а також форми і суть політичних функцій, відносин, типи управління [Политология. Энциклопедический словарь / под. общ. ред. Ю.И.Аверьянова. – М., 1993. – С. 122].

Тому у науці поняття "інститут" може вживатися як в розумінні правового інституту, так і в розумінні державного інституту. Останнє поняття, звичайно, ширше і охоплює перше. Виходячи з цього, В. Чиркін зазначає, що державний інститут регулюється різноманітними соціальними нормами, перше місце в сфері його регулювання, беззаперечно, займають правові норми. Будь-який державний орган як інститут створюється на підставі конституції країни або інших нормативно-правових актів [Чиркин В. Е. Основы сравнительного государственного управления / В. Е. Чиркин. – М.: Издательский дом "Артикул", 1997. – С. 96].

Ідею розмежування термінів "інститут" по відношенню до глави держави на "інститут президентства", як системи правових норм та "інститут президента", як державно-правового утворення вказує і Н. Плахотнюк [Плахотнюк Н. Г. Інститут президентства в Україні: конституційно-правовий аспект: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Н. Плахотнюк ; Українська академія держ. управління при Президенті України. – Х., 1999. – С.14]. Зокрема, в своїй дисертації, вона приходить до висновку про різну юридичну природу цих понять і дає їм визначення. Так, інститут

президентства – це інститут, що складається з системи норм, які встановлюють порядок організації діяльності, окреслюють правовий статус, відповідальність президента.

Інститут президента, на її думку, виступає у вигляді державного органу, що представляє інтереси громадян певної країни, утворений шляхом загальних, прямих виборів, конституційно наділений державою відповідними державними владними повноваженнями для реалізації наданих йому державою задач і функцій, що входить до системи вищих органів влади та діє відповідно до конституційно визначеного порядку його діяльності [Плахотнюк Н. Г. Інститут президентства в Україні: конституційно-правовий аспект: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Н. Плахотнюк ; Українська академія держ. управління при Президентові України. – Х., 1999. – С.17-18].

З останнім визначенням можна погодитися лише частково, тому що державний орган – це колектив громадян чи громадянин певної держави, наділений державно-владними повноваженнями, уповноважений державою на здійснення її задач і функцій і діючий у встановленому порядку [Альхименко В. В., Бутилин В. Н., Герасимов А. П., Гранат Н. Л. Конституционное право: Учебник / А. Е. Козлов. – М.: БЕК, 1996. – С. 248]. А поняття "державно-правовий інститут", як зазначає Є. Кубко [Цветков В. В. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / В. В. Цветков, О. Ф. Андрійко, С. Д. Дубенко, Є.Б.Кубко. – К.: Оріяни, 1998. – С. 57], являє собою взаємопов'язані соціальні системи, тому виходячи з попередніх міркувань поняття "державно-правовий інститут" ширше, ніж поняття "державний орган". Крім державно-владних повноважень органу поняття "державно-правовий інститут" включає в себе і правовий статус органу, нормативно-правову базу як основу його діяльності, становище органу серед інших органів державної влади, їх взаємовідносини тощо. Крім того, багато державних органів мають допоміжні структури, які, хоч і не входять до складу основного органу, але сприяють виконанню ним поставлених завдань. З огляду на те, що ці структури створені з метою допомоги основному органу в здійсненні його повноважень і нічим більше не займаються, їх необхідно включати до державно-правового інституту, основу якого складає головний орган.

Таким чином, інститут президента – це державно-правове утворення в цілісній системі управління суспільством, що складається з найвищого державного одноособового виборного органу та його консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів та служб, наділене конституційно-владними повноваженнями в управлінні державою. Інститут же президентства, в свою чергу, є конституційно-правовим інститутом, який містить норми конституційного і поточного законодавства, що регламентують порядок виборів президента, його юридичний статус, функції і повноваження, порядок припинення повноважень, умови і підстави конституційної відповідальності президента.

ВИНИКНЕННЯ ФЕНОМЕНУ БІОПОЛІТИКИ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

На початку ХХІ століття стало зрозуміло, що термін "біополітика" носить дещо суперечливі значення в політиці й науці. Існують різні підходи до визначення біополітики залежно від часу його використання, країни та спеціалізації вченого, що займається її трактуванням. Дослідженням різних аспектів біополітики займалися такі вчені як Р.Чеплен, М.Фуко, М.Гардт, Дж.Агамбен, А.Негрі, Л.Колдуел, А.Соміт, Т.Торсон, Т.Лемке, А.В.Олескін. Сам термін "біополітика" вперше зустрічається в працях шведського політолога Р.Челлена, котрий досліджував аналогії між політичними та біологічними процесами, розглядаючи державу як колективний організм та форму життя. Згодом у Німеччині часів нацизму біополітика набуває негативного значення, легалізуючи злочини над населенням за національною ознакою.

Сьогодні у вивченні біополітики виокремлюють два підходи. Перший підхід втілює політичний потенціал сучасної біології. Так, Л. Колдуелл, А. Соміт, С. Петерсон, П. Корнінг та інші політологи, які працювали в області біополітики з 60-70-х років ХХ століття вважали, що біополітика використовує концепції біології заради кращого розуміння політичної поведінки людини. Використовуючи цей термін в 70-хх представники американської політичної думки відносили його до субдисципліни, яка включала теорії та факти наук про життя у вивченні політичної поведінки і державної політики. Такий "натуралістичний" підхід має біологічне походження, біологічне життя розуміється як основа політики.

Проте, до середини 1990-х років набуває значення другий підхід – постмодерністський, затверджений на зборах Американської асоціації політичних наук. Представники асоціації, при розгляді цього питання, спирались на роботи М.Фуко. М.Фуко вперше використав термін "біополітика" в 70-хх, у своїх працях і лекціях у Франції, щоб позначити соціальну і політичну владу над життям. Для М.Фуко, життя не може бути розглянутим лише з точки зору біологічних сил або детермінант, які існують поза політичними процесами. Натомість, життя повинне бути розглянутим і як об'єкт, і як чинник впливу на політичні стратегії і технології. М.Фуко відносить біополітику до історичної трансформації та розвитку, починаючи з ХVІІ століття, в результаті чого суверенне право припиняти, репресувати і руйнувати життя доповнюється новою формою влади, яка спрямована на розробку, оптимізацію, порядок і забезпечення життя. М.Фуко часто використовує поняття "біовлада", щоб позначити нову форму продуктивної сили. Біовлада є одночасно індивідуалізованою і колективною: вона втручається у рамки дисциплінарних технологій з метою контролю та управління окремими органами, у той час вона також втручається на рівні населення (наприклад, коефіцієнти народжуваності ,

показники смертності, показники здоров'я, тощо) [Laurette T. Liesen and Mary Barbara Walsh. The competing meanings of "biopolitics" in political science: Biological and postmodern approaches to politics. //Politics and the Life Sciences Vol. 31, No. 1/2 (Spring/Fall 2012), pp. 2-15].

Проаналізуємо концепцію біополітики, розроблену М.Фуко. Сьогодні прослідковується відхід держави від значної кількості сфер суспільного життя, але, разом з тим, держава стає все могутнішою. У цьому полягає одна з центральних проблем сучасної політичної теорії. Досліджуючи це явище М.Фуко звертається до історії Нового часу і виявляє, що важлива зміна відбувається в Європі в XVII-XVIII століттях. Звертаючи увагу на те, що основи сучасних держав закладались паралельно з розвитком теорії суспільного договору, яка використовувалась як спосіб легітимації влади, М.Фуко говорить, що ця теорія по суті є юридичною. Це означає, що вона відповідає на питання про межі дій правителя: куди він може втручатись, а куди ні, що йому дозволено, а що заборонено. У XVIII столітті це питання змінюється питанням про те куди правителю слід втручатись. Якщо раніше питання стосувалось меж втручання, то зараз воно стосується ефективності цього втручання. У цей час змінюється роль населення, це не просто якась невизначена різноманітна сукупність людей, спосіб життя якої нікого не хвилює, це важливий ресурс, благополуччя якого може бути і має бути трансформоване в економічну силу держави. Тепер людина розуміється як автономно функціонуючий індивід з власними інтересами, націленими на максимізацію власної корисності, нова політика побудована на управлінні такими живими істотами. Саме тому, що з цієї політики вилучається все, що було пов'язано з політичною єдністю, з солідарністю, з об'єднанням людей в якісь соціальні групи, які мають власні інтереси, не як суму окремих інтересів, а як автономні інтереси цих груп, М.Фуко говорить про те, що нова політика стає біополітикою, політикою чистого життя. Найбільш принциповим наслідком є політичні трансформації. За допомогою терміна "біополітика" М.Фуко прагне показати, яким чином влада трансформується, щоб мати можливість ефективно керувати населенням. Влада перетворюється на біовладу, коли починає керувати здоров'ям, народжуваністю тощо. Якщо раніше механізмом керування державою була влада над смертю, то з XVII століття – це влада над життям [Thomas Lemke . Biopolitics: An Advanced Introduction. NYU Press. 2011, p. 33-53].

Розглядаючи теоретичні (політологічні) та практичні (політичні) фактори, що сприяли виникненню біополітики, варто звернути увагу на певну орієнтацію на доктрину "натуралізму", яка підкреслює значення законів, які керують природою людини в політиці. Зосереджуючи увагу на "політичній системі" як цілісному організмі з її кібернетичними "входами" і "виходами" матеріальних ресурсів і інформації, цей політологічний підхід полегшує зіставлення політичних і біологічних систем.

Для 60-70-х років XX століття у політології є характерним певний поворот від дослідження політичних інститутів (державного апарату, партій та ін.) до зацікавлення поведінкою людей як політичних акторів, тоб-

то від статичної структури до динаміки політичного процесу. Зокрема, дослідження політичної поведінки в рамках доктрини біхевіоризму, яка акцентувала увагу на індивідуальних властивостях системи (окремого людського індивіда, групи), її стадіях розвитку, вже проводилися на кілька років раніше, ніж з'явилась сама біополітика. Біополітика виявилася, проте, "затребуваною" не лише з теоретичної точки зору, але і в плані практичної політики. Уже в 60-хх стало очевидно, що багато проблем державної політики мають яскраво виражену "біологічну складову". Йдеться про проблему зростання і відносного старіння населення планети, проблеми генетичної інженерії, біомедичні проблеми, які потребують політичних рішень, загрозливих наслідки випробувань ядерної зброї, звичайно, про зростання рівня забруднення всіх середовищ планети, руйнуванні біосфери, насування екологічного лиха. Тому в глобальному плані роль біополітики включає, поряд з іншими аспектами, боротьбу (в тому числі і політичними засобами) з назріваючою екологічною кризою, за збереження біорізноманіття. Але у біополітики своя специфіка. Її фокальна точка – інтерес до проблем соціальності, і тому її потенціал не вичерпується лише проблематикою взаємодії людства і біосфери як двох глобальних біосоціальних систем. Сучасний світ сповнений соціальних і політичних конфліктів (наприклад етнічних), і тут від біополітики також очікується позитивний внесок, наприклад рекомендації щодо еволюційно давніх механізмів розпізнавання "своїх і чужих", які обумовлюють етноконфлікт (конфлікти племен, націй, рас) [Олескин А.В. Биополитика: Полит. потенциал совр. биологии: филос., политол. и практ. Аспекты. // Учеб.-метод. об-ние ун-тов России, МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 2001. – С.34-37].

З політологічної та практично-політичної точок зору різноманіття етносів, націй, регіонів, релігійних конфесій можна розглядати як людський аналог біорізноманіття, що підкреслює єдність і взаємозалежність життя всієї планети. Біополітика має достатню потенційну цінність на рівні політичної філософії, що має взаємодіяти з ідеєю "єдності в різноманітті", стрибкоподібного розвитку та індивідуальної ініціативи, взаємодоповнюваності регіонів та етносів (як соціокультурних аналогів біологічних видів в складі екосистем). На рівні політичної науки, де представляють інтерес біополітично обґрунтовані концепції лідерства, колективної агресії, домінування, підпорядкування, формування "образів ворога", ієрархічних і мережевих структур та ін. На рівні практичної політики, де біополітика може послужити основою для розробки ряду соціальних і політичних технологій – і в той же час як засіб контролю за тими технологіями, які і так реалізуються в соціумі в інтересах тих чи інших політичних сил [Олескин А.В. Перспективы биополитики с точки зрения политической философии, политической науки и практической политики. // Вестник РАН, 2008 г.]. До найважливіших дослідницьких напрямів у біополітиці слід віднести наступні. Інтерпретація природи людини як політичного актора з позицій біологічного натуралізму – уявлення про людину, як продукт біологічної еволюції, як особливого виду, що наділе-

ний розумовими здібностями, мовою, розвинутою культурою та іншими унікальними характеристиками. Аналіз еволюційно-біологічних коренів людської спільноти і політичних систем. Дослідження фізіологічних параметрів і факторів політичної поведінки. Аналіз сучасних практичних політичних проблем, що пов'язані з біологією, у тому числі охорона багатоманітності та екології планети, проблем пов'язаних з політичним регулюванням розробок в області генної інженерії, біотехнологій, питань демографічної політики тощо [Олескин А.В. Перспективы биополитики с точки зрения политической философии, политической науки и практической политики. //Вестник РАН, 2008 г].

Біополітика – це вся сукупність соціально-політичних наук про живе, в плані політичної філософії, політичної теорії та практичної політики.

А. О. Година, студ., КНУТШ, Київ
a.godyna@ukr.net

ТРИ ХВИЛІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ЗА С.ГАНТИНГТОНОМ

Перехід до демократичного режиму – це складний та тривалий процес трансформації політичної системи суспільства. Дану проблему розглядав Самуель Гантінгтон в праці "Третя хвиля. Демократизація в кінці XX століття", у якій намагався віднайти відповідь на питання чому десятки країн переходять до демократичного режиму, а згодом повертаються на авторитарні позиції, як відбувається перехід і які умови створюють перехід. Гантінгтон використовує поняття "хвилі демократизації" і "відкат". Хвилі демократизації – це група переходів від недемократичних режимів до демократичних (в певний період часу) [Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века/Пер.с англ. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2003. – с.26]. Власне відкат – це період повернення країни до авторитаризму чи тоталітаризму.

Перша хвиля демократизації була одна з найдовших (1828 – 1926), корені її сягають ще часів французької та американської революцій. Головні характеристики цієї демократизації: 1) 50% дорослого чоловічого населення має право голосу; 2) відповідальний глава виконавчої влади повинен або зберегти підтримку більшості у виборчому парламенті, або обиратися під час всенародних виборів. Одразу за хвилею наступав відкат. Він починається з приходом до влади Муссоліні та поширення тоталітарних тенденцій серед інших держав (Німеччина, Югославія, Іспанія, Бразилія, Аргентина, Уругвай, Японія). Друга світова війна заклала початок другій хвилі демократизації – війна між демократичним та недемократичним світом. Таким чином, до 60-х років XX ст. перейшли чи то повернулися до демократії ряд країн, а також здобули незалежність і впорядковували демократичний режим колишні країни-колонії. Але з 60-70-х років XX ст. відбувається другий відкат, який встановлює авторитарні режими у Перу, Бразилії, Аргентині, Кореї, Пакистані, Гре-

ції, Туреччині та інші країни. Загалом другий відкат набув вражаючих розмірів (за підрахунками 32 демократії, які існували в 1958 році були перетворені в авторитарні режими вже до середини 1970-х років). Третя хвиля демократизації почалася з Португалії 1974 року, коли було здійснено військовий переворот і поступово впродовж 1974-1975рр. відбулося повернення до демократії. Згодом демократичною хвилею охоплює інші держави (Греція, Іспанія, Бразилія). Зокрема ця хвиля стала фінальною, адже повністю зруйнувала європейські колонії, а також в кінці 80-х років заклала початок до трансформації комуністичного світу. Загалом три хвилі демократизації та відкати нагадують схему "2 кроки вперед – 1 назад" [Хантингтон С.Третья волна. Демократизация в конце XX века/Пер.с англ. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2003. – с.36].

Гантингтон в своїй праці "Третя хвиля. Демократизація в кінці XX століття" надає різні варіанти пояснення виникнення хвиль: 1) єдина причина, яка впливає на процес демократизації в інших країнах; 2) паралельний розвиток – події розвиваються паралельно один до одного; 3) снігова куля – одна подія створює іншу, а наступна – інші події (створюється ланцюжок подій); 4) "улюблена панацея" – різні країни можуть здійснювати перехід до демократії як спосіб вирішення певних проблем. Гантингтон пише, що ці чотири можливі пояснення політичних хвиль не є єдиним чи вичерпним списком, вони не взаємовиключають один одного. В певній ситуації може діяти всі чотири фактори [Хантингтон С.Третья волна. Демократизация в конце XX века/Пер.с англ. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2003. – с.43-45].

Щодо проблему переходу (транзиту) Гантингтон виділяє три варіанти: трансформація, зміна, заміщення. 1. Трансформація здійснюється з ініціативи правлячого режиму, передбачає появу реформаторів, виділення серед останніх лідера та прихід на найвищу посаду в державі. Для трансформації важливо, щоб уряд був сильніше опозиції, власне тому трансформація може бути здійснена у військових режимах або в країнах, де сильна авторитарна влада, яка досягла економічних успіхів (Іспанія, Бразилія, Мексика). Лідери цих держав мають достатню силу, щоб вести країну до демократії. Перехід до демократії в Бразилії був прикладом "звільнення зверху" або "лібералізацію за ініціативою режиму", в Іспанії трансформацію здійснювали реформатори, які були пов'язані із диктатурою.

2. Заміщення передбачає спільні дії авторитарного уряду та демократичної опозиції. Відбувається поступове заміщення старої політичної еліти. Даний процес передбачає визнання з одного боку уряду опозицією, а з іншого – опозицію урядом, а також відповідно кожна сила йде на певні поступки. Загалом 11 із 35 процесів лібералізації та демократизації (1970- 1980-ті рр.) були здійснені шляхом заміщення (Польща, Чехословаччина, Уругвай, Південна Африка). Трансформація та заміщення є більш розповсюдженими і характерними для однопартійних політичних режимів.

3.Заміна, як варіант демократичного транзиту, відбувається в 3 етапи: 1) опозиція в умовах зниження сили диктатора режиму нарощує акції протесту та готує можливості для падіння режиму; 2) усунення диктатора та прихід на хвилі демократизації влади демократичної опозиції; 3) боротьба нової влади проти прибічників старого режиму. Процес заміни відбувається в тих країнах, де була наявна влада диктатора та були відсутні реформи тривалий час. Але даний процес не був поширений (лише до 1990 року було здійснено 6 замін). Це було пов'язано з тим, що творці авторитарних режимів не бажали "йти у відставку"; заміна відбувалася лише у випадку, коли диктатура була слабкою.

Робота Гантінгтона була написана протягом 1989-1990рр., тому він зазначає, що "третьа хвиля не може бути вічною", звідси – можливість появи третього відкату, а відтак повернення до авторитаризму. Але це не може завадити появі четвертої хвилі демократизації в XXI ст. [*Хантингтон С.Третья волна.Демократизация в конце XX века/Пер.с англ. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2003. – с.337*].

К. В. Есенніков, студ., КНУТШ, Київ
4694061@gmail.com

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ В США: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Президентські вибори у Сполучених Штатах Америки мають виключну роль для світової геополітики з урахуванням того значення, яке мають США в архітектурі глобальної взаємодії.

Слід зазначити що вся система президентських виборів чітко прописана в Конституції Сполучених Штатів Америки, і діє виключно за зазначеною в ній процедурою. Виборча система США пройшла тривалий час свого формування – від останньої чверті XVIII століття і до наших днів. Вибори президента проводяться раз у чотири роки, в перший вівторок листопада. Історично склалося, що у виборах бере участь значне число кандидатів, проте реальними конкурентами є, насамперед, представники від двох найбільших партій країни – Республіканської та Демократичної. Спосіб, яким кожна партія обирає свого кандидата, може бути різним і може відрізнятися в залежності від штату. Утім, як правило, партія спочатку проводить в окремому штаті внутрішньопартійні первинні вибори (праймеріз), на яких обираються делегати на загальнонаціональну партійну конвенцію. Кандидат, який на цій конвенції одержить найбільше число голосів, буде номінований від партії на президентські вибори. Важливо зазначити, що кількість делегатів, котрі беруть участь у конвенції, кожна партія встановлює для себе сама. Наприклад, у 1980 році на конвенції Демократичної партії був 3331 делегат, на конвенції Республіканської партії – 1994 кандидатів [The Presidential-Congressional Political Dictionary. – Wildside Press LLC. – P. 18]. Якщо казати про вибори 2016 року, то демократи провели свій з'їзд 25-28 липня в Філадельфії.

На ньому були присутність 4 764 делегатів. Республіканці ж проведуть з'їзд в Клівленді 18-21 липня. Участь у якому взяли 2 472 делегата.

Як і інші елементи виборної системи США, інститут праймеріз має досить давню історію – вони були започатковані у 1842 році й з тих пір проводяться на рівні кожного штату. Хоча кількість делегатів, котрі представляють штат на національній партійній конвенції, прямо пропорційна чисельності його населення, особливе значення історично набули первинні вибори у деяких невеликих штатах, де голосування проходить на початку року: зокрема, в Айові та Нью-Гемпширі, оскільки ці штати найменші за кількістю населення. Голосування у цих штатах привертає підвищену увагу преси, кандидати ведуть у них кампанію особливо ретельно, і підсумки виборів у ранніх штатах можуть значно вплинути на подальший хід первинних виборів [Simon Jeffery. FAQ: The US primaries. – Guardian Unlimited, 04.01.2008]. У період з 1970-х років усе більше штатів прагнули підвищити значимість своїх праймеріз, змістивши їх ближче на початок року. В подальшому, в 1980-х рр. виник феномен під назвою "супер вівторок" – це був перший вівторок лютого, коли первинні вибори проходять одночасно у великій кількості штатів. На президентських перегонах 2008 року (в результаті яких президентом США був обраний Б.Обама) "супер вівторок" (5 лютого) охопив рекордну частину країни: праймеріз тоді пройшли більш ніж у 20 штатах, і за їхнім результатами були призначені 52 відсотка демократичних делегатів і 41 відсоток республіканських [Dan Balz. Feb. 5 Primaries to Pose A Super Test of Strategy. – The Washington Post, 15.01.2008].

Головною специфічною рисою, яка відрізняє президентські вибори США від виборів лідерів інших розвинених демократій, є наявність в Америці такого інституту як колегія вибірників. Загальновідомо, що у день президентських виборів у США проходить всенародне голосування, але, оскільки вибори у цій державі непрямі, остаточно переможця виявить тільки голосування колегії вибірників. Electoral College – це система непрямих (двоступінчастих) виборів, за допомогою якої обираються президент США й віце-президент США – дві посадові особи Сполучених Штатів, котрі обираються за федеральним (охоплюючим усю територію країни) виборчим округом. Наразі кількість вибірників становить 538, хоча у різні періоди їхнє число змінювалося [What is the Electoral College? Office of the Federal Register. U.S. National Archives and Records Administration / <https://www.archives.gov/federal-register/electoral-college/about.html>]. 6 вересня 1787 року Конвент затвердив Колегію вибірників, як спосіб обрання президента США, за якого вибірники від кожного штату будуть голосувати єдиним блоком, а не розподіляти свої голоси пропорційно волі виборців. У випадку, якщо ніхто з кандидатів не одержав більшості голосів вибірників, президент обирається Палатою Представників із числа не більш трьох кандидатів, що одержали більшість (так були обрані Томас Джефферсон, котрий набрав рівну кількість голосів з Аароном Берром у 1800 р., і Джон К. Адамс, коли жоден кандидат не одержав більшості у 1824 р., причому Адамс набрав менше

голосів вибірників і виборців, аніж Ендрю Джексон). У 12-й поправці до Конституції США існує процедура на випадок, коли й це не призведе до результатів. Якщо Палата представників не обере Президента, обов'язки Президента має виконувати Віце-президент.

В сучасному американському суспільстві система колегії вибірників неодноразово обговорюється з погляду її справедливості й модерності, піднімається питання про її реформу або скасування. Неодноразово висувалися як аргументи "за", так і аргументи "проти". Найбільш дискусійним у цьому контексті є проблема "штатів, що коливаються" і в яких немає стійкої переваги республіканського або демократичного електорату. У результаті значна частина виборців штатів, де така стійка більшість є, виявляються у свідомо програвшому положенні. Як відомо, кілька місяців назад, у листопаді 2016 р. чергові президентські перегони у Сполучених Штатах завершилися перемогою представника Республіканської партії Дональда Трампа. Ця перемога виявилася досить несподіваною (у медіа-просторі постійно поширювався консенсус-прогноз відносно очікуваної перемоги представниці демократів – Х.Клінтон), а тому викликала в окремих суспільних колах країни низку питань щодо легітимності цих виборів. Крім того, відразу кілька вибірників проголосували всупереч думці населення штату, але їх протест не призвів до зміни підсумків виборів [Trump cruises to Electoral College victory despite protests, AP (19 December 2016) / <http://bigstory.ap.org/article/d56309fad6af452686cef73adcfeb57>].

Розглядаючи перебіг та характерні риси виборів-2016 у США слід вказати наступне. Власне волевиявлення пройшло 8 листопада минулого року й стало 58-ми виборами президента США у рамках загальних виборів. Перемогу на виборах одержав Д.Трамп, набравши 306 голосів вибірників проти 232 за Х.Клінтон. За підсумками голосування колегії вибірників 19 грудня 2016 р. були підтверджені голоси 304 вибірників за Д.Трампа й 227 – за Х.Клінтон [Kiersten Schmidt, Wilson Andrews. A Historic Number of Electors Defected, and Most Were Supposed to Vote for Clinton. The New York Times / https://www.nytimes.com/interactive/2016/12/19/us/elections/electoral-college-results.html?_r=0].

США є надзвичайно важливим дипломатичним, економічним і політичним союзником для України. Проте, на думку багатьох вітчизняних політологів, не можна сумніватися у тому, що перемога Д.Трампа на президентських виборах 2016 року у США чинитиме безпосередній вплив на національні інтереси України. У будь-якому випадку політика адміністрації Д.Трампа щодо офіційного Києва за рядом питань буде істотно відрізнятися від аналогічної політики адміністрації Б.Обами. Утім, нашій державі у ході проведення стратегічних реформ варто враховувати унікальний досвід політичної архітектури США, що ґрунтується на системі стримувань і противаг і в якій воля лідера нації (президента) не може входити у протиріччя із загальною сукупністю демократичних цінностей, закладених ще "батьками-засновниками" Сполучених Штатів.

СУТНІСТЬ МЕРЕЖЕВОГО ПІДХОДУ В ПОЛІТИЦІ

Мережевий підхід у політиці виник поряд із трансформацією політичної реальності. Перш за все це було пов'язано зі зростанням кількості політичних акторів, активізації діяльності представників третього сектору, фрагментації та децентралізації політичного процесу, виникненні відносно незалежних політико-адміністративних підсистем. Такі процеси мали важливі наслідки й для політичної теорії. По-перше, виникла необхідність переоцінити поняття держави й воно почало розглядатися в межах багатоцентрової системи розробки, прийняття та впровадження політичних рішень.

По-друге, спростовувалася теза про ієрархічну вищість публічних акторів над приватними. І по-третє, залежність політико-адміністративної системи від приватних дій груп інтересів та дисперсія існуючих ресурсів призвели до того, що результати впровадження політичного курсу виявилися пов'язаними з налагодженням взаємин між політичною адміністрацією та недержавними акторами. За таких умов серед дослідників розвивається ідея, що державні організації потрібно розглядати не лише як формальні інститути (урядові відомства, комітети), але як мережі, в які вони включені, і які їх оточують [Богуславська К. Мережевий підхід: причини виникнення, напрями дослідження мереж та їх типологізація//Наукові записки. – Київ 2006р. Вип. 62. С.402 – 414].

Через вказані причини мережевий підхід почав використовуватися при вивченні різнобічних політичних проблем та явищ. Особливо популярним він став серед дослідників публічної політики, які вважають, що там, де існує політика, є привід для існування мережі, оскільки залучені організації та індивіди зазвичай формують зв'язки. Це проявляється наступним чином: бюрократи, політики, експерти та групи інтересів, які мають спільні інтереси та розрізнені ресурси, обговорюють проблеми, їх контакти, обміни, формують мережі взаємовідносин, які відрізняються гнучкістю, динамізмом, існуванням загальних цілей.

Поява саме мережевих досліджень припадає на другу половину ХХ століття. Зокрема, у кінці 1970-х років серед вчених з'являється та набуває поступового поширення поняття "мережа", яке розуміється як сформована група людей, які прагнуть досягати спільної мети через добровільну співпрацю. Трохи пізніше виникає і розуміння політичної мережі, що визначається як "набір відносно стійких неієрархічних взаємозалежних відносин, що з'єднують множину акторів, які поділяють спільні інтереси щодо політики та обмінюються ресурсами для досягнення визначеної мети шляхом налагодження відносин співробітництва" [Сморгунов Л. В. Мережевий підхід до політики та управління / Л. В. Сморгунов // Політичні дослідження. – 2001. – № 3. – С. 103–112].

Слід зазначити, що мережевий підхід ґрунтується на понятті політичної мережі, яке використовується в якості наукового інструмента для дослідження взаємодії множини політичних акторів, об'єднаних загальним інтересом, взаємозалежністю, добровільним співробітництвом та рівноправністю.

Так, вивчення політичних мереж є більш ефективним під час аналізу політичного процесу, ніж традиційне дослідження політичних інститутів. Це пояснюється тим, що мережевий підхід дає можливість аналізувати роль та позиції учасників мережі й прогнозувати наслідки діяльності для політичної системи в цілому. Акцентуючи увагу на широкій залученості у політичний процес різних типів акторів, мережевий підхід підкреслює близькість відносини між державним апаратом та інститутами громадянського суспільства, розмитість кордонів між державою та суспільством, між публічним та приватним.

Найчастіше мережевий підхід застосовується в політичній сфері для: характеристики роботи державних органів влади та їх взаємодії з групами інтересів; аналізу структурних взаємин між політичними інститутами; вивчення державного управління. Таким чином, мережевий підхід дає можливість аналізувати роль та позиції учасників мережі й прогнозувати наслідки діяльності для політичної системи в цілому. Акцентуючи увагу на широкій залученості у політичний процес різних типів акторів, мережевий підхід підкреслює близькість відносини між державним апаратом та інститутами громадянського суспільства, розмитість кордонів між державою та суспільством, між публічним та приватним.

Отже, виникнувши наприкінці ХХ століття, мережевий підхід набув значного поширення та показав свою ефективність, досліджуючи політичні явища, проблеми та феномени. Всьому цьому сприяли певні зміни політичної реальності, зростання кількості політичних акторів, суспільних рухів, а неефективність існуючих методів та підходів політичної науки під час аналізу відносин між державними органами влади та групами інтересів пояснюють ту легкість, з якою мережевий підхід набув свого поширення. Попри велику кількість емпіричних досліджень, теоретичний розвиток мережевих досліджень не набув свого остаточного завершення.

К. А. Кавуза, студ., КНУТШ, Київ
katerinakaw@gmail.com

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА : ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ НАРОДОВЛАДДЯ

Теорія політичних еліт в сучасній політичній науці в основному базується на фундаментальному твердженні, що будь-яке суспільство поділяється на дві групи, одна з якої є нечисельною та виконуючою усі політичні функції (еліта), а інша – чисельнішою за своєю кількістю та підлег-

лою першій (маси) [Mosca G. *The Ruling Class* / Gaetano Mosca. – New York: McGraw-Hill Book Company, 1989. – 495 с.]. З цієї точки зору маси постають, по своїй суті, некомпетентними й інертними і, як наслідок, домінуюча і творча еліта вважається незамінною. Найбільш послідовного обґрунтування така ідея набула у працях Гаєтано Моски, Вільфредо Парето та Роберта Міхельса.

Звичайно, передумови того, що всі суспільства розділені на тих, хто править, і тих, ким управляють, впливають зі здорового глузду; і навіть аргумент, що еліта претендує на домінуючу позицію і, отже, вона має відповідний вплив на долю суспільства є беззаперечним [Nadel S. *The Theory of Social Structure* / Siegfried Frederick Nadel. – London: Billing and Sons Limited, 2009. – 153 с.]. Такі тези лише констатують очевидне і навряд чи будуть для когось відкриттям. Проте в століття, коли практично для всіх високорозвинених держав ідеалом є демократичний устрій, постає питання: як забезпечити баланс між політичною елітою та динамічним у своєму розвитку громадянським суспільством?

Адже зараз політична еліта набула нового значення: вона не лише відіграє вирішальну роль в представницьких системах, а й безпосередньо у самому демократичному процесі. Як зазначає німецький політолог Ерік Шетшнайдер, класичне визначення демократії, як влади народу, абсолютно не пристосоване до сучасного демократичного досвіду, бо воно не бере до уваги роль правлячих еліт в демократичному процесі. Демократія за Шетшнайдером – це "конкурентна політична система, в якій конкуруючі лідери визначають альтернативи державної політики таким чином, що громадськість може брати участь в процесі прийняття рішень... Конфлікт, конкуренція, організація, керівництво і відповідальність є складовими практичного визначення демократії [Schattschneider E. *Party Government* / Elmer Eric Schattschneider. – New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, 2004. – 263 с.]. Отже, для демократії першопочаткову важливість має не боротьба з політичною елітою, а вирішення проблеми її формування як найбільш кваліфікованої, результативної і корисної для суспільства. Необхідними є створення відповідних інститутів, які забезпечували б ефективність політичної еліти і її підконтрольність суспільству. У сучасному демократичному суспільстві такими інститутами є вибори, опитування громадської думки, засоби масової інформації, громадські механізми контролю дій політиків тощо.

Демократичні вибори є одним із найважливіших механізмів контролю громадянського суспільства за політичною елітою. У сучасних так званих "партійних" демократіях альтернативи прямого демократичного вибору визначаються конкуруючими елітами, які забезпечують вирішальні настрої при голосуваннях і котрі мобілізовують громадян під час виборчих кампаній. Для політичної еліти основним завданням залишається розв'язання проблеми інтеграції суспільства, пошук консолідуючих засад, орієнтації суспільства на конструктивну, соціально-вагому, а не вузько егоїстичну діяльність. Адже під час виборчих кампаній еліти повинні брати до уваги преференції громадян. З цього випливає, що від-

носини між елітами та масами є, насправді, двома сторонами однієї монети, котрі пов'язані між собою взаємодоповнюючою рівновагою. Проте, в контексті прямої демократичної кампанії, саме еліти беруть на себе ініціативу, структурують умови вибору і роблять спробу вплинути на громадську думку та сформувати її. Це не означає, що еліта повністю контролює увесь демократичний процес. Дійсно, як зазначив Пападопулос, близький спостерігач швейцарської прямої демократії, прямі демократичні вибори зумовлюють елемент непередбачуваності в процесі прийняття політичних рішень [Papadopoulos Y. Analysis of Functions and Dysfunctions of Direct Democracy: Top-Down and Bottom-Up Perspectives [Електронний ресурс] / Yannis Papadopoulos. – 1995. – Режим доступу до ресурсу: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0032329295023004002>]. Преференції громадян можуть відрізнятися від панівної коаліції на рівні еліт до такої міри, що вона не може бути в змозі мобілізувати і переконати достатню кількість виборців.

Отже, політичні еліти та механізми народовладдя є двома способами пояснення однієї і тієї ж політичної реальності, які не тільки не виключають, а взаємообумовлюють одні одного. Адже саме визнання необхідності представницької демократії означає неминучість існування політичних еліт. Про це писали писали майже всі провідні українські мислителі на рубежі XIX-XX ст. (М.Міхновський, С.Томашівський, В.Липинський, Д.Донцов), вказуючи на основні причини бездержавності – схильність до анархії та невміння контролювати власну еліту. Можливо саме в наш час ця проблема отримує своє логічне завершення. У відповідних працях Й.Шумпетера, Р.Даля, К.Мангайма, Дж.Сарторі, Т.Дая, Х.Зіглера виокремлено і обґрунтовано найважливіші характеристики еліт та умови функціонування політичної системи необхідні для ефективного поєднання демократії та елітизму. По-перше, це повна гласність, свобода слова, відсутність монополії будь-якої соціальної групи на засоби масової інформації, наявність альтернативних органів друку, телебачення, радіо, за допомогою яких можлива постійна і відкрита критика недоліків, помилок, а можливо, і злочинів представників влади, оприлюднення кожного факту порушення ними демократичних норм і процедур. Також необхідна наявність сильної опозиції, політичного плюралізму, вільної конкуренції потенційних еліт; послідовне проведення поділу влади – законодавчої, виконавчої, судової, – яке може забезпечити баланс різних соціальних сил, перешкоджаючи небезпечному для суспільства безконтрольному зосередженню політичної влади. І, нарешті, відкритість еліт для: а) соціальної мобільності, входження до її лав найбільш здібних представників найширших верств населення; б) постійного зворотного впливу мас на еліту, який проявляється, зокрема, у виборчих кампаніях.

***В.В.Кобильник, проректор з науково-пед. роботи, доц.,
К-ПНУ Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський
Kobulnyk@ukr.net***

СПЕЦИФІКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОБІЮВАННЯ У ПОРІВНЯЛЬНІЙ ПОЛІТОЛОГІЇ

Лобіювання як засіб захисту і просування соціальних, економічних, політичних інтересів шляхом впливу на різні структурні елементи політичної системи є невід'ємною практикою сьогодення у більшості світових демократій. Щоправда, не всі демократичні політичні режими мають конституційно-правові засади подібної діяльності. Втім, наукових робіт, присвячених аналізу спільного і відмінного у практиках лобіювання різних світових демократій фактично не існує. Саме тому, на нашу думку, сформована нагальна потреба у здійсненні компаративного дослідження лобіювання як процесу консультування або тиску на політичні інститути та впливових політичних акторів різними групами інтересів, що має місце у різних ліберальних демократіях, з метою виявлення закономірностей практики лобіювання, переваг та недоліків різних методів лобіювання, частоти і якості процедур лобіювання.

Процес лобіювання, націлений на досягнення головної мети – впливу на державну політику, може набувати різних форм. І хоча, першопочатково, він орієнтований на поточні політичні рішення, з теоретичної точки зору, може розкриватися в декількох видах діяльності на практиці: 1) отримання доступу до політиків; 2) створення кондуктивного ставлення у політиків до групових цілей; 3) вплив на політиків на користь групових цілей

Лобіювання в межах компаративного аналізу може бути визначене як безпосередній або опосередкований вплив груп інтересів на політиків з метою прийняття конкретних політичних рішень, або ж створення продуктивної атмосфери довіри і взаєморозуміння, яка у майбутньому сприятиме формуванню політики, вигідної групам інтересів.

Досліджуючи критерії порівняння практик лобіювання у західних демократіях не можна забувати про стратегію і тактику лобіювання, як базового елементу, що визначає діяльність будь-якої групи інтересів із ліберально-демократичних держав. Стратегія лобіювання – це загальний план отримання доступу і впливу на політичні сили, що приймають політичні рішення. Стратегія деталізується тактичними кроками по досягненню тих чи інших цілей. Коректне формулювання і виконання стратегії і тактики на основі доречної методології є запорукою успішного лобіювання.

Виходячи з аналізу наукової літератури, можемо говорити про чотири базові групи елементів, що становлять сутність дослідження лобіювання: 1) універсальні основи; 2) культурні чинники; 3) інституційні структури; 4) специфічні фактори держави.

Усі без винятку ліберальні демократії характеризуються базовою діяльністю з лобіювання, яка буде однаковою і у США, і в Австралії тощо. Лобіювання як діяльність розкриватиметься у виконанні декількох ключових функцій: моніторингу урядової діяльності та активності інших зацікавлених груп; створенні та підтримці контактів з урядовими структурами та іншими групами інтересів; розбудові атмосфери довіри і лояльності з представниками політикуму; зміцнення відносин з офіційними політиками, що сприятиме ініціативі останніх у підтримці певної групи інтересів; гармонізації діяльності зацікавленої групи; перманентному удосконаленні стратегії і тактики лобіювання у контексті зміни загально-го політичного клімату.

Процес лобіювання має бути ефективним, це значить, що він повинен кульмінувати досягненням мети зацікавленої групи – прийняттям потрібного для неї політичного рішення. Проблема результативності лобіювання найбільш глибоко, на нашу думку, досліджена С. Кроссіком, який зазначає, що успішне лобіювання включає донесення правильного меседжу правильним людям у правильній формі й у правильний час з правильного питання [Coen D., Richardson J. *Lobbying the European Union: Institutions, Actors, and Issues*. – Oxford.: Oxford University Press, 2009. – P.156.].

Формула ефективності політичного лобіювання, виведена С. Кроссіком, є логічною і дієвою, проте авторським у ній, на нашу думку, постає лише дескрипція елементів успішності лобіювання, сама ж формула дуже схожа на ту, що у 1948 року у славнозвісній статті "Структура і функція комунікації у суспільстві" запропонував Г. Лассуелл [Zetter L. *Lobbying: The Art of Political Persuasion*. – Hampshire.: Harriman House Limited, 2011. – P.283]. Конструкція вченого переважно використовувалася у політичній комунікативістиці для аналізу інформаційних впливів у суспільстві. Формула вченого передбачає відповідь на п'ять ключових питань: 1) хто повідомляє? 2) що повідомляє? 3) по яких каналах? 4) кому? та 5) з яким результатом. Політична комунікація за такого підходу виступає у вигляді імперативного процесу, в ході якого комунікатор має намір вплинути на адресата. Фактично за аналогією розвивається діалог між лобістом і політиком, що приймає рішення.

Культурні чинники як специфічні важелі впливу, що визначають особливості розгортання процесу лобіювання у кожній окремій демократичній державі, є важливим елементом при компаративному вивченні динаміки просування інтересів певних зацікавлених груп. По суті ці чинники визначають "локальні правила гри лобіювання". Безперечно, культурні чинники тісно пов'язані із інституційними, проте, для порівняльного дослідження необхідне їх розмежування, адже культурні чинники впливають на поведінку та цінності, а інституційні – на структури та процеси.

Інституційний вимір політичної системи також є одним із вагомих факторів, що впливає на характер розгортання процесу лобіювання. Дослідження парламентської структури, приміром, у США дозволяє зрозу-

міти, що шляхи і техніки лобіювання безпосередньо залежать від особливостей даної інституційної складової.

Досліджуючи специфічні фактори держави ми маємо на увазі унікальні політичні аспекти окремої країни, які можуть виявлятися на різних владних рівнях. Приміром, це може бути упереджене ставлення до якоїсь нації, неповторний взаємозв'язок між групами інтересів та політичними партіями, певні події, що не мали аналогів у світовій історії, наприклад, компенсації жертвам нацизму у Німеччині тощо. Можливо, такі унікальні фактори і не можуть відповідати універсальним компаративним узагальненням щодо процесу лобіювання, однак, порівняльне дослідження не буде повноцінним без урахування унікальних характеристик лобіювання у окремих державах, адже саме по собі воно покликане віднайти спільне і відмінне у досліджуваних феноменах або процесах.

Отже, незалежно від особливостей конкретної демократичної держави, є певні узагальнення, що можуть бути застосовані до кожної: 1) по суті лобіювання є процесом успішної міжособистісної комунікації, що може зазнавати впливів певних культурних особливостей, однак, етапи та зміст лобіювання лишаються загальними; 2) існує потреба у ідентифікації джерела влади, що є вирішальними у прийнятті конкретного рішення; 3) процес лобіювання повинен мати адаптаційний характер, адже політичні умови і владні відносини повсякчас змінюються.

***Р. М. Коршук. канд. політ. наук, КНУТШ, Kuie
romankorshuk@ukr.net***

ТЕОРІЯ "ПЛАВИЛЬНОГО ТИГЛЯ" ЯК ПРИКЛАД АСИМІЛЯЦІЙНОЇ (ІНТЕГРАЦІЙНОЇ) МОДЕЛІ ЕТНОПОЛІТИКИ

Перемога на виборах президента США Д. Трампа (не в останню чергу завдяки антимиграційній та протекціоністській риторичі), BREXIT в Великобританії, міграційна криза в ЄС та крах політики мультикультуралізму тощо, спонукають нас до аналізу класичних моделей етнополітики, спрямованих на зміцнення культурної гомогенності націй. Серед таких без сумніву провідне місце належить асиміляційній (інтеграційній) моделі етнополітики, найбільш відомим прикладом якої є американський варіант XIX – першої половини XX століття, теоретичним підґрунтям якого виступала теорія "плавильного тигля (котла)".

Сутність асиміляційної (інтеграційної) моделі, а точніше її найбільш крайнього варіанту, полягає у формуванні єдиної нації шляхом нівелювання етнічних та культурних особливостей спільнот, що проживають на території певної держави Загалом ціллю даної моделі є досягнення певного рівня гомогенності культури, формування, по мірі можливості однорідної культурної спільноти. Основними засобами проведення такої політики є заходи в освітній сфері та імміграційна політика.

Формування теорії "плавильного тигля" пов'язують з творчістю американського письменника Г. де Кревекоуера. У праці "Листи від американських фермерів" (опублікована в 1782 році), аналізуючи особливості формування американської нації, він зазначав, що американці являються "ні європейцями ні нащадками європейців, а таким геном, де дивне змішення крові, яке ви не знайдете в жодній з інших країн. Я хочу звернути вашу увагу на сім'ї, де дідусь – англієць, його дружина – голландка, їх син одружений на французенці, а його чотири сини мають зараз чотирьох дружин різних національностей. Він американець, що приймає новий стиль життя, підкоряється новому уряду, живе новими категоріями. Він американець, якого сприймає широкий терен нашої великої *alma mater*. Усі людські індивідуальності переплавляються в нову расу, чия праця та нащадки можуть колись стати причиною великих змін у світі" [Друк за: Мала енциклопедія етнодержавознавства / Ю.І. Римаренко (від. ред.). – К.: Генеза, 1996. С. 796]. Наслідком подібних процесів мало стати формування нової національної та культурної спільноти – американської нації. Американці повинні були увібрати в себе найкращі риси інших народів, представники яких емігрували до США. Формула націотворення американської нації виглядала приблизно так: $A+B+C+D+.....=Z$ де А, В, С, D – емігранти, а Z – виступає як цілком нова якість – американці.

Термін "плавильний котел" був вперше використаний у 1908 році драматургом Ізраелем Зангвіллом, автором однойменної п'єси. Кульмінаційним моментом постановки були слова головного героя, єврейського емігранта Девіда, який визначив Америку як "Божий Тигель, великий плавильний котел, де усі раси Європи переплавляються та змінюються" [Друк за: Мала енциклопедія етнодержавознавства / Ю.І. Римаренко (від. ред.). – К.: Генеза, 1996. – 942 с. С. 796]. П'єса мала надзвичайний успіх в американському суспільстві та отримала схвальну оцінку від представників влади, зокрема президента Теодора Рузвельта.

В кінці ХІХ – першій половині ХХ століття першопочатковий варіант теорії "плавильного тигля" трансформувався в так звану концепцію "томатного супу". Слід відзначити, що концепція "томатного супу" – це лише різновид теорії "плавильного котла", пристосований до тодішніх реалій. Подібна трансформація відбулася під впливом зростання напливу до США іммігрантів з різних частин Європи та Азії. В американському суспільстві виникли побоювання, що нові іммігранти зруйнують традиційну культуру США. Згідно концепції "томатного супу" нові іммігранти мають органічно влитися до англосаксонської культури перших поселенців. Англосаксонська культура є своєрідною основою американської нації, основним інгредієнтом "томатного супу", а елементи іммігрантських культур виступають своєрідними спеціями, які можуть поліпшити суп, однак, не змінюють кардинально його основу. Дана основа була відображена в так званому стандарті WASP, згідно якого повноцінними американцями вважалися лише білі громадяни англосаксонського походження, які розмовляли англійською мовою та сповідували різноманітні напрямки протестантизму. Для обмеження доступу до країни представ-

ників етнічних спільнот, що за своїми етнічними, расовими та культурними особливостями не відповідали стандарту WASP, в 20-их роках XX століття були введенні спеціальні імміграційні квоти. Згідно цих квот перевага надавалася тим країнам, населення яких без особливих зусиль могло інтегруватися до американської нації. Перевагу мали, насамперед, англійці, шотландці, валлійці, ірландці (англомовні) німці (протестанти) та представники деяких інших, культурно споріднених етносів. Наприклад, в 1952 році згідно імміграційної квоти Великобританія отримала біля 65.000, Німеччина майже 26.000, Ірландія – 17.500, а Франція вже тільки 3.069, Італія 5.643, Бельгія 1.297, а весь СРСР лише 2.692 місць [Див: Ребет Л. Теорія нації. – Львів: Державність, 1997. – 192 с. С 95.]

Асиміляційна (інтеграційна) модель етнополітики використовувалась на практиці не тільки у США. У 50-60 роках XX століття у багатьох європейських країнах ідея асиміляції етнічних меншин та іммігрантів розглядалася як цілком природна. Двійником американської теорії "плавильного котла" була ідея злиття соціалістичних націй у "нову історичну спільноту – радянський народ", що активно пропагувалась та втілювалась у СРСР. Американська ідея "плавильного котла" ("the melting pot") та радянська концепція "злиття націй" надивовижу схожі між собою, хоча й виникли в суспільствах з полярно протилежними системами політичних цінностей і мали різну спрямованість [Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму. – К.: Либідь, 1999. – 352 с. С. 48]. Однак, навіть потужна тоталітарна система не зуміла досягнути успіху в остаточному злитті націй.

Навряд чи варто сприймати дану модель етнополітики лише в негативному сенсі. Асиміляційна (інтеграційна) модель відіграла свою роль у становленні багатьох сучасних націй, зокрема європейських. Досвід цих країн доводить, що на певному етапі розвитку використання деяких елементів даної моделі є життєво необхідним. Вибір на користь асиміляційної (інтеграційної) моделі дуже часто обумовлюється специфікою націо- та державотворення. Для багатьох країн Африки та Азії застосування на практиці асиміляційної (інтеграційної) моделі етнополітики є найбільш ефективним та, мабуть, на сьогодні єдиним дієвим засобом подолання трайбалізму і сепаратизму, що можуть привести до розколу держави.

В. В. Костенко, студ., КНУТШ, Київ
veronikostenko@gmail.com

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРОРИЗМУ: ТРУДНОЩІ УЗАГАЛЬНЕНОГО ФОРМУЛЮВАННЯ

В сучасному суспільстві відбуваються терористичні акти з відчутними людськими втратами та руйнуваннями, які розповсюджують паніку та страх серед населення світу. Організації міжнародного рівня працюють над упередженням проявів тероризму, проте постає питання щодо розробки дієвої світової стратегії боротьби з тероризмом.

Серед заходів мінімізації масштабів терористичної діяльності є ви-
найдення оптимального визначення поняття тероризму. Надто вузьке
не охопить всієї варіативності проявів тероризму, а широке визначення
поставить проблему непорозуміння в міжнародних контактах: наукових
та державних, та залишить можливість спекуляції терміном для підтри-
мки інтересів тих чи інших суспільних груп. Але, можна сказати одне –
тероризм на сьогодні є величезною силою за масштабом та наслідками.

Розглядаючи складне поняття тероризму, слід приділити увагу всім
аспектам, які формують структуру терміну, починаючи з доктрини, кон-
тексту, мотивації та врахувати наслідки. В терміні тероризм скрите сло-
во "терор". Терор походить від латинського *terrere*, що означає – "жахати",
"тремтіти". Додаючи до нього французький суфікс *isme* (надаючи
відтінку діяльності), тероризм набуває значення "провокування страху",
"залякування"[*Terrorism and Communication: A Critical Introduction*,
Jonathan Matusitz, 2013]. Це і є тим, що називається наслідком терору –
страх, паніка, тривога. Термін терор остаточно склався в часи Великого
терору Французької революції (1793-1794). Самі революціонери-
якобінці, зокрема Максиміліан Робесп'єр, називали свою діяльність
терором, адже це була широкомасштабна насильницька кампанія з боку
французької держави. Робесп'єр в свою чергу проголошував, що "терор
є ні чим іншим, аніж правосуддям – швидким, прямолінійним та негнуч-
ким" (1794). Едмонд Берк, замислився над подіями під час Французької
революції і назвав ці дії терором. [Берк Э. Размышления о революции
во Франции// Великая французская революция – М., 1999] В той час, як
Великий терор був акцією, спрямованою з боку держави, на сьогодні
тероризм позначає протиправні дії недержавних політичних діячів з
різноманітних причин. Крім того, сьогодні в суспільстві терористичні
акти виходять за межі країни, що вимагає розрізнення понять міжнарод-
ного та державного тероризму.

Державним департаментом США зазначено, що тероризм – це завча-
сно обдумане, політично мотивоване насильство, що застосовується до
цілей, які є невоєнізованими, субнаціональними групами або підпільними
державними агентами. Тероризм набуває ознак міжнародного при залу-
ченні громадян більш ніж однієї країни.[U.S. Department of State. *Patterns
of Global Terrorism: Wash., 2000. (A) Introduction*] Більш широко визначив
тероризм Департамент США з питань безпеки, а саме: тероризм це про-
раховане використання незаконного насилля, або погрози використання
незаконного насилля для вселяння страху, примушування, або заляку-
вання держави та суспільства для досягнення політичних, релігійних або
ідеологічних цілей.[*Joint Chiefs of Staff DOD (2008). Department of Defense
Dictionary of Military and Associated Terms. Washington, D.C.*]

В Законі України "Про боротьбу з тероризмом", значення терміну те-
роризм сформульоване так: суспільно небезпечна діяльність, яка поля-
гає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом
захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населен-
ня та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я

ні в чому не винних людей, або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.

Різноманітність вимірів тероризму обов'язково має бути відображена в узагальненому понятті, і в цьому теж полягає складність. Для розуміння різноманітності можна взяти до уваги в базову типологію Алекса П. Шміда. Серед типів тероризму: релігійні угруповання, етнонаціональні, сепаратистські та ірредентські групи, расистські та право-радикальні групи, революційні ліві та анархічні рухи, воєнізовані ескадрони смерті, державні або спонсовані державою групи, кримінальні організації, які використовують терористичні методи, організації одного питання, психічно хворі індивіди, терористи-одинаки.[Alex P. Schmid: The Routledge Handbook of Terrorism Research. New York: Routledge, 2011, p. 5]

Брайан Дженкінз дійшов до висновку, що "тероризм прагне залучити якомога більше глядачів, з мінімальною кількістю вбивств та нападів", тобто він сфокусував свій погляд саме на напрям терористичної діяльності. В цьому висновку виокремлено наявність у терористичному акті безпосередніх та віддалених жертв. Алекс П. Шмід та Альберт Йонгман вказують, що при терористичній атаці, на відміну від злочину вбивства, прямі жертви є лише способом залучення великих мас людей. Безпосередні людські жертви насилля можуть бути обрані випадково, або вибірково і в цьому разі вони стають жертвами – символами. [Schmid, Alex, & Jongman, Albert (1988). Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature. Amsterdam: North Holland, Transaction Books, p. 28] Терористичні дії не направляються на конкретних індивідів, які піддаються насиллю, а спрямовують повідомлення на загал, який з часом зростає завдяки поширенню інформації. Тому, в понятті важко виразити масштабність терористичного процесу.

Робота над виробленням актуального поняття, спільного на міжнародному рівні, має продовжуватись та переглядатись для мінімізації проявів тероризму з урахуванням як історичного часу, так і сучасних умов.

***В. Ю. Кравченко, канд. політ. наук, старший викладач,
ДЗ "ДМА МОЗ України", Дніпро
Politologdma@gmail.com***

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА НЕРІВНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ

Протягом усієї історії вплив бідності і соціальної нерівності розглядався в якості одного з головних джерел ескалації політичного протистояння із застосування фізичного насилля. Ключовим твердженням на користь такої позиції був той факт, що бідні, неосвічені і соціально вразливі групи людей більше схильні підтримувати радикальні мілітаристські угруповання, рухи та ідеології, особливо в багатоскладових суспільствах, в яких політичне протистояння підсилюється мовними, релігійними

та етнічними причинами. Різке і довготривале погіршення соціально-економічного благополуччя підвищує готовність індивідів до використання засобів політичного насилля в якості ефективного інструменту боротьби. В умовах бідності значні соціальні групи почувають себе виключеними із політичного процесу і вважають умови свого життя несправедливими, що змушує їх звернутися до силових методів вирішення гострих соціально-економічних та політичних проблем.

Політичне насилля, джерелом якого є бідність та нерівність, має інструментальний характер, тобто, використовується для досягнення бажаних економічних цілей і значно послаблює соціально-економічний розвиток не лише в конкретній державі, а й в цілому регіоні. В такому випадку соціально-економічна нерівність стає головним каталізатором, що розділяє суспільство на антагоністичні групи, конфронтація між якими стає неминучою.

Значна кількість представників наукової спільноти розглядає соціально-економічні чинники в якості головного джерела політичного насилля, яке розглядається в якості ефективного інструменту боротьби за доступ до обмежених ресурсів. П. Кольєр і А. Хоеффлер дійшли висновку, що існує сильна кореляція між рівнем доходів, економічним зростанням і громадянською війною (готовністю індивідів вдатися до використання фізичного насилля). Відповідно до їхнього припущення, бідність і відсутність законних механізмів отримання доходів значно посилюють мотивацію індивідів до участі в актах насилля [Collier P., Hoeffler A. On the Incidence of Civil War in Africa / P. Collier, A. Hoeffler // *Journal of Conflict Resolution*. – 2002. – № 46 (1). – Р. 15]. П. Кольєр вказує на катастрофічні економічні втрати для держави в якій відбувається збройний конфлікт. За його підрахунками, один рік громадянської війни знижує темпи економічного розвитку на 2,2%. Якщо врахувати той факт, що середньостатистична громадянська війна триває 7 років, то за цей період втрати економічного розвитку становитимуть понад 15% [Collier P., Hoeffler A. The Challenge of Reducing the Global Incidence of Civil War / P. Collier, A. Hoeffler // [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.copenhagenconsensus.com/sites/default/files/cp-conflictsfinished.pdf>.]. В значній мірі це спричинено послабленням корупованих і бюрократичних політичних інститутів держави, які вже не здатні ефективно виконувати власні функції. Зокрема Дж. Фірон і Д. Лейтін вказують, що силові інститути в бідних державах на стільки деградували, що втрачають монополію на застосування сили і просто не в змозі придушувати збройні повстання [Fearon J., Laitin D. Ethnicity, Insurgency and Civil War / J. Fearon, D. Laitin // *American Political Science Review*. – 2003. – № 97 (1). – Р. 76]. Підтвердженням цієї гіпотези є доповідь Світового Банку, в якій зазначається, що: "Громадянські війни найбільше сконцентровані в бідних, корумпованих і соціально вразливих державах, які не здатні задовольнити базові потреби громадян та забезпечити стабільний економічний розвиток" [Atwood B. The Link Between Poverty and Violent Conflict / Brian Atwood // *New England Journal of Public Policy*.

– 2003. – Vol. 19. – P. 161]. Можна лише припустити, що така ситуація спричинена відсутністю суспільного консенсусу між роздрібними і конкуруючими за дефіцитні ресурси соціально-політичними групами.

Дослідники, які вбачають пряму залежність між бідністю і різноманітними формами політичного насилля підкріплюють свої гіпотези даними з Африканського континенту. З 63 найбідніших країн 38 знаходяться в Африці на південь від Сахари і більшість із них є джерелом перманентних конфліктів, громадянських воєн, нестабільності, насилля та соціальної нерівності [Ikejiaku B. Poverty-Conflict Nexus: The Contentious Issue Revisited / Brian Ikejiaku // *European Journal of Sustainable Development*. – 2012. – № 1. – P. 129]. Варто наголосити, що соціально-економічні негаразди дійсно можуть активізувати політичне суперництво за доступ до обмежених ресурсів, що поглиблює расове, релігійне та етнічне протистояння. Значне загострення ситуації спостерігається в тих африканських країнах, де високий рівень корупції та відсутність ефективних механізмів контролю за діяльністю політичних інститутів не дозволяє підтримувати на належному рівні систему забезпечення базових людських потреб, що, звичайно, посилює бідність і запускає коло взаємного насилля. Тому, можна прогнозувати, що в найближчій перспективі політичне протистояння із застосуванням насилля в африканських державах лише посилюватиметься. Серед головних причин такого перебігу подій П. Кольєр називає: громадянські війни, неефективне і корумповане державне управління, наявність корисних копалин. Бідність спричинює зростання інтенсивності конфліктів, які в свою чергу, ще сильніше погіршують соціально-економічне положення найбідніших прошарків населення. Натомість у державах, які змогли покращити економічні показники ризик ескалації політичного насилля знижується в середньому на 5% [Collier P., Hoeffler A. Beyond greed and grievance: feasibility and civil war / P. Collier, A. Hoeffler // *Oxford Economic Papers*. – 2009. – vol. 61 (1). – P. 12].

Дослідник А. Балабанов запропонував систему факторів, які поглиблюють соціальну поляризацію, нерівність, бідність і посилюють політичне протистояння із застосуванням насилля:

1. процеси глобалізації – збагачення країн "золотого мільярда" і подальше зuboжіння інших держав;

2. характер використання економічних ресурсів – акумуляція соціально-політичної та економічної нерівності за рахунок перерозподілу суспільних благ на користь заможних соціальних груп;

3. нерівний доступ до якісної освіти – поглиблення нерівності через недоступність освіти для представників певних соціально-політичних груп, що не дозволяє займати високе соціальне положення;

4. характер перерозподілу ресурсів у державі – відсутність державної підтримки найбідніших верств населення, що призводить до передачі депривації від покоління до покоління або так званої "циклічної депривації" [Балабанов А.С., Балабанова Е.С. Социальное неравенство: факторы углубления депривации / А.С. Балабанов, Е.С. Балабанова // *Социологические исследования*. – 2003. – № 7. – С. 38].

Отже, досить часто економічний занепад призводить до фрагментації суспільства, поглиблення насильницького протистояння в соціально-політичному просторі і зростання ризику громадянської війни, революції чи перевороту.

К. В. Любова, студ., КНУТШ, Київ
katerina.lyubova@gmail.com

ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОЇ ДЕМІФОЛОГІЗАЦІЇ

"Мабуть, немає більш давньої форми систематичного політичного мислення, ніж міф, і немає більш сучасної" – стверджує російський дослідник політичної міфології М. Шестов [Шестов Н.И. Политический миф теперь и прежде. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ino-center.ru/doc/Politicheskiy_mif.pdf]. Розвиток засобів масової комунікації призвів до швидкого розширення арсеналу інструментів впливу на свідомість індивідів. Політичний міф, який раніше розглядався як форма архаїчних уявлень, трансформувався в умовах сучасного світу у політичну технологію, яка використовується з метою маніпуляції масовою свідомістю. Використання вже наявних "класичних" політичних міфів і конструювання "тимчасових" для досягнення певних цілей – це реальність сучасної політики. Незважаючи на широкий спектр наявних теоретичних досліджень проблеми політичної міфології, єдиної оцінки щодо явища політичного міфу не існує і досі.

Німецький філософ Е. Кассіер вважав політичний міф важко здоланим ворогом у боротьбі за раціоналізацію суспільства. Його співвітчизник К. Хюбнер на противагу цій позиції зазначав: "Неправильно стверджувати, що деміфологізація політичного життя вказує шлях до істини. Чим сильніше меркне помилкова віра в те, що будь-який міф є простою видимістю і веде до політичної катастрофи, тим вірніше продовжуватимуть діяти і в майбутньому ті міфи, політичне значення яких є незламним" [Хюбнер К. Истина мифа. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Hubn]. Тож найбільш цікавим питанням у ході дослідження політичної міфології є питання про можливість викорінення чи здолання міфу. Безсумнівним є той факт, що міф може існувати у свідомості людини як певна незаперечна істина, яка не потребує логічного пояснення та наукових доказів, а з цього слідує, що апеляція до раціонального як метод боротьби з політичним міфом не є ефективною. Більшість дослідників схиляються до точки зору, згідно з якою повне знищення існуючих (особливо, "класичних") політичних міфів є неможливим. Тоді єдиним дієвим методом руйнування політичного міфу слід визнати контрміф.

Політика з точки зору дослідження політичної міфології визначається як боротьба між конкуруючими політичними міфами: "В політиці можна вважати правилом такий стан, при якому, як тільки міф окреслює себе в

суспільстві, він тут же консолідує опозиційний табір. В останньому швидко оформлюється прагнення не тільки боротися з ненависним міфом опонента, а й бажання побудувати його таким чином, щоб позбавити будь-яких надій на закріплення, а також зробити чужий міф продовженням свого власного" [Кольєв А.Н. Политическая мифология. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://savelev.ru/books/content/?b=4>]. Цей процес боротьби з небажаним для певної соціальної групи політичним міфом і є процесом народження та становлення контрміфу, який має два основних аспекти: боротьба проти символів конкуруючого міфу та проти концепцій, які лежать в його основі. Контрміф може будуватися за тими ж канонами, що й "класичний" політичний міф: "для нього актуальні уявлення про "міфологічний гачок", за допомогою якого в той чи інший проект втягується цілий пласт символів, сюжетів, поглядів і т.п." [Кольєв А.Н. Политическая мифология. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://savelev.ru/books/content/?b=4>]. Різниця лише в тому, що "класичні" політичні міфи фактично неможливо викоринити з масової свідомості, і в такому випадку задачею контрміфу, який за своєю природою в більшості випадків "тимчасовий", є різного роду маніпуляції з усталеним уявленням "класичного" міфу задля досягнення певної мети. Відмінною є технологія руйнування "тимчасових" міфів контрміфами, які фактично завжди є спрощеною та викривленою копією того міфу, на здоляння якого вони націлені. Контрміф може бути підступним та достатньо агресивним, але навряд чи творчим, це пов'язано з тим, що "він найчастіше просто нездатний охопити відповідну історичну перспективу, оскільки керується лише поточними потребами" [Головатий М. Ф. Політична міфологія. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/24066fb5-ce04-4188-b1a3-355e345eabc3.pdf>]. Серед загальних ознак сучасного контрміфу дослідники виділяють його прагнення до хаотичного змішування усіх наявних елементів, "прагнення до ліквідації ієрархії, механічного об'єднання протилежностей, возз'єднання усіх цінностей в єдине "ніщо"" – "так звані богоборчеські мотиви" [Головатий М. Ф. Політична міфологія. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/24066fb5-ce04-4188-b1a3-355e345eabc3.pdf>]. І це не є випадковим. Найбільш ефективними вважаються саме ті контрміфи, які створюються на основі дублікату вже існуючого релігійного міфу, тобто вони виникають у вигляді квазірелігійних вчень, до яких, наприклад, багато дослідників відносять марксизм. Першим завданням при побудові будь-якого контрміфу є руйнування старої системи цінностей. До контрміфів, які є опозиційними стосовно будь-якого політичного міфу, відносяться міфи, породжені штучною ідентичністю, які за своєю суттю є тимчасовою компенсацією втраченою ідентичності (в основному, етнічною та субкультурною).

На сьогоднішній день найбільш запеклою є боротьба двох основних міфологічних систем: консервативної та ліберальної. Лібералізм презентує міф та явище "соціальної магії" як щось безумовно шкідливе, а вільнодумство – як бажаний ідеал. На противагу ліберальній позиції

консерватизм утверджує політичний міф як необхідний компонент соціальної дійсності. Цікавим є той факт, що лібералізм, пропагуючи відмову від міфу, породжує нові міфи – контрміфи.

Отже, явище політичної деміфологізації за своєю суттю є умовним і насправді зводиться до руйнування політичної міфології її ж власним інструментом – міфами з протилежним знаком – контрміфами. Влучне висловлювання з цього приводу знаходимо у Р. Жирара: "Загальна деградація міфічного протікає у вигляді розмноження конкуруючих форм, які безперервно одна одну винищують і знаходяться в двозначних відносинах з міфом, оскільки щоразу є настільки ж демістифікуючими, наскільки і міфічними" [Жирар. Р. Насилие и священное. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://rumagic.com/ru_zar/sci_philosophy/jirar/0/j8.html].

**Г. М. Малкіна, докт. політ. наук, доц., КНУТШ, *Kuie*
*anna-malkina@ukr.net***

ПОПУЛІЗМ ЯК ПОЛІТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ

Про популізм як явище сучасної політики написано багато наукових праць. Багато говорять про нього політичні експерти та політики з екранів телебачення. Сьогодні у популізмі прийнято звинувачувати всіх, а головним висновком експертного середовища є твердження, що ХХІ століття ознаменувалось світовою гегемонією популізму. Негативна конотація терміну стала очевидною. Але так було не завжди. Перші популісти з'явилися у Стародавньому Римі. Вони називали себе популярами (лат. *popularis* від *populus* – народ), відстоювали інтереси плебсу (населення Стародавнього Риму, яке не мало політичних прав) і протистояли оптиматам, які захищали інтереси сенатської аристократії. Не вдаючись в особливості протистояння плебсу та аристократії у Стародавньому світі, зазначимо, що ця дихотомія – народ-еліта – стала ключовою для подальшого формування смислового навантаження сучасної популістської риторики. Друга хвиля популізму пов'язана із заснуванням Народної партії в США у 1891 році. Метою партії, представники якої називали себе популістами, була боротьба проти багатоманітних форм панування монополістичного капіталу. Американський історик Р. Хофстедер писав, що на межі ХІХ-ХХ ст. популізм став у США першим значним політичним рухом, який наполягав на відповідальності держави за суспільний добробут [Hofstadter R. The Age of Reform. From Bryan to FDR. N.Y., 1955. – P.61]. Власно кажучи, ідея і практика "держави загального добробуту" (*welfare state*), втілена у життя низкою розвинених демократичних держав після Другої світової війни, стала наслідком цілеспрямованої діяльності популістських рухів. Окрім цього, популісти артикулювали ідею політичної участі громадян та запропонували низку інституціональних

реформ, що її забезпечує (інститут загальнонаціонального та місцевого референдуму, інститут народної законодавчої ініціативи). В подальшому популізм мав свої вияви у різних країнах у вигляді "Нового курсу" в США в період Великої депресії, "Гандизму" в Індії, "руху нової епохи", "християнського соціалізму" тощо. Як бачимо, популізм мав цілком позитивний характер, адже мова йшла про артикуляцію і представництво інтересів простого народу і протистояння політичній та економічній елітам. Популісти зробили значний внесок у формування основних принципів функціонування демократичної, правової та соціальної держави. Напевно, з цим пов'язана відсутність терміну "популізм" в американських тлумачних словниках, а коректним відповідником англійського слова *populism* вважається народництво.

Як сталося, що популізм у XXI столітті набув негативної конотації і перетворився на суцільне зло, ваду сучасної політики і політиків? Трансформація поняття пов'язана в першу чергу з використанням популістської риторики в якості політичної технології. Тобто, коли популізм став не ідейною доктриною народництва, відображенням народних інтересів, а засобом політичної боротьби, інструментом оволодіння політичною владою. Мета перетворилась на засіб і набула яскраво вираженого маніпулятивного характеру. Головною небезпекою маніпуляції є її прихований характер, коли об'єкт впливу (громадяни, що віддають свої голоси за тих чи інших кандидатів або політичні партії) навіть не здогадуються, що їх установки, уподобання і переконання є результатом цілеспрямованої роботи політтехнологів і, відповідно, не можуть чинити опір такому впливу і формувати власну електоральну позицію.

Можна виокремити наступні характерні риси популізму як політичної технології. По-перше, апеляція до народу з метою захисту його інтересів, протиставлення народу та політичної еліти, підтримання стану їх постійної конфронтації. При цьому спостерігається відсутність конкретизації, що таке народ, за винятком конституційного формулювання на тему "джерела влади". Не вдаючись до етнополітологічного аналізу терміну, варто згадати слова відомого італійського інтелектуала Умберто Еко: "Насправді ж "народу" як відображення волі та почуття, як природної живої сили, що втілює мораль та історію, не існує... Існують громадяни. Народ – це симулякр політичної практики, якого, однак, дуже потребують і політики і не політики" [Еко У. Полный назад! "Горячие войны" и популизм в СМИ. – М.: Эксмо, 2007. – 592с.]. По-друге, амбівалентне ставлення до держави як політичного інституту. Оскільки в даному випадку мова йде про боротьбу за оволодіння державною владою, популістські політичні програми є прагматичними, тобто такими, що не схилиються до крайніх полюсів ідеологічного спектру. Популісти виступають за сильну державу, здатну захистити інтереси народу, гарантувати соціальний і правовий захист, і водночас прагнуть бачити якомога менше держави в житті людей. Популісти можуть називати себе

лівими або правими, але в програмних положеннях ідеологічної чистоти не спостерігається. Популізм – такий стиль риторики, який може слугувати безлічі ідеологій. По-третє, формування надмірно спрощеної соціально-політичної реальності, пропагування простих рішень складних проблем та ідеального образу світлого майбутнього. Ефективність популізму як політичної технології пояснюється його мімікрією під ідеологію, цього потужного інструменту впливу на масову політичну свідомість. Популісти часто стверджують, що соціальні, економічні та політичні проблеми мають прості рішення, граючи та ірраціональних, емоційних почуттях людей, перекладаючи складні соціально-економічні доктрини мовою повсякденного досвіду і "здорового глузду". По-четверте, заздалегідь невиконувани або нереалістичні обіцянки, розходження публічних декларацій та реальних інтересів. "Люди ніколи не брешуть більше, ніж під час війни, після полювання та перед виборами" – слова канцлера Німеччини Отто фон Бісмарка. Популізм знаходить підкріплення у недосконалій нормативно-правовій базі. Положення передвиборчих програм, гасла і обіцянки відносяться до передвиборчої агітації, а не до юридично значимих норм, що регламентують повноцінну цивільно-правову угоду між кандидатом та виборцями. З юридичної точки зору невиконання обіцянок політиком не передбачає застосування щодо нього негативних санкцій, а тому й не обмежує у польоті фантазії.

Популізм в Україні носить яскраво виражений маніпулятивний характер. Навряд чи можна згадати бодай одну політичну партію, для якої популізм в його позитивному народницькому значенні є метою, а не засобом. Популізм давно вже став домінуючою конкурентоздатною альтернативою на політичному ринку. Причиною такого явища є, в першу чергу, відсутність інституційних механізмів політичної відповідальності політиків та політичних партій за невиконання передвиборчих обіцянок. Український популізм несе в собі дві серйозні загрози. По-перше, він спричиняє перманентну делегітимацію існуючого політичного режиму. По-друге, масштаби і сила популізму зворотно пропорційні ефективності політики. Існує замкнене коло: відсутність політичної відповідальності породжує і стимулює популізм, популізм спричиняє низьку інституційну спроможність та ефективність політики, а неефективна політика нездатна впроваджувати ефективні правові механізми для реалізації політичної відповідальності і боротьби з популізмом. Популізм є простим, а тому привабливим і зручним інструментом для політиків особливо в періоди, коли країни переживають переломні етапи своєї історії. Є сподівання, що популізм в решті решт повернеться до свого початкового значення і нарешті стане народництвом.

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПЦІЇ МОДЕРНА Й. ФОРНЮСА У СФЕРІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО

У сучасній політичній науці теорія другого (рефлексивного) модерну традиційно асоціюється з німецькою школою теорії політики. Проте, формування інтерпретації політичного в рамках даного підходу достатньо інтенсивно відбувається й в національних політичних школах скандинавських країн. Найбільшого авторитету серед європейських дослідників другого модерну здобули погляди шведського науковця Й. Форнюса. Найбільш повно та концептуально його концепція модерну і пізньої модерності розроблена в монографії "Теорія культури і пізня модерність" [Fornäs J. Cultural Theory and Late Modernity. – London, 1995]. Намагаючись дати відповідь на питання, чим є модерність в пізнавальному плані, Й. Форнюс виділяє три перспективи: (1) концепт модерності може фокусувати увагу на недавньому політичному минулому або безпосередньо на ньому, протиставляючи його більш віддаленим епохам з типовим для них розумінням політичного; (2) тема модерності передбачає історичний вимір, тож дозволяє окреслювати динаміку політичних інститутів та вплив на ці процеси різних за характером факторів (соціокультурних, геополітичних, економічних); (3) модерність фокусує увагу на новизні та інноваціях в сфері політики: "Інституційні, діалогові, символічні та суб'єктивні форми змінюються з часом, іноді безперервно, іноді – ривками. Щоб не наразити ці патерни на повну натуралізацію, важливо звертати увагу на їх принципово динамічний характер" [Fornäs J. Cultural Theory and Late Modernity. – London, 1995. – P. 19–20]. Науковець переконаний, що модерність означає лише той тип політичних перетворень, які спрямовані і не можуть бути перервані, не можуть бути легко скасовані або повністю змінені. Не існує, на думку Й. Форнюса, ніякого зворотнього шляху до пред-модерного стану. Незворотність модернізаційних трансформацій Форнюс намагається пояснити включенням в соціальні та політичні практики навчальних процесів, пам'яті, акумулюючої людський досвід в артефактах, мові та інших символічних формах.

Пізнавальний потенціал концепції модерна Й. Форнюса у сфері дослідження політичного пов'язаний з тим, що по-перше, дослідник виділяє певні загальні властивості, характерні, на його думку, для процесів модернізації, зокрема це тенденції незворотної динамізації (це означає інтенсивний характер процесів, які не можуть бути припинені, хоча вони можуть набувати різних форм); амбівалентної раціоналізації, яка має як позитивний – творчий, так і негативний – руйнівний потенціали; диференціації – універсалізації, які набувають всеосяжного і глобального характеру в своїй здатності створювати розмаїття політичних форм шляхом сепарації соціальних і індивідуальних сфер життя [Fornäs J. Cultural Theory and Late Modernity. – London, 1995. – P. 20-31]. По-друге,

Й. Форнюс виокремлює виміри модерніті, що забезпечує більш продуктивну взаємодію різних теорій даного явища. Науковець пропонує щонайменше три виміри модерну. Перший вимір є горизонтальною шкалою, що дозволяє виявляти діахронні або тимчасові фази (стадії) модерну (наприклад, ранній, високий, пізній). Два інших вимірювання є "синхронними" шкалами. Концептуальний "бічний" (паралельний) вимір ("laterally") диференціює різні модуси модерну (наприклад, модернізація, modernity, modernism). "Вертикальний" вимір дозволяє виділяти рівні або аспекти модерну (наприклад, соціальний, культурний, психологічний). Відокремлення зазначених вимірів, як вважає вчений, створює передумови для синтезу ідей різних дискурсів в більш зв'язну і, в разі потреби, багатовимірну теорію сучасності (modernity). По-третє, Й. Форнюс ставить дуже важливе питання про взаємодію між безперервністю, наступністю і зміною в сфері політичних відносин. Процеси політичної модернізації, на його думку, лише іноді проявляються як очевидні зрушення, набагато частіше вони виступають як повільна і ледь помітна ерозія традиційних структур. Науковець пропонує критичний підхід до проблеми політичних змін і стабільності. Він ставить під сумнів статус зміни як менш значимого явища порівняно зі структурними елементами, навпаки, існують також дуже важливі зміни, іноді повільні і поступові, іноді швидкі і раптові. Багато таких перетворень спочатку проходять непоміченими і можуть бути поміченими лише через відображення в політичних практиках.

Важливим елементом концепції Й. Форнюса є критика поняття "post-modernity". На думку дослідника, префікс "post-", який міститься в даному понятті, складно локалізувати на осі часу і він досить аморфний в змістовному плані. Й. Форнюс підтримує позицію У. Бека, який зазначає, що префікс "post-" символізує розгубленість, невпевненість, безпорадність колишніх пізнавальних підходів: "Пост- є кодовим словом для виразу розгубленості, що заплуталася в модних віяннях. Минуле плюс "пост" – ось основний рецепт протиставлення дійсності, що розпадається на наших очах" [Fornäs J. Cultural Theory and Late Modernity. – London, 1995. – P. 9].

Запропонована Й. Форнюсом концепція "пізньої модерніті" вдало синтезує класичний варіант теорії модернізації з сучасними неоеволюціоністськими і неофункціональними підходами. Його позиція видається нам продуктивним диференційованим підходом до концепту модерну, яка концентрує дослідницьку увагу навколо рефлексивних аспектів політичного простору. Отже, згідно з концепцією Й. Форнюса, епоха модерну ще не завершена і сьогодення є лише втіленням пізньої стадії модерніті (другого модерну), нерозривно пов'язаною з попередньою стадією. Для модерну характерний високий динамізм, перманентна мінливість, трансформація та перехідні стани політичного поля, раціональність, одночасні диференціація і універсальність.

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Управління сучасним демократичним суспільством неможливе без наявності в ньому ефективної, розгалуженої системи політичної комунікації. Політична комунікація це сукупність феноменів інформаційного впливу і взаємодії в сфері політики з приводу владно-управлінських відносин в суспільстві і є необхідним компонентом взаємодії політичних суб'єктів між собою (горизонтальний рівень) і соціумом (вертикальний рівень). При цьому суб'єкти політики перетворюються на суб'єктів комунікативного процесу, а система політичної комунікації дедалі більше ускладнюється, змінюються її компоненти, рівень та якість. Одним із головних призначень політичної комунікації стає забезпечення ефективного функціонування політичної системи та демократизація владних відносин, що робить її об'єктом вивчення політичною наукою. Перед науковцями постає проблема необхідності виходу на новий рівень теоретичного осмислення політичної комунікації як процесу, що структурує політичну діяльність, формує суспільну думку і політичну соціалізацію. Цей процес актуалізує інтереси, потреби, ціннісні орієнтири учасників інформаційної взаємодії, що проявляються через політичні програми та державні законодавчі акти, заяви політичних лідерів, засоби масової інформації, тощо.

Засоби масової інформації відіграють визначальну роль у специфіці налагодження взаємодії у системі політичної комунікації, але поняття "політична комунікація" не зводиться лише до діяльності засобів масової інформації, воно є ширшим та більш різноплановим, оскільки політична комунікація використовує й інші засоби – природні (виступ політика безпосередньо перед аудиторією, посмішка, рукоштовнання тощо) та технічно опосередковані (листівки, плакати тощо). Як зазначав канадський вчений М. Маклюєн, тип суспільства визначається пануючим у ньому типом комунікації, а людське сприйняття – швидкістю передачі інформації [McLuhan M., *Understanding Media: The Extensions of Man.* – N.Y.: McGraw Hill, 1964.]

Поява глобальної мережі Інтернет, динамічний розвиток новітніх інформаційних систем і засобів масової комунікації, соціальних мереж спричиняє появу нових форм політичної комунікації, опосередкованих інформаційно-комунікативними технологіями.

Зміст засобів масової інформації напряму впливає на політичний курс і політичний дискурс, оскільки від нього залежить значення, якого виборці надають різноманітним проблемам при голосуванні. Така політична модель називається "встановлення порядку денного", розроблена Маккомбсом і Шоу [Maxwell E. McCombs; Donald L. Shaw, *The Public Opinion Quarterly*, vol.36, No.2 (Summer, 1972) pp.176-187]. Ця модель пов'язує політику зі змістом ЗМІ, хоча в ній не враховуються наслідки

доступності засобів масової комунікації. Така практика спровокувала підвищення інтересу до вивчення ролі ЗМІ у політичних процесах, засобів і можливостей їх впливу на поведінку виборців, що знайшов відображення у працях таких авторитетних дослідників, як В.Бебик, В. Королько, О.Мех, Г.Почепцов, В.Різун, О.Семченко, А.Сіленко, А.Філатов та ін. Як зазначає в своєму дослідженні кандидат політичних наук Кадлубович Т.І., "доведено, що розвиток політичної комунікації в Україні супроводжується процесами політизації медіа, медіатизації політики та персоналізації владних відносин. Політизовані медіа за своєю суттю виконують роль ерзац-партій, оскільки забезпечують інформаційну підтримку та зв'язок з електоратом, сприяють мобілізації різноманітних ресурсів, допомагають у лобюванні тих чи інших рішень. Завдяки засобам масової і політичної комунікації здійснюється постійний діалог між владними структурами та суспільством – тобто відбувається втілення у життя демократичних принципів" [Кадлубович Т.І. "Політична комунікація в демократизації владних відносин України", 2008].

З поширенням демократизації владних відносин зростає роль горизонтального рівня політичної комунікації, збільшується кількість різноспрямованих векторів політичних комунікативних потоків, що забезпечують діалогову форму відносин між владою та суспільством на основі взаємної терпимості, взаєморозуміння при обговоренні навіть найгостріших дискусійних проблем, принципу рівноправності сторін.

Визначено роль засобів масової інформації у демократизації владних відносин, що виявляється у наданні можливості широким верствам населення брати участь у обговоренні хвилюючих їх суспільно-політичних проблем (наприклад, через інтерактивні опитування на телебаченні), збільшенні відкритості та прозорості владних інститутів та політики в цілому, розширенні можливостей взаємодії громадян з владними структурами (через такі форми політичної комунікації як виступ політика, політичні дебати, "гарячі телефонні лінії" тощо). При цьому влада впливає на суспільство, а суспільство – на владу, відбувається постійний діалог між владою, владними структурами та суспільством. Спираючись на певні технології та методи, політична комунікація робить представників влади ближчими та зрозумілишими звичайному громадянину.

У демократичних суспільствах політична комунікація консолідує громадян через відображення спільної політичної дійсності ЗМІ через всеохоплююче інформування, адже ЗМІ забезпечують політичну комунікацію, здійснюють відкриту інформаційну взаємодію між суспільством і державою і являють собою найвпливовіший суб'єкт політики, що формує громадську думку, спільну суспільну свідомість, коли інформують одразу вулику кількість громадян. У ході політичної комунікації не просто здійснюється інформування реципієнта, але й змінюються, формуються його політичні погляди і позиції, які й консолідують громадяни навколо спільної ідеї. Новітні концепції комунікації наголошують на інформаційно- комунікативній природі людини як соціальної істоти, на трансформації усієї системи суспільних відносин завдяки політичній

комунікації. На сучасному етапі розвитку політологічної науки провідним стає комунікативний підхід до розуміння політики, що дозволяє проаналізувати процеси демократизації владних відносин, визначити роль та місце політичної комунікації у цих процесах, оскільки, на переконання німецьких дослідників Х.Арендт та Ю.Хабермаса, політика – це діяльність за допомогою слів, що відображається у системі комунікативних дій та включається в складну сітку соціальних відносин та взаємозв'язків (взаємодій та комунікацій) [Jürgen Habermas *Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln.* – Frankfurt am Main, 1983, *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*, "Elements and Origins of Totalitarian Rule", 1951]

Таким чином, засоби масової інформації є лише засобом, каналом політичної комунікації, що поєднує суб'єктів політичної комунікації та владних відносин, пронизує всі їх рівні, передає політичну інформацію у різних напрямках (по горизонталі та вертикалі), підтримує взаємозв'язок між різними політичними суб'єктами, здійснює вплив на функціонування різноманітних інститутів громадянського суспільства, на соціалізацію індивідів, формує "порядок денний" тощо.

У. В. Мовчан, студ., КНУТШ, Київ
ekzemplyar6@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ Е-УРЯДУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН)

Стрімкий розвиток сучасних інформаційних технологій призвів до еволюції багатьох сфер суспільного життя. Вирішальний вплив інформаційні технології здійснили на політичний процес та державне управління, як наслідок, почало розвиватися е-урядування. Наразі його елементи та інструменти використовуються у багатьох країнах світу. Проте найбільшого успіху у розвитку е-урядування та використанні його інструментів серед усіх регіонів світу досягли Скандинавські країни, а саме: Швеція, Норвегія, Данія та Фінляндія [United Nations E-Government Survey 2016. *E-Government in Support of Sustainable Development.* – NY, 2016. – р. 165]. Даним країнам вдалося поєднати сучасні технології із потужною законодавчою базою. Тобто, необхідною умовою для успішного функціонування е-урядування є не лише практичний (технологічний) розвиток держави, але і наявність теоретичних засад, які переважно закріплені на законодавчому рівні (наприклад, коректне визначення елементів е-урядування тощо). Теоретичні засади функціонування е-урядування у Скандинавських країнах можна умовно поділити за змістом на стратегії, законодавчі акти та ініціативи. Перші є предметом діяльності органів виконавчої влади, другі – законодавчої, треті – є предметом спільної діяльності виконавчої влади та організацій громадянського суспільства. Сутність е-урядування та його ключові напрямки визначаються у державних стратегіях та законодавчих актах, вони є

найголовнішими теоретичними засадами функціонування е-урядування. В описах ініціатив аналізується підґрунтя різних напрямків е-урядування. Ключові скандинавські стратегії, що пов'язані із е-урядуванням, розроблюються за такими напрямками: публічне адміністрування та державне управління, інформаційна політика держави, інформаційне/відкрите суспільство, ІКТ, е-демократія, кібербезпека. Найперші такі стратегії були прийняті на початку 2000-х років. У 2000 р. Швеція прийняла стратегію під назвою "24-timmarsmyndighet" (24-годинне врядування), яка передбачала інформування громадськості та надання адміністративних послуг 24 години на добу, 7 днів на тиждень. У 2001 р. Данія прийняла стратегію під назвою "Назустріч е-урядуванню: бачення та стратегія для державного сектору в Данії", яка закріплювала загальне "оцифровування" діяльності органів державної влади різних рівнів. У 2002 р. Фінляндія прийняла стратегію під назвою "Державні послуги в Програмі нового тисячоліття", у якій обґрунтовувалась необхідність перерозподілу ресурсів у сфері надання державних послуг з метою поширення е-урядування та було описано 16 пропозицій щодо його впровадження. У Норвегії першу стратегію, яка стосувалася е-урядування було прийнято дещо пізніше – у 2006 р. В межах політики "Інформаційне суспільство для всіх" було презентовано стратегію розвитку ІКТ. Вона передбачала "цифрову інклюзію" (поширення ІКТ) та запровадження адміністративних сервісів 24/7, аналогічно до Швеції.

В Скандинавських країнах також на високому рівні розроблене законодавство, яке забезпечує функціонування е-урядування. Найважливішими законодавчими актами є ті, які стосуються свободи інформації, захисту персональних даних та електронного підпису, саме їх можна назвати відправною точкою у законодавчому закріпленні функціонування е-урядування.

У 1766 р. Швеція стала першою країною в світі, яка законодавчо закріпила свободу інформації за допомогою закону "Про свободу інформації". Його було доповнено у 1949 р. та 1 січня 2011 р., в останньому доповненні закріплювався вільний доступ (у будь-якій формі, в тому числі, і в електронній) громадян до офіційних документів. 24 жовтня 1998 р. було прийнято закон "Про персональні дані". Даний закон є важливою теоретичною засадою функціонування е-урядування, оскільки захищає громадян під час їхньої електронної взаємодії із державою. 1 січня 2001 р. у Швеції набув чинності закон "Про кваліфіковані електронні підписи", розроблений на основі Директиви Європейської Комісії про електронні підписи від 13 грудня 1999 р. У даному законі було описано процедуру запровадження електронного підпису, таким чином, громадяни отримали можливість в перспективі взаємодіяти із державою переважно в електронному режимі [eGovernment in Sweden. European Commission. ISA Editorial Team, Kurt Salmon S.A. pp. 19-20. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://joinup.ec.europa.eu/>]. Пізніше у Швеції також були прийняті законодавчі акти, які стосувалися електронної комерції, комунікації, публічних закупівель, та повторного використання

інформації публічного сектору. У Данії розвиток законодавства, що стосується е-урядування відбувався у дещо іншій послідовності. 1 липня 2000 р. набув чинності закон "Про обробку персональних даних", в жовтні 2000 р. – закон "Про електронний підпис", 22 квітня 2002 р. – закон "Про сервіси інформаційного суспільства та е-комерцію" [eGovernment in Denmark. European Commission. ISA Editorial Team, Kurt Salmon S.A. pp. 21-22. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://joinup.ec.europa.eu>]. Норвегія, так само, як і Швеція заклала теоретичні основи розвитку е-урядування завдяки закону "Про свободу інформації" від 19 червня 1970 р. Проте він втратив чинність 19 травня 2006 р., коли було прийнято новий закон під однойменною назвою, де йшла мова вже про віддалений доступ до інформації [eGovernment in Norway. European Commission. ISA Editorial Team, Kurt Salmon S.A. pp. 14-15. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://joinup.ec.europa.eu>]. Фінляндія розвиває свою законодавчу базу в сфері е-урядування повільнішими темпами. Незважаючи на це, вона займає найвищі позиції серед інших Скандинавських країн в огляді ООН з питань е-урядування – 5 місце у рейтингу. 1 липня 1999 р. у Фінляндії набув чинності закон "Про персональні дані", 23 травня 2003 р. було прийнято закон "Про ринок комунікацій". Наступні законодавчі акти, що стосувалися е-урядування були прийняті у Фінляндії дещо пізніше, порівняно із іншими Скандинавськими країнами – протягом 2007 – 2011 pp. [eGovernment in Finland. European Commission. ISA Editorial Team, Kurt Salmon S.A. pp. 21-22. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://joinup.ec.europa.eu>]. Таким чином, Скандинавські країни демонструють необхідність розробки теоретичних засад функціонування е-урядування для його перспективного розвитку. Натомість більшість країн світу, в тому числі, і Україна відстають в цьому питанні на 10-15 років. Досвід Скандинавських країн є надзвичайно важливим для інших держав, які вже зараз починають використовувати інструменти е-урядування.

В. С. Немировська, студ., КНУТШ, Київ
odintsova.1207@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ГРУП ІНТЕРЕСІВ ЯК ОСНОВНОГО СУБ'ЄКТА ЛОБІЗМУ

При комплексному аналізі політичної системи держави особливе місце відводиться вивченню взаємовідносин між органами державної влади та впливовими групами інтересів. У політичній науці питання про взаємини груп інтересів і державних органів вивчається, зокрема, в рамках проблематики лобізму.

Під лобізмом ми розуміємо процес впливу груп інтересів на органи державної влади з метою прийняття рішення, що задовольняє їх інтереси.

Суб'єктом лобістської діяльності виступають численні групи інтересів у громадянському суспільстві. Одним з основних критеріїв, які об'єднують безліч індивідів в одну групу, є загальний інтерес. Наприклад, політичні партії зацікавлені в перемозі на виборах, асоціації бізнесменів – у прийнятті таких державних рішень, які не перешкоджали б розвитку їхніх підприємств, профспілки – у хороших умовах праці і гідній заробітній платі.

З цього приводу А. Г. Здравомислов пише, що інтерес завжди спрямований на якийсь об'єкт, в якості якого можуть виступати "матеріальні і духовні цінності, соціальні інститути та суспільні відносини, встановлені звичаї і порядки". Він спрямований "на ті соціальні відносини, інститути, установи, від яких залежить розподіл предметів, цінностей, благ, що забезпечують задоволення потреб. Інтереси особливо тісно пов'язані з розподільними відносинами в суспільстві, будучи спрямовані або на зміну, або на закріплення існуючих розподільних відносин" [Здравомислов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности. М.: Политиздат, 1986. – С. 74. – 223 с.]. Про необхідність створення груп або організацій із загальними інтересами згадував ще Аристотель: "Тим часом всі спільноти – це як би члени державного співтовариства: вони промишляють щось потрібне, добуваючи що-небудь з необхідного для життя. Державні взаємовідносини з самого початку склалися, очевидно, заради взаємної користі і постійно їй служать" [Аристотель. Никомахова етика: Соч. М.: Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 233].

Крім загального інтересу, який спонукає індивідів вступати в асоціації, причиною існування численних груп, які об'єднують різних індивідів, є їх схильність до вступу в асоціації. Такої думки дотримуються представники теорії груп. Як стверджує Гаєтано Моска, люди мають інстинкт до "збирання в стада в боротьбі з іншими стадами". Цей інстинкт лежить в основі формування всіх "поділів, які виникають у суспільстві і призводять до моральних, а іноді і до фізичних конфліктів" [Gaetano Mosca. The Ruling Class, New York: McGraw – Hill, 1939 P. 163.].

Існує також традиційний погляд на утворення груп, який полягає у тому, що сучасні групи та асоціації є результатом розвитку первинних примітивних товариств. Так, в примітивних суспільствах переважають "початкові групи" [Charles H. Cooley. Social Organisation, New York: Charle Scribner's Sons, 1909. P. 23.], що представляють собою сімейні і родинні групи. Інтереси індивіда представлені тільки даними групами. Р. М. МакАйвер в "Енциклопедії суспільних наук" дане явище описує так: "У простих суспільних умовах соціальні інтереси були представлені в основному через касти або класові групи, вікові групи, родинні групи, сусідські групи та інші неорганізовані або мало організовані об'єднання". Характерною рисою примітивних товариств є верховенство родинних відносин над соціальною структурою [Mac Iver. Encyclopaedia of the Social Science. VII. P. 144–148.].

Але далі з розвитком суспільства в результаті соціальної диференціації утворюються все нові асоціації, яким поступово переходять функції, що до цього виконувалися сімейними групами. В результаті дифере-

нціяції активне функціонування об'єднань, побудованих не за принципом родинного союзу, наприклад, таких як профспілки, державні інститути, добровільні асоціації, поступово призводить до зменшення функцій сімейних союзів в сучасному суспільстві.

Будучи невід'ємною частиною громадянського суспільства і виконуючи соціальну функцію, групи інтересів покликані активно співпрацювати з органами державної влади, що робить їх безпосередніми учасниками політичного процесу.

А. Бентлі у своїй книзі "Процес державного управління: вивчення суспільних тисків" детально аналізує групи інтересів та їх участь в політичному процесі. У названій роботі автор виходить з того, що при аналізі соціально-політичних і суспільних процесів базовим елементом є не окремо взятий індивід, а група індивідів зі схожими інтересами, стверджуючи, що "суспільство як таке є не що інше, як сукупність груп, які його формують". Автор роботи вказує на те, що фактична участь в одній групі інтересів не обмежує індивіда в участі і в інших групах, незважаючи на можливі протиріччя інтересів даних груп. Мислитель виходив з таких тез: а) "група і інтерес є речі нероздільні", так як "група не існує без її інтересів"; б) "не існує такого політичного процесу, в якому не балансує кількість проти кількості". Роблячи висновок, вчений стверджує, що всі державні інститути являють собою групи, на рішення і дії яких мають значний вплив безліч інших громадських груп, об'єднаних за інтересами [Bentley A. The Process of Government: A Study of Social Pressures. Chicago, 1908].

Д. Трумен у своїй праці "Управлінський процес. Політичні інтереси і громадська думка" визначає суспільство як сукупність взаємодіючих між собою груп (індивідів) з різними інтересами, а політичний процес – як "процес групової конкуренції в боротьбі за владу над розподілом ресурсів". Для реалізації своїх інтересів і "розподілу ресурсів" найбільш сприятливим чином групи взаємодіють з різними суспільно-політичними організаціями, які виступають в якості гаранта просування цих інтересів у владних інститутах, які приймають відповідні рішення. Групова конкуренція, що виникає в процесі боротьби груп інтересів за розподіл ресурсів, сприяє підтримці соціальної рівноваги і сприятливо впливає на стабільність існуючої політичної системи [Truman D. B. The Governmental Process. Political Interests and Public Opinion. New York, 1951].

Аналіз соціально-політичного аспекту груп інтересів як основного суб'єкта лобізму показує, що вони виступають невід'ємною частиною як соціальної, так і політичної системи. Можна стверджувати, що, незважаючи на різноманіття причин, що спонукають індивідів вступати в різні групи, основним критерієм їх об'єднання є спільний інтерес. Розглянуті точки зору щодо груп інтересів у політиці дозволяють зробити висновок, що обговорювана кілька століть назад проблема групової участі в політиці залишається актуальною і в даний час, так як в сучасній політичній системі групи інтересів виступають одними з основних її суб'єктів.

ТЕХНОЛОГІЧНІ ЕТАПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИМВОЛІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Трансформація політичного режиму має не лише інституціональний, але й соціально-психологічний вимір, що означає видозміну політичної свідомості суспільства. Одним із найважливіший індикатор останнього – це символічний простір політики, що відображає у собі особливості наявного режиму. Розпад та руйнація даного простору означають початок розпаду легітимності режиму в суспільній свідомості, а, отже, і початок руйнації самого режиму.

Зокрема, можна виокремити наступні загальні етапи трансформації простору символічних форм політики

Першим з них є раціонально-концептуальної девальвації символів влади, оскільки будь-які перетворення мають бути започатковані у сфері ідей та концепцій, поширення яких сприятиме де легітимації існуючого ладу та встановлення нового типу режиму. Відповідно, перетворення починається з усвідомлення відносно невеликою групою людей проблематичності наявної організації політичної влади, що згодом переходить аж до повного відкидання наявного державного устрою.

Зокрема, революційним змінам у Франції XVIII сторіччя передувала довга праця просвітників, що у своїх теоретичних концепціях зруйнували звичні схеми світо устрою та, зрештою, вирішальним чином змінили пануючу у суспільстві концепцію держави, "розчаклувавши" (за вдалим висловом М. Хоркхаймера та Т. Адорно) світ традиційної монархічної влади.

Результатом цих процесів має стати цілісна концепція суспільно-політичних перетворень, як вираження інтересів широких соціальних верств, що, зрештою, і мають стати опорою змін.

Відповідно, ідейно-політична база трансформації, виражена у відповідних документах, актах а також у найрізноманітніших формах є неодмінною умовою успішних змін форми організації влади у державі. Тому, необхідно відзначити, що головне завдання ідейно-концептуального етапу трансформації є напрацювання певної над ідеї, довкола якої могли б об'єднатися найширші суспільні верстви, а також втілення її у матеріальних носіях-символах (деклараціях, хартіях, акціях протесту тощо).

Наступним етапом є Руйнація простору символів режиму. Відповідно, коли закладена певна ідейна база перетворення, що у формі заклику до змін набуває загального поширення, то це виражається, насамперед, у відкиданні символів минулого, що втрачають свою значимість в очах громадян.

Тому невдоволення режимом виміщається на символах останнього, вираженням чого є:

По-перше, зміна героїчного дискурсу та переведення його в повсякденно-анекдотичну площину.

По-друге, здійснюється Переоцінка базових елементів політичного міфу.

Третім етапом трансформації стає зміна державної символіки. Заміна базових державних символів не є неодмінною умовою політичної трансформації, оскільки у випадках консолідованої та пов'язаної з історичною традицією символіки, її заміна може мати негативні наслідки для стабільності політичної системи.

Таким чином, трансформація режиму відзначається або частковою або повною зміною державних символів, однак передбачає повне усунення елементів попереднього режиму.

Відповідно, успішність політичної трансформації може бути прослідкована на основі дослідження повноти змін державної символіки, що виступає індикатором якості і глибини трансформації.

Тим самим, необхідно виокремити принципи зміни державної символіки у випадку політичної трансформації. Насамперед, це усунення елементів попереднього режиму за умови збереження максимальної кількості політично-нейтральних елементів. Також необхідно наголосити на максимальній нейтральності політичних символів по відношенню до ідеологічних максимумів у суспільстві: символи повинні мати загальнодержавну, а не класову вагу.

В якості четвертого етапу можна виділити трансформацію ритуалів влади, в якості яких розуміються масові символіко-політичні дійства.

У процесі трансформації, ритуали дозволяють долучати (через споглядання або участь у певних процесах) значну кількість представників громадянського суспільства, що долучаються, тим самим, власне до політичних змін. За часів англійської та французької революції це виражалось у ритуалізованих процесах над поваленими монархами, у ході яких обґрунтовувалась делегітимація влади останніх.

Зміна політичних ритуалів відображає вектор суспільно-політичної трансформації. Згідно до форми, провідної ідеї, засобів вираження можна виокремити ритуали освячення, прилучення, партисипації, що притаманні для авторитарного, тоталітарного та демократичного типів режимів. Якщо для перших громадськість – пасивний глядач, для других – відмобілізований учасник, то для третьої – і глядач, і учасник і адресат, до якого спрямований основний посил заходу. Відповідно до характеру ритуалів, таким чином, можна визначити характер політичних трансформацій, їх напрямки та підтримку змін у суспільстві.

Водночас, на будь-якому етапі трансформація може бути призупинена, загальмована чи, навіть, зупинитися взагалі.

Кінцевим результатом трансформації символічного простору суспільства має бути цілісна система політичних символів, що закріплена в масовій суспільній свідомості. Ця система створює соціокультурні передумови розгортання політичного процесу, а також зумовлює базові елементи суспільної консолідації та консенсусу довкола певних значимих образів.

ГІБРИДНІ ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ

Досвід політичних трансформацій в посткомуністичних країнах кинув виклик багатьом традиційним положенням транзитології, яка розглядала пострадянські режими в рамках концепції "третьої хвилі" демократизації, і поставив під сумнів обов'язковість переходу від авторитаризму до демократії. Ця модель добре спрацювала в країнах Латинської Америки, Південної і Центральної Європи, однак історія пострадянських країн показала, що трансформація недемократичних режимів не завжди веде до демократії.

Ще в 1996 році відомий американський політолог Л. Даймонд констатував кінець "третьої хвилі" демократизації, свідченням чого, на його думку, став перехід низки країн не до демократії, а до проміжних форм політичних режимів. [Шипунов] А. М. Макфол заговорив про "четверту хвилю", яка була не тільки демократичною, а й гібридною. [Мацієвський] Досвід пострадянських держав наприкінці ХХ ст., як і деяких інших держав в інших регіонах світу, засвідчив появу нового типу політичних режимів, особливістю якого стало своєрідне поєднання (в тих або інших пропорціях) ознак демократії та авторитаризму. Для позначення цього нового різновиду режимів, які неможливо класифікувати за допомогою існуючих типологій, тобто однозначно назвати їх авторитарними чи демократичними, у політичній науці почало використовуватися поняття "гібридний політичний режим". Основним "ареалом" подібного роду режимів стала переважна більшість країн колишнього СРСР, у тому числі і Україна.

Одним із перших це поняття вжив угорський соціолог Е. Ханкіш для позначення системи, що була сформована в комуністичній Угорщині (в період правління Я. Кадара), і яка поєднувала часом несумісні інституційні та ідеологічні принципи. [Шипунов Г. Гібридні політичні режими: основні підходи до концептуалізації та індикатори визначення / Г. Шипунов // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – 2006. – Випуск 4. – С. 131-137.] Однак найбільшій популярності воно набуло в середині 90-х років ХХ ст. в контексті аналізу посткомуністичних перетворень в країнах Східної Європи та, особливо, колишнього СРСР.

В сучасній науці всі підходи до аналізу гібридних режимів прийнято умовно поділяти на три основні групи. Вчені, які представляють першу групу, вважають, що такого роду політичні режими слід вважати неповними демократіями. До розуміння гібридних режимів в стилі неповних демократій відносяться концепції "фасадної демократії" Г. Гілла, "авторитарної демократії" Р. Сакви, "дефектної демократії" В. Меркеля та А. Круассана, "неліберальної демократії" Ф. Закарія, "делегативної демократії" Г. О'Доннелла. Італійський дослідник Л. Морліно розрізняє три

типи гібридних режимів: квазі-демократії, обмежені демократії та демократії без держави.

Розуміння гібридних режимів у стилі неповних демократій заперечують представники другого підходу до осмислення цього феномену. Вони вважають, що називати політичні режими-гібриди демократіями помилково. Замість цього пропонують розглядати їх у якості неповного авторитаризму. До другої групи відносяться концепції "змагального авторитаризму" Л. Вея та С. Левіцкі, "електорального авторитаризму" Д. Шедлера, "напівавторитарного режиму" М. Оттауей, "нового авторитаризму" Ф. Роедера, "патронатного президенства" Г. Хейла, а також концепція Дж. Чанді та ін.

Особливий підхід до осмислення гібридних режимів запропонували Г. О'Доннелл та Ф. Шміттер. Він ніби об'єднує перші два підходи, поділяючи гібридні режими на два підтипи: "обмежені демократії" та "лібералізовані авторитарні режими". "Обмежена демократія" ("демократура") – це режим, де є елементи демократії (багатопартійність, вибори), але вони носять формальний характер. Вибори тут покликані гарантувати перемогу правлячої партії. З участі в них виключаються певні громадсько-політичні групи, деяких громадян позбавляють можливості брати участь в справжньому управлінні. "Лібералізований авторитаризм" ("диктабланда") – режим, у якому відбулася певна лібералізація, але без наступної демократизації. Хоча тут населенню вже надані певні права, але воно насправді не залучене до політичного життя. Правителі не підзвітні громадянам, що виражається у відсутності, зокрема, регулярних, конкурентних та чесних виборів. Тобто, в такому режимі немає розвинутого громадянського суспільства.

Представники третьої групи запропонували взагалі відмовитись від вживання слів "демократія" або "авторитаризм" щодо режимів-гібридів і розглядати їх як окремий тип режиму. Започаткував цей підхід американський політолог Т. Карозерс. Замість "демократії з прикметниками" він виділяє наступні два типи гібридних режимів: режим "безплідного плюралізму" та режим "домінуючої влади". Х. Балзер запропонував режими-гібриди визначати як "керований плюралізм". Загальним для таких режимів, на його думку, є настійливі твердження про "особливий шлях" нації (рух і не до демократії і не до авторитаризму). Керований плюралізм залишає майбутні напрямки розвитку відкритими.

Про гібридний режим як окремий тип режиму говорить також і український дослідник Ю. Мацієвський, наголошуючи на перевазі неформальних інститутів над формальними в режимах-гібридах [Мацієвський Юрій У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014): монографія / Ю.В. Мацієвський. – Чернівці: Книги – XXI, 2016. – 552 с.]

Загалом, ці три основні підходи до визначення гібридних режимів не заперечують, а, навпаки, в значній мірі доповнюють один одного і дають можливість скласти більш повну картину основних характеристик режимів-гібридів.

ПАРТІЙНА СИСТЕМА США: ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТОК, СУЧАСНИЙ СТАН

Політична історія знає багато колізій, серед яких особливості становлення ідеологій Республіканської та Демократичної партій США. Цікавим є той парадокс, що ще сто п'ятдесят років тому Демократична партія була прибічником рабства, а вже у 2008 р. представник цієї ж партії став першим темношкірим президентом Сполучених Штатів. Подібна ситуація властива Республіканській партії. Як відомо, республіканець Авраам Лінкольн був прихильником політики скасування рабства. Говорячи сучасною мовою, Лінкольна можна назвати, в певному розумінні, прихильником політики мультикультуралізму, в той час як адміністрація сорок п'ятого президента є радикальним противником таких поглядів. Для кращого розуміння таких парадоксів в політиці, варто проаналізувати історичні факти становлення та розвитку партійної системи США.

Для суспільного прогресу необхідна конкуренція, а для конкуренції – наявність принаймні двох протидіючих сил. І хоча лідери американської революції вбачали дезінтегруючий фактор в політичних партіях, згодом ці ж мислителі заклали ідейний фундамент для створення двох великих партій. Зокрема, Дж. Вашингтон у "Прощальному посланні" стверджував: "Існування фракцій замінює делеговану волю нації на користь невеликої, але завзятої групи суспільства, що перетворює органи державної влади в дзеркало, що відбиває безглузді амбіції фракції, а не служить механізмом реалізації планів, що відповідають суспільним інтересам". [<http://www.bookland.com/download/1/12/125211/sample.pdf> – р. 12].

Початок розвитку та формування політичних партій припадає на початок XIX ст. і характеризується домінуванням Федералістської та Демократично-республіканської партій в політичному житті Америки. Федералісти виступали за сильний централізований уряд, в той час антифедералісти, які об'єдналися навколо Т. Джефферсона відстоювали ідею єдності Союзу. Істотні зміни у політичному житті США відбулись з обранням Е.Джексона на посаду президента. Його демократично-республіканська партія користувалась значною підтримкою на Заході та Півночі. Джексон перейменував партію на Демократичну, а його політичні опоненти створили Партію вігів, яка у період 1836-1852 рр. була опозицією демократам. У сер. XIX ст. загострилась проблема рабства на нових територіях. Організованою силою противників рабства була Республіканська партія на противагу елітарній Демократичній партії. Згодом, перемога Авраама Лінкольна на виборах привезла до відділення південних штатів. Поразка Південної Конфедерації у Громадянській війні привезла до ослаблення демократів і домінуванням Республіканської партії протягом наступних двадцяти років. Найбільшої трансформації політичні партії зазнали на початку XX ст. Якщо до цього серед

республіканців переважали прогресивні погляди, а серед демократів – консервативні, то з часом ситуація починає змінюватись. Ідеологічного розмежування політичні партії набули за президентства Рузвельта, коли для позначення його прихильників використовували термін "ліберальний", а для республіканців "консервативний".

На сьогоднішній день, в цілому, демократи і республіканці сходяться на необхідності соціального забезпечення, страхування безробітних, питання податків тощо. Проте питання, в яких вони розходяться це не стільки соціально-політичні цілі, скільки аспекти її імплементації. Наприклад, як Демократична так і Республіканська партії виступають за зниження податків. Демократи виступають за скорочення податків для сімей з низьким та середнім рівнями доходів, але вважають, що податки повинні бути вищі для забезпечених родин та корпорації. Республіканці ж вважають, що податки повинні бути скорочені для всіх, включаючи корпорації та людей всіх рівнів доходів. Основні відмінності полягають також у поглядах щодо соціальних проблем. Республіканці, як правило, консервативні щодо соціальних питань, виступаючи проти одностатевих шлюбів, абортів та заохочують право володіння зброєю. Для демократів характерною є підтримка одностатевих шлюбів та законопроектів щодо суворішого контролю вогнепальної зброї.

Сьогодні чимало американських дослідників говорять про необхідність виходу на політичну арену третьої політичної партії, яка створить альтернативу монополії Республіканській та Демократичній партіям. І хоча в Америці існує двопартійна система, проте вона не є законодавчо закріплена в Конституції. Американський політолог Рональд Рапопорт, який займався дослідженням політичних партій понад тридцять років, написав книгу "Третій – це натовп" (Three's a Crowd). Основна ідея його праці полягає у тому, "що третій партії необхідна унікальна програма аби вистояти на політичній арені. Третя партія повинна висунути такі ідеї, які республіканці і демократи досі не висували" [<https://www.press.umich.edu/pdf/0472114530-fm.pdf> – р.8]. Одна з головних проблем в американській політиці полягає у тому, що одна партія постійно зацікавлена в зруйнуванні іншої. Один з сенаторів, Мітч Мак-Конелл у 2010 р. говорив: "Найважливіша річ, якої ми прагнемо досягти – зробити все можливе, аби президент Б. Обама був президентом лише на один термін". [<http://www.politico.com/story/2010/10/the-gops-no-compromise-pledge-044311>.] Якщо ж існуватиме третя політична партія, то обидві партії вестимуть конкурентну боротьбу з правлячою партією. На даний момент майже всі позиції розподілені між Демократичною та Республіканською партіями у Конгресі. А тому, наявність третьої партії може лише поглибити суперечності в політичному житті США.

Таким чином, аналізуючи партійну систему США, варто відзначити той факт, що позиції політичних партій відповідають двом альтернативам розвитку країни. А відтак, нагальні потреби суспільства знаходять своє відображення в програмних документах партій, і лише час покаже

яка з партій здатна запропонувати ефективні шляхи подолання актуальних проблем суспільства.

К. О. Пономаренко, студ., КНУТШ, Київ

ekaterina-ekaterina-95@bk.ru

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПЦІЙ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЕЛІТАРИЗМУ

Елітаризм – соціально-філософська і політологічна течія, що об'єднує консервативні, ліберальні, демократичні, тоталітаристські та ін. погляди на еліти, які виходять із факту існування еліт, але по-різному оцінюють їх соціальні і політичні функції.

Концепції елітаризму виникли з розуміння важливості для суспільства підтримки соціальної нерівності на противагу теоріям демократії, які проklamують ідеї рівності, часто рівності політичної. Демократична ж концепція виходить з того, що демократія – це влада народу, в рамках елітичних концепцій звертається увага на те, що еліта володіє реальною владою в суспільстві, а демократія може бути однією з форм правління еліти. Тривалі дискусії між представниками цих двох альтернативних підходів сприяли еволюції класичних теорій елітизму і демократії. При цьому зберігається їх взаємна критика. Радикальні елітисти акцентують увагу на загрозах, що виходять з можливості появи тиранії більшості через некомпетентність народу, його непоінформованість і дезінформованість. Радикальні представники лівої та ліберальної демократії розглядають елітаризм як модель антидемократичного мислення, яка є загрозою суспільству, і на основі якої виникають аристократичні і авторитарно-тоталітарні теорії. Деякі прихильники класових теорій вказують на те, що правляча еліта реалізує волю панівного класу, узурпує владу і прагне увічнити привілеї меншини. Хоча в ході еволюції елітаристських і демократичних теорій між ними зберігаються розбіжності у підходах, разом з тим відбувається перегляд радикальних позицій.

Кроки щодо примирення елітаризму і демократії породили ряд теоретичних розробок, що дістали назву концепцій демократичного елітаризму. В основі цих концепцій лежать положення і установки про ціннісні якості еліт. Використовуючи запропоноване Й.Шумпетером визначення демократії як конкуренції між потенційними керівниками за довіру і голоси виборців, лише керівний прошарок здатен стримати частину властивих масам ірраціоналізму і радикалізму.

Відсутність у суспільстві справжньої еліти називають однією із головних причин кризи демократії. Виходить, що необхідність елітарного управління обумовлена самою ж демократією. Для збереження і зміцнення її вважається необхідним відродження суспільного консенсусу, для чого потрібно відновити авторитет еліти.

Поєднання елітаризму з демократією вважається природним уже тому, що правляча еліта визнається необхідною для будь-якого суспільства, в тому числі і демократичного. Елітарна демократія передбачає плюралізм еліт, що забезпечує дисперсію влади на основі протиборства і балансу політичних сил, представлених різними елітами. Точиться конкурентна боротьба за владні позиції, у маси, обираючи між конкуруючими елітами, з'являється можливість впливати на політику, проявляти свою волю, почуття. Елітарна демократія не відкидає ідею народного суверенітету, тільки тут вона звучить по іншому – управління еліти в ім'я блага, користі і добробуту суспільства.

Прихильники демократичного елітизму, відзначаючи небезпеки, що виникають з некомпетентності людей, і технічну нездійсненність безпосередньої демократії, виходять з визначального впливу еліт на якість демократії. Спираючись на численні емпіричні дослідження, вони вважають, що керуючий шар не тільки володіє більш вищим рівнем кваліфікації і знань, а й несе відповідальність за створення демократії та реалізацію її принципів у силу властивих поведінці основної маси людей невірноваженості і можливої підтримки антидемократичних дій. Вказуючи на реальні складності демократичних процесів, прихильники даного підходу схильні абсолютизувати роль елітарних структур в житті суспільства, ідеалізувати якісний склад еліт і прихильність еліт ідеалам демократії. Крайньою формою прояву демократичного елітизму стає радикальний елітизм, що орієнтується на найбільшу концентрацію влади у еліти.

У теоріях демократичного елітизму звертається особлива увага на форму рекрутування та взаємодії еліт. У зв'язку з цим виділяються "роз'єднана еліта" і "консенсуально єдина еліта", виробляються норми поведінки еліти; підкреслюється той факт, що "співтовариства еліт" є умовою стабільності суспільства, а відкритість еліти – найважливіший показник відкритості суспільства". А. Гідденс виділяє відкриту і закриту еліти за способом їх утворення, широку і обмежену – за структурою влади. Він вважає, що відкрита еліта може бути "солідарної" або "абстрактної", а закрити – "єдиної" або "заснованої". Це залежить від ступеня інтеграції еліт. Широка еліта, по А. Гідденс, може бути "автократичної" і "гегемонічних", обмежена – "олігархічної" і "демократичною". Багато що визначається рівнем централізації влади, якість еліти залежить і від способів її рекрутування.

Отже, у демократичному елітаризму керівна елітарна верства розглядається як управлінська ієрархія, яка має якості, необхідні для управління, і є захисником демократичних цінностей. Еліта здатна стримати властивий масам політичний та ідеологічний ірраціоналізм, емоціональну невірноваженість і схильність до крайнощів.

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КІБЕРКОНФЛІКТУ ЯК РІЗНОВИДУ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

З виникненням Інтернету, а згодом і кіберпростору, політичні конфлікти набули нової форми та якісних властивостей, що характеризуються прагненням перерозподілу влади як умови зміни соціального, соціально-економічного та іміджевого статусу у світі за допомогою віртуальних технологій. Проблема визначення сутності кіберконфліктів набула актуальності за останні двадцять років, коли політичні конфлікти стали опосередкованими, латентними та заангажованими, відтак виникла необхідність їхнього визначення та врегулювання.

Поняття кіберконфлікту рідко використовується у зарубіжній та вітчизняній науковій термінології та не входить ні в одну структуру нормативно-правових актів як окремих держав, так і в структуру міжнародних документів світу. Термін "cyber conflict" почав використовуватися у науковій літературі західноєвропейських країн на початку ХХІ ст. на позначення конфліктів, які відбуваються у віртуальному Інтернет-просторі. Вперше поняття кіберконфлікту було використано у серпні 1985 р. у зв'язку з кібератакою Маркуса Гесса, який працював на КДБ, на системні військові та науково-дослідницькі лабораторії США. Так як мережа Інтернет на той час була малорозвинена і лише починала своє повномасштабне формування, Гессу вдалося отримати необхідну інформацію про супутники, напівпровідники, космос та авіаційні технології з баз даних США [Gamero-Garrido A. Cyber Conflicts in International Relations: Framework and Case Studies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecir.mit.edu/images/stories/Gamero_Case%20studies%20in%20Cyber%20Conflict_Final.pdf.]

Поняття кіберконфлікту структурно можна розкласти на дві частини: кібер та конфлікт. Згідно з Оксфордським словником "кібер – це характеристика культури обчислювальної техніки, інформаційних технологій та віртуальної реальності" [English Oxford Dictionary. Cyber [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/cyber>]. Згідно з тим же словником "конфлікт – це затяжна розбіжність або суперечність". Однак буквальне об'єднання цих двох визначень є недостатнім для повного висвітлення смислового значення поняття кіберконфлікту. Необхідно зазначити, що визначення кіберконфліктів у різних державах структурно різняться. Так як кіберконфлікт – це не реальний, а віртуальний конфлікт, різні наукові школи та, відповідно, різні держави виділяють різні підходи до визначення кіберконфліктів. До цього додається проблема визначення фундаментальних понять кіберпростору, кібербезпеки, кібервійни, які в науковій літературі світу досі є невизначеними, відтак ланцюгово гальмується визначення інших понять. Узагальнено можна виділити два основних підходи до визначення

кіберконфлікту, які зараз циркулюють у науковому та нормативно-правовому обігу:

1. Технічний (ІТ), згідно з яким кіберконфлікт – це вторгнення в певну комп'ютерну систему з метою отримання, деформації або знищення інформації;

2. Психологічний, згідно з яким кіберконфлікт – це стан напруження або зіткнення поглядів у кіберпросторі з метою впливу, часткової або повної зміни масової свідомості людини.

Поєднання двох підходів дасть об'єктивне визначення поняття кіберконфлікту. З огляду на термінологічний та понятійний апарат політичної науки в Україні, беручи до уваги визначення західних експертів та науковців, можна виділити поняття кіберконфлікту у вітчизняній політичній науці. Таким чином, *кіберконфлікт* – це зіткнення або протиборство суб'єктів політики (держав, структурованих груп, окремих осіб) у кіберпросторі, обумовлене протилежністю їхніх інтересів, цінностей і поглядів, що здійснюється за допомогою технічних засобів (ІТ) і психологічних методів впливу (крізь пропаганду, маніпуляцію і т.д.).

Основними характеристиками кіберконфліктів є: нелетальний характер, прихованість, якісна універсальність, радикальність впливу, масштабність.

М. Каветлі наводить власну типологію кіберконфліктів (за ступенем загрози, яку вони несуть, від найнижчої до найвищої): кібервандалізм – зміна змісту, відключення чи перевантаження серверу; інтернет-злочини – діяльність з метою фінансових спекуляцій; кібершпигунство – передача або збирання інформації у кіберпросторі з метою передачі іноземній державі або іноземній організації; кібертероризм – суспільно небезпечна діяльність, що здійснюється в кіберпросторі з терористичною метою і полягає у свідомому, цілеспрямованому залякуванні населення та органів державної влади або вчиненні посягань на їхню безпеку та життя; кібервійна – використання державою чи групою держав спеціальних засобів (кіберзброю) проти країн в кіберпросторі, спрямоване на порушення стабільної роботи інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-технологічних систем і мереж об'єктів критичної інфраструктури) [Cavelty M. D. Cyberwar: Concept, Status Quo, And Limitations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSS-Analyses-71.pdf>].

Отже, кіберконфлікт виступає складною системою взаємодії у віртуальному просторі, яка має деструктивний та ентропійний характер.

Незважаючи на активне використання термінів із префіксом "кібер", досі нормативно неврегульованими та науково невизначеними є безліч термінів, у тому числі і поняття кіберконфлікту. На шляху до визначення кіберконфлікту у нормативно-правових актах та науковому обігу необхідно виділити низку проблем:

1) на сьогодні відсутні міжнародно-правові акти, які б чітко надавали визначення фундаментальних понять "кіберпростір", "кібербезпека" та інші похідні визначення від них;

2) невизначеність правового статусу кіберконфлікту;

- 3) відсутній єдиний документ, який би чітко визначав поведінку держав у кіберпросторі;
- 4) відсутні системні наукові дослідження на тему кіберконфліктів;
- 5) невизначеність категоріально-понятійного апарату та методологічних принципів дослідження кіберконфліктів;
- 6) відсутній консенсус у визначенні фундаментальних понять з префіксом "кібер" у політичній науці світу.

Таким чином, незважаючи на широке використання понять з префіксом "кібер" в інформаційному просторі, існують обґрунтовані сумніви щодо можливості використання їх у практичній площині. Наразі більшість визначень кіберконфлікту є надто узагальненими, не деталізованими, і у більшості випадках виступають допоміжним або другорядним компонентом у визначенні інших понять. Необхідність визначення нових понять у політичній науці продиктована суспільними змінами у політичному житті світу у ХХІ ст. Визначення базових понять та якнайширше дослідження нових видів політичних конфліктів стане підґрунтям врегулювання та визначення норм ведення політичної боротьби у кіберпросторі, оскільки це є необхідним для забезпечення норм міжнародного права та виключення можливостей розгортання повномасштабної війни у світі.

О. В. Потетюшна, студ., КНУТШ, Київ
olexandravp@ukr.net

ПОЛІАРХІЧНА ТЕОРІЯ ДЕМОКРАТІЇ Р.ДАЛЯ

Поліархічна теорія демократії Роберта Далья має надзвичайно велике значення для світової політологічної науки, адже вона дала змогу задіяти широкий спектр політичних інструментів для вирішення фундаментальних проблем феномену демократії.

У політичній думці склався не один десяток авторитетних уявлень про демократичну форму організації влади. Однак, незважаючи на різноманітність наявних теоретичних трактувань демократії, всі вони, у підсумку, можуть бути зведені до двох найбільш загальних та використовуваних інтерпретацій.

Американський політолог Р.Даль, який відповідно до його концепції, характеризував демократію, як безперервну здатність уряду реагувати на вподобання своїх громадян, які в політичному відношенні розглядаються як рівні. Громадяни повинні мати можливість не тільки формулювати свої пропозиції, висловлювати їх уряду індивідуально або колективними діями, але і мати рівне ставлення до своїх вподобань з боку уряду, тобто таке відношення, що виключає дискримінацію на ґрунті їх змісту або джерела. Такий варіант є репрезентативною відозміною демократичного плюралізму – напрямком, дуже значимого для американської політичної думки і політичної системи США в цілому.

Також важливо знати основні відмінності поліархії Р.Даль від демократії. Термін демократія Даль використовував для позначення такої системи, коли уряд несе повну відповідальність перед усіма своїми громадянами. А під поліархією він має на увазі демократію в дії, тобто такий ідеальний режим до якого потрібно прагнути.

У своїй роботі "Демократія і публічна опозиція" Р.Даль описує права і можливості, якими повинен користуватись кожен громадянин в демократичному суспільстві. Це право формулювання своїх вподобань та можливість їх справедливого вираження співгромадянам і верхівкам правління через індивідуальні і колективні дії. Тільки за цих важливих умов демократія може існувати.

Демократія – це той ідеальний стан коли усі громадяни мають рівні права на управління державою. У своїй праці "Про демократію" Даль описує два можливих типи демократії –це "реальна демократія" та "ідеальна демократія". Змістом концепту ідеальної демократії постає система ціннісно-нормативних уявлень та їх співвідношення один з одним. А під терміном "реальна демократія" Р.Даль має на увазі поліархічні політичні системи, інститути, які намагаються якомога ближче наблизитися до демократичного ідеалу з усіма його позитивними рисами, але по факту є недосяжними в реальності.

Також цікавою думкою Р.Даль є те, що хоча демократія не є ліками від усіх кривд, гноблень, але вона у порівнянні з будь-якою можливою альтернативою має принаймні велику кількість переваг, до них він відносив: позбавлення від тиранії, дотримання основних прав і свобод; свободу особистості; моральну автономію; самовизначення; можливість розвитку: захист основних інтересів особистості; політичну рівність; процвітання та мир.

Тобто, Даль наголосив на тому, що демократія прагне не допустити до правління жорстких та безсовісних диктаторів.

Що ж стосується поліархії, то Даль наголошує на тому, що це така сучасна представницька демократія, що розвивається на основі всезагального виборчого права.

Термін "поліархія" використовується Р. Далем, щоб відрізнити сучасні реалізації демократії в національних державах як від ідеалу, так і від історичних різновидів демократії в містах-державах. Даль розглядає поліархію як "очищений" варіант існуючих систем і приходиться до висновку, що її інститути необхідні (хоча, можливо і не є достатніми) для досягнення ідеальної демократії. Модель поліархії також використовується в якості стандарту для вимірювання рівня демократії.

Даль використовує низку інститутів, які на його думку є конститутивними для існування поліархії та які впливають на характер розвитку поліархічної системи в цілому. Зокрема йдеться про: вільний вибір посадових осіб, вільне і чесне проведення виборів, свобода висловлювання, право доступу до альтернативних джерел інформації, автономія асоціацій та невід'ємні громадянські права спільні для всіх.

Таким чином, наявність комплексу цих інститутів може свідчити про функціонування саме поліархії у тій чи іншій країні. Навіть на теренах України добре простежується цей комплекс, що свідчить про розвиток поліархічної системи й в Україні.

М. О. Ромась, студ., КНУТШ, Київ
romas.myhailo.edu@gmail.com

ПОЛІТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ: КОНСЕРВАТИВНА КОНЦЕПЦІЯ

Політична модернізація – це якісне удосконалення політичної системи з метою успішної адаптації до нових зразків суспільних відносин, перехід від традиційного до модерного суспільства, відкритого суспільства, за Поппером. Місія консерватизму, у свою чергу, – це повернення до історичних і культурних витоків та до національної спадщини. Формування сьогодення й майбутнього відбувається на таких цінностях: як Бог (релігія), сім'я (сімейні цінності), поняття "рідної землі". Консервативна ідеологія не відмовляється від модернізації соціального простору й удосконалення способу життя, але здійснення перетворень у консервативному вимірі означає органічне поєднання минулого й теперішнього, динамічного й усталеного, традиційного й модерного. На кожному історичному етапі свого розвитку будь-яке суспільство прагне модернізуватися. Суспільство, для якого характерним є процес модернізації, прагне відтворюватися органічним шляхом, а не через розрив або руйнування попередніх організаційних структур. Воно прагне до збалансованості, гармонії економічної, політичної, правової та інших систем, а також їхніх внутрішніх елементів. Політична модернізація – це соціальні та інституціональні перетворення, пов'язані з переходом від одного типу політичної системи до іншого. Модернізація передбачає вибір певної прогресивної мети, визначення методологічного інструментарію й засобів її реалізації може здійснюватися на засадах консерватизму, а може здійснюватися революційним шляхом. Ніякої суперечності між модернізаційним курсом і консервативними методами немає. Модернізація – це процес, а консерватизм – це ідеологія. Їх не можна протиставляти один одному. Консерватори усвідомлюють, що "сила людського розуму" має визначені межі. Відповідно до цього необхідно підтримувати здоровий скептицизм щодо абстрактних принципів "свободи", "рівності", "справедливості", щодо інтелектуалізму та будь-яких реформаторських планів. Коли ми говоримо про консервативну модернізацію, то маємо на увазі два моменти: а) органічний розвиток суспільства на основі етнокультурної спадщини народу, політичної культури, що склався на даному етапі та традиційних еліт; б) пріоритет інтересів національної держави в ієрархії політичної стратегії суспільства. С.Гантінгтон допускає можливість здійснення модернізації "згори", старими політичними інститутами та під керівництвом традиційної еліти. Він вважає, що на соціальному рівні

модернізація підсилює економічну, військову й політичну могутність суспільства і змушує громадян цієї держави повірити у свою культуру й утвердитися в культурному плані. На індивідуальному рівні модернізація породжує відчуття відчуженості й розпаду, тому що розриває традиційні зв'язки й соціальні відносини. [С. Хатнінгтон "Политический порядок в меняющихся обществах" М., 2004 Прогресс-традиция, 480 ст.4-29]. Для успішності соціального "транзиту" необхідно забезпечити рівновагу змін у різних сферах життя суспільства. В умовах перманентного пошуку компромісу між досвідом та інноваціями, збереженням й реформуванням, самотніми й універсальними цінностями консервативна модель політичної модернізації країни, яка прагне органічно поєднати зазначені явища, апіорі є методологічним підґрунтям національного державотворення. Про це переконливо говорить класик української політичної думки В.Липинський: "Сильний, єдиний і добре зоорганізований поступ може існувати тільки при сильнім і добре зоорганізованим консерватизмі. Бо коли немає сили, єдності в організації і в обороні існуючого, то не може бути сили єдності та організації в змаганнях до реформування цього існуючого. Нація ділиться тоді на множество "правих" і "лівих" партій, які анархічно і не знати за що борються між собою та руйнують націю. В такій позбавленій сильного консерватизму, нації не може бути ясних – репрезентованих завжди консерватизмом – понять про те, що існує реально; а тому не може бути і якісних понять про те, як це реально існуюче змінити, чого для здійснення реального поступу домагатись" [Липинський В. Листи до братів хліборобів. Про ідею організації українського монархізму. – Київ; Філадельфія, 1995. – 470 с.36].

Резюмуючи, можна зробити висновок, що задача політичної модернізації є не свобода, не ліберальні цінності, а ефективність управління, загальне зростання соціальних та економічних показників суспільства, поступовий перехід і трансформація суспільства до модерних форм існування. Тобто в ідеалі політична модернізація має принести суспільству якісно новий етап розвитку, новий виток еволюції суспільства, а не зміну політичного режиму.

А. О. Рудик, студ., КНУТШ, Київ
andronikimpaler@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МОНОКАМЕРАЛІЗМУ В ДЕЯКИХ ФЕДЕРАТИВНИХ ДЕРЖАВАХ

Монокамералізм – однопалатна структура парламенту [Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів. – К.: Либідь, 2005. – с. 260]. На даний момент у світі існує 27 країн з федеративною формою державного устрою. Бікамералізм, тобто двопалатна структура парламенту, вважається однією з ознак федеративних держав, яка притаманна 20 з них. Але в той же час існує 7 федерацій, в яких вищий законодавчий орган є

однопалатним. До них належать Венесуела, Ірак, Непал, Об'єднані Арабські Емірати, Сент-Кітс і Невіс, Союз Коморських островів та Федеративні Штати Мікронезії.

Причинами монокамералізму в даних державах є:

- 1) політична кон'юнктура;
- 2) мала кількість суб'єктів федерації.

Від політичного чинника залежить структура парламентів Венесуели, Іраку та Непалу. Такий висновок можна зробити з огляду на те, що кожна з вище зазначених держав складається з достатньої для утворення верхньої палати (за принципом регіонального представництва) кількості суб'єктів федерації (Венесуела – 23, Ірак – 18, Непал – 14). Відповідно, передумови для встановлення бікамералізму в даних країнах є. Більше того, конституціями Іраку та Непалу передбачено формування верхніх палат, але до цього часу вони не функціонують. В обох державах це пов'язано з різного роду політичними чинниками. Політична система Іраку перебуває в перехідному стані після повалення режиму Саддама Хусейна, а також свою роль відіграє фактична громадянська війна за участю потужних ісламістських угруповань. Відповідно, відсутність Сенату Іраку пояснюється тим, що значна частина території не контролюється загальноновизнаним урядом, а отже, неможливо забезпечити повноцінне представництво регіонів. Непал також перебуває в перехідному стані після повалення монархії в 2008 році. Двопалатний парламент передбачається новою конституцією 2015 року. У даному випадку відсутність верхньої палати обумовлюється існуючим балансом сил між різними політичними партіями, які не хочуть йти на вибори. Тому зараз продовжують функціонувати 2-гі Установчі збори (сформовані у 2013 році). Конституцією Венесуели взагалі не передбачається формування верхньої палати. Але варто звернути увагу на те, що до встановлення режиму Уго Чавеса (1999) у Венесуелі існував двопалатний парламент. За умов президентської республіки монокамералізм сприяє посиленню влади глави держави. Слід розуміти, що одну палату легше контролювати, ніж дві. Також відсутність Сенату спрощує законодавчий процес, особливо якщо мова йде про прийняття нової конституції або внесення змін до старої. Відповідно, монокамералізм у Венесуелі було запроваджено з метою посилення особистої влади Уго Чавеса.

Однопалатний характер парламентів Об'єднаних Арабських Еміратів, Сент-Кітс і Невіс, Союзу Коморських островів та Федеративних Штатів Мікронезії зумовлюється малою кількістю суб'єктів федерації. Наприклад, Комори поділяються на 3 автономні острови, а Федеративні Штати Мікронезії – на 4 штати. Відповідно, через це не є доцільним утворювати верхню палату парламенту, оскільки в них, якщо говорити про вище зазначені держави, будуть засідати лише декілька сенаторів. Навіть якщо піти шляхом збільшення представництва кожного регіону до 2 осіб, то всі утворені таким способом верхні палати парламентів згаданих країн (окрім ОАЕ) будуть чисельно дрібнішими за найменші верхні палати у світі – Сенати Белізу (12 сенаторів), Гренади та Палау (по

13 сенаторів). До того ж верхні палати останніх формуються не за територіальним принципом. У політичній практиці досліджуваних держав (окрім Сент-Кітс і Невіс) існує інший спосіб забезпечення регіонального представництва. Так, 20 з 40 депутатів Федеральної Національної Асамблеї Об'єднаних Арабських Еміратів призначаються правителями кожного емірату (по 8 від Абу-Дабі та Дубаю, по 6 від Шарджі та Расель-Хайми, по 4 від Адджману, Умм-ель-Кайвану та Фуджейри). 9 з 33 членів Асамблеї Союзу Комор обираються острівними радами (по 3 від Нгазіджи, Ндзуані та Мвалі). У даному випадку політична практика Федеративних Штатів Мікронезії є ще більш специфічною. До Конгресу обираються 14 депутатів, з яких 4 представляють кожен суб'єкт федерації. Такі особи отримують статус сенаторів і на відміну від звичайних парламентарів здійснюють свої повноваження протягом 4 років. Варто зазначити, що в Національній Асамблеї Сент-Кітс і Невіс також існують сенатори, кількість яких може коливатися від 3 до 4 (якщо Генерального прокурора не було призначено, то він стає 4 сенатором за своєю посадою). Але в даному випадку вони забезпечують не територіальне представництво, а репрезентують правлячі сили та опозицію (2 сенатори призначаються генерал-губернатором за поданням прем'єр-міністра, а 1 – за поданням лідера опозиції).

Отже, розглянувши досвід монокамералізму в деяких федеративних державах, можна виокремити наступні його особливості:

- може встановлюватися під впливом політичного чинника:
 - а) внаслідок перехідного стану політичної системи та неможливості формування верхньої палати, яка передбачена конституцією (Ірак, Непал);
 - б) як результат прагнення глави держави до посилення особистої влади (Венесуела);
- може зумовлюватися малою кількістю суб'єктів федерації (Об'єднані Арабські Емірати, Сент-Кітс і Невіс, Союз Коморських островів, Федеративні Штати Мікронезії);
- частина депутатського корпусу парламенту формується з огляду на забезпечення регіонального представництва (Об'єднані Арабські Емірати, Союз Коморських островів, Федеративні Штати Мікронезії);
- наявність парламентарів зі спеціальним статусом (Сент-Кітс і Невіс, Федеративні Штати Мікронезії).

Д. В. Рудюк, студ., КНУТШ, Київ
dima.rudiuk@gmail.com

ЛОБІЗМ ЯК ІНСТИТУТ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

За останній час лобізм став невід'ємною частиною світової політики. Не залежно від того, чи піддається дане явище правовому регулюванню у певній країні, воно є присутнє у будь-якій політичній системі. Сьогодні

ключова роль лобістської діяльності як інструменту взаємодії між інститутами держави та громадянським суспільством є очевидною.

Термін "лобізм" має американське походження. У Сполучених Штатах ще з середини XIX століття представники різних груп інтересу проводили багато часу в *лобі* (з англ. кулуари, холи, вестибюлі), очікуючи законодавців, щоб поговорити з ними і вплинути на їхні рішення. У сучасній політології існує два основні підходи до визначення лобізму. Згідно першого – він розуміється як діяльність суб'єктів, які впливають на структури державної влади з метою прийняття ними необхідних рішень. Відповідно до другого, лобізм пов'язується винятково з професійною діяльністю фізичних осіб чи організацій з просування інтересів своїх клієнтів у структурах державної або муніципальної влади. [Киселев К.В. Лоббизм и образование. / Университетское управление: практика и анализ – № 2, 2000 – с. 67] Наукове дослідження лобізму почалося в рамках розробки групового підходу до політичного процесу. Так, зокрема, Д. Трумен у роботі "Управлінський процес. Політичні інтереси та суспільна думка" наголосив на тому, що відстоювання різними соціальними групами своїх політичних інтересів є органічним елементом інституту держави. Цей процес обумовлений обмеженістю суспільних ресурсів та бажанням кожної групи перерозподілити їх на власну користь. [Truman D.B. The Governmental Process. Political Interests and Public Opinion. N. Y., 1951 – p. 14] Як найліпше реалізації даного бажання сприяє принцип політичного плюралізму, що розширює доступ громадян до інститутів державної влади. Ця ідея була розвинена в роботах М. Олсона, Р. Даля, М. Дюверже та інших класиків політичної думки. [Логвиненко Д. Группы интересов в политической системе США: теория и практика. / Известия АлтГУ – № 4 (84) / том 2, 2014 – с. 286-287]

Лобіювання має велику кількість форм і може проявлятися у різних сферах політики. Наприклад, залежно від тієї гілки влади, на яку здійснюється лобістський вплив, лобіювання поділяється на правотворче та правозастосовне. Відповідно до інтересу, який відстоює лобіст, можна виокремити політичний, соціальний, економічний та правовий лобізм. Якщо ж брати до уваги характер впливу на рішення можновладців, лобізм диференціюють на а) прямий (безпосередня комунікація лобіста з представником влади), б) опосередкований (мобілізація громадськості на підтримку певного політичного рішення) та в) внутрішній (відстоювання депутатом чи чиновником позиції певної групи інтересу всередині інститутів державної влади). [Павроз А. Government Relations как институт социально-политического взаимодействия / ПОЛИТЭКС № 2, 2005. – с. 243-244]. З точки зору засобів впливу лобіювання можна поділити на цивілізоване та нецивілізоване. Перше здійснюється в межах існуючих норм права, а друге поза ними (за допомогою хабарів і шантажу). [Сергєєв В. Лобізм в Україні: можливості неурядових організацій / Політичний менеджмент – № 3, 2007. – с. 89]

Лобізм, як і майже будь-яке суспільне явище, має як позитивні, так і негативні сторони. Так до "плюсів" лобіювання слід віднести: 1) інфор-

мування органів державної влади, щодо актуальних суспільних потреб; 2) надання меншості можливостей для захисту своїх соціально-політичних інтересів; 3) фаховий консалтинг державних діячів з приводу доцільності прийняття певних рішень; 4) сприяння досягненню балансу інтересів в суспільстві. В свою чергу, до "мінусів" даного виду політичної діяльності належать такі потенційні загрози як: 1) неправовий вплив на органи державної влади (за допомогою хабарництва та шантажу) 2) олігархізація державної влади 3) дисбаланс суспільних інтересів, обумовлений нерівністю можливостей різних соціальних груп здійснювати вплив на державну владу. [Виговський Д. Суть лобізму як категорії політичної науки / Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку – №20, 2008. – с.46]

Прагнення нівелювати негативні прояви лобізму зумовило, в свою чергу, інституалізацію даної діяльності у провідних країнах світу. Зокрема в США, рух у даному напрямку почався ще у другій половині XIX ст. Згідно прийнятого 1876 році закону, лобістська діяльність підлягала обов'язковій реєстрації та оподаткуванню. В 1907 році Конгрес заборонив корпораціям і банкам здійснювати внески у виборчі кампанії. А в кінці 30-х років був прийнятий Федеральний акт "Про реєстрацію зарубіжних фірм", що регламентує лобіювання на території США на користь іноземних інтересів. Зміст першого закону про лобіювання було доповнено у Федеральному акті від 1946 року. Відповідно до нього, лобіст повинен був надавати в Конгрес інформацію про своїх клієнтів, джерела фінансування своєї діяльності та інспіровані ним публікації в ЗМІ. Врегулювання діяльності суб'єктів лобіювання відбулося паралельно із врегулюванням діяльності об'єктів лобіювання. Так, у 1977–1989 рр. були прийняті Стандарти етичної поведінки для службовців органів виконавчої влади Федеральний акт етичної поведінки державного службовця та Федеральний акт реформування етики державного службовця. [Кисельов С. Законодавче регулювання лобіювання у США – досвід для України / Стратегічні пріоритети – №1, 2010. – с. 77-78].

Що ж стосується інститутів Європейського Союзу, то тут лобістська діяльність контролюється не так жорстко як в США. Кожний орган ЄС розробив власну систему взаємодії з групами інтересу. Так, наприклад, законотворча робота Єврокомісії регулюється документом з питань "Комунікації з Комісією". Відповідно до нього, Єврокомісія зобов'язана публікувати для ознайомлення зміст усіх своїх консультацій на сайті "Your Voice in Europe". Також норми цього політичного інституту встановлюють процедуру обов'язкової реєстрації лобістських фірм, які хочуть приймати постійну участь у роботі експертних груп при Єврокомісії. [Ачкасова В., Минтусов И., Филатова О. GR и лоббизм: теория и технологии: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры – М.: Юрайт, 2015. – с. 218-219]

Сьогодні в розвинених країнах світу лобізм сприймається як абсолютно природний різновид суспільно-політичних відносин, що має ряд негативних проявів. Задля їхнього запобігання здійснюється непере-

рвний процес вдосконалення системи правового регулювання цієї діяльності. Подібна система дозволяє не тільки запобігати корупції в органах державної влади, а й реалізовувати право громадян на захист своїх індивідуальних та групових інтересів. Наша країна, чиї демократичні інститути перебувають на стадії розвитку, неодмінно повинна взяти до уваги ту важливу роль, яку відіграє "контрольоване" лобіювання у здійсненні ефективного державного управління. Впроваджуючи інституціоналізацію лобізму, Україна має чудову можливість скористатися провідним світовим досвідом у даному питанні.

Я. С. Телешун, асп., КНУТШ, Київ
teleshun.iaroslav@gmail.com

ВЕЛИКИЙ КАПІТАЛ ЯК ЧИННИК СВІТОВОЇ БІДНОСТІ

Бурхливий початок XXI століття сформував перед міжнародним співтовариством, національними урядами і науковою спільнотою ряд системних викликів і загроз соціально-політичного, економічного і гуманітарного характеру. Насамперед мова йде про новий етап "Великого переселення народів"; критичне і стрімке зростання соціальної та економічної нерівності, кризи середнього класу і як наслідок – несистемні громадянські конфлікти; посилення радикальних ліво-соціальних і право-національних рухів; "індивідуальний" екстремізм; поява нових квазідержавних і парамілітаристських утворень; техногенні катастрофи та пандемії; ресурсні революції; посилення ролі національних держав у глобальному світі, переформатування наднаціональних світових і регіональних політично-економічних утворень; криза глобальної транскорпоративної відповідальності тощо [Teleshun S. Ukraine Through the Prism of Geopolitical Challenges: Analytical Aspect // Polish Journal of Political Science [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://inop.edu.pl/wp-content/uploads/2016/04/ PJPS_012.pdf]. Всі ці виклики, загрози і подекуди кризи вимагають пошуку нових, конкурентних і життєздатних форм світового порядку, якісних моделей управління та нового соціального договору.

Однією з найважливіших суспільних вимог до нової моделі соціального договору є вирішення проблеми нерівномірного розподілу благ/ресурсів у суспільстві і домінантного впливу великого капіталу у сфері вироблення публічної політики.

Головними причинами колосальної майнової диференціації, на думку окремих експертів, є існування так званих "податкових раїв" – офшорних зон, що дають змогу власникам великого капіталу уникати сплати податків [An economy for the 1% // Oxfam briefing paper, 18 January 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/bp210-economy-one-percent-tax-havens-180116-en_0.pdf], по-друге, неефективність або небажання національних урядів і світового співтовариства у регуляції даного питання.

Відповідно Oxfam (Оксфордський комітет допомоги голодуючим) у період з 2000 по 2014 роки кількість інвестицій в офшорах збільшилася в чотири рази, а дев'ять з десяти найбільших світових корпорацій представлених хоча б в одному з офшорів [An economy for the 1% // Oxfam briefing paper, 18 January 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/bp210-economy-one-percent-tax-havens-180116-en_0.pdf].

Розуміння небезпеки сучасної моделі взаємозв'язку великого капіталу і держави, наслідком якої є нерівномірний розподіл суспільних благ, панує у науковому середовищі. Зокрема у сфері економіки і фінансів про це свідчать дослідження лауреатів Нобелівської премії з економіки: французького дослідника Ж. Тіроля (за дослідження ринкової влади та її державного регулювання, 2014 р.) та британця А. Дітона (за дослідження споживання, бідності та добробуту 2015 р.). В сфері політичної науки ця проблематика була покладена в основу XXIV-ого Світового конгресу Міжнародної Асоціації Політичної Науки (IPSA) в Познані (2016), на тему: "Політика в світі нерівності" ("Politics in a World of Inequality").

Відповідно до підрахунків Oxfam з 2010 року статки найбагатших людей світу збільшилися на 0,5 трлн. і складають 1,76 трлн. доларів. Зовсім інша ситуація з їх "фінансовими опонентами" – найменш забезпеченою половиною людства, що за цей же час, збідніла приблизно на 1 трлн. доларів, втративши 41% свої збережень. 62 найбагатші людини планети володіють такою ж самою кількістю майна як і 3,6 мільярдів найбільш бідних людей, а добробут 1% найбагатших зрівнявся з добробутом решти людства в 2016 році [An economy for the 1% // Oxfam briefing paper, 18 January 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/bp210-economy-one-percent-tax-havens-180116-en_0.pdf].

В 2000 році, через посилення ролі міжнародних корпорацій на світовій арені голова секретаріату Міжнародної Асоціації Політичної Науки У. Лаффереті ввів у науковий обіг поняття "корпоративний переворот". Під ним, він розумів відліковою точкою трансформації впливу корпорацій на світовій арені.

В своїй переважній більшості, науковці виділяють два основні підходи до трактування поняття "корпорація": широкий та вузький. В межах "широкого" підходу, корпорація розглядається як співтовариство (організація, об'єднання, група) осіб, націлених на відстоювання або просування своїх специфічних (корпоративних) інтересів. Варто зауважити, що подібний підхід до розуміння "корпорації" склався ще з періоду середньовіччя, коли відбувалося формування станово-професійних, "корпоративних" спільностей переважно торговельного та ремісничого характеру – гільдій, ганз, коледжів тощо. Надалі поняття "корпорація" стало трактуватися ще ширше, корпораціями стали називати фактично будь-які об'єднання та організації, члени яких мали ті або інші спільні інтереси, що виходили за рамки чисто професійних. У широкому сенсі корпораціями є й такі об'єднання як профспілки, союзи підприємців, інші соці-

ально-професійні об'єднання, що належать до тієї ж категорії організацій, що й згадані середньовічні структури [Перегудов С. П. Крупная корпорация как субъект публичной политики : учеб. пособие для вузов / С. П. Перегудов ; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – С. 7]. У вузькому значенні під корпорацією мається на увазі організація (юридична особа), створена у відповідності до законодавства, що створена з метою виробництва товарів та послуг для їх подальшого продажу на ринку [Перегудов С. П. Крупная корпорация как субъект публичной политики : учеб. пособие для вузов / С. П. Перегудов ; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – с. 12].

Незважаючи на нерівномірний розподілу благ, внаслідок діяльності корпорацій, на думку професора Паризької школи економіки Тома Пікетті, головна загроза сучасності полягає у стрімкому рості економічної ролі рантьє в житті суспільства [Пикетти Т. Капитал в XXI веке. / Т. Пикетти. – М.: Ад Маргинем Пресс. – 2015].

Існує два основних підходу до розуміння даного поняття. Перший підхід, розуміє під "рантьє" (фр. *rentier* от *rente* – рента) – осіб, які живуть за рахунок ренти, тобто доходів, що отримують з капіталу, як правило, розміщеного у вигляді банківських вкладів, цінних паперів, доходів від нерухомості, землі, бізнесу, авторських прав тощо. За такого визначення, немає чіткого розподілу між рантьє і підприємцем. В свою чергу, другий підход, розуміє під "рантьє" не спосіб доходу осіб, а спосіб їх життя. При чому він чітко протиставляється способу життя підприємця.

Т. Пікетті проаналізувавши 200 років практики підприємницької діяльності в понад 30 країнах світу, прийшов до висновку, що сучасний світ цілеспрямовано задкує в XIX століття: еліта стрімко багатішає за рахунок спадку, в той час як праця цінується все менше. На думку французького дослідника, якщо дохідність на капітал перевищує темп росту економіки, то в державі збільшується відношення накопиченого багатства по відношенню до національного доходу.

За таких умов, без втручання держави у вирішення даної проблематики, років через 20-30 можна буде забути про ліберальні ідеї справедливості й рівності. Адже вся влада буде зосереджена в руках класу рантьє, які успадкували і помножують свої статки подібно до часів "патріархального" капіталізму.

Б. А. Ткач, студ., КНУТШ, Київ
bella.tkach@gmail.com

НЕОФУНКЦІОНАЛІЗМ ЯК ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Інтеграційні процеси в сучасному світі протікають у межах багатьох окремих суспільних сфер та на різних рівнях, а масштаб їх поширення з кожним роком набуває все більшого значення. Згідно з одним із уза-

гальнючих визначень інтеграції, під даним феноменом розуміють перш за все об'єднання окремих, самостійних частин в єдине ціле. Виходячи із такого тлумачення, кожна із суспільствознавчих наук виводить власне пояснення інтеграції з огляду на той аспект суспільних відносин, що є визначальним у її межах.

Відтак, коли мова йде про політичну інтеграцію, передусім маються на увазі об'єднавчі процеси, пов'язані із управлінням та керівництвом суспільством, що здійснюється внаслідок безперервного розподілу/перерозподілу публічної влади. Оскільки політична інтеграція є одним із об'єктів дослідження політичної науки, можна зазначити про значну кількість підходів, що розкривають зміст вказаного поняття. Серед них найбільшого розповсюдження отримали наступні: неофункціоналізм, федералізм, теорія комунікації та міжурядовий підхід.

Неофункціональний підхід до розуміння політичної інтеграції не є історично першим, проте він вважається найбільш ґрунтовним у поясненні успіху європейської інтеграції, а також постійно фігурує в якості об'єкту аналізу західних дослідників. Даний підхід з'явився після біхевіоралістичної революції в американській політичній науці та зазнав значного впливу структурно-функціонального тлумачення політичних явищ, що характеризує неофункціоналізм як актороорієнтований підхід, який визнає плюралізм суб'єктів, здатних впливати на політику в цілому та на хід інтеграції зокрема [Rosamond B. Theories of European Integration. / B. Rosamond. – Macmillan, New York: St. Martin's Press, 2000. – p. 50-73]. У витоків неофункціоналізму постає праця Ернеста Хааса "Об'єднання Європи: політичні, соціальні та економічні сили у 1950-1957 pp.", в якій автор надає пояснення тому, як шість західноєвропейських держав започаткували нову форму наднаціональної кооперації після Другої світової війни (Європейське об'єднання вугілля та сталі), яке б у подальшому здатне було підтримувати мир в європейському регіоні. Ідейним попередником зазначеного підходу є функціоналізм, який проголошує застарілість концепту держави як провідної форми політичної організації суспільства, про що свідчить наявність спільних цілей та спільних потреб у різних держав і які можуть бути задоволені шляхом глобальної інтеграції та встановлення взаємозалежності між існуючими державами. На відміну від функціоналізму, неофункціоналізм акцентує увагу на регіональній інтеграції як провідній формі міждержавної взаємодії, що має бути реалізована шляхом створення якісно нової наднаціональної управлінської структури [Ilievski, N. Lj. The concept of political integration: the perspectives of neofunctionalist theory / N. Lj. Ilievski // Journal of Liberty and International Affairs. – No. 1. – 2015. – p. 38-50].

Ядро неофункціоналізму складають наступні гіпотези: гіпотеза "переливання"; гіпотеза соціалізації еліт; гіпотеза про наднаціональні групи інтепесів [Stroby-Jensen, C. Neo-functionalism / C. Stroby-Jensen // European Union Politics. – Oxford University Press, 2016. – p. 53-64]. Варто розглянути кожну із них окремо.

Так, першою складовою зазначеної теорії вважається гіпотеза "переливання" (spill-over), що також є рушійною силою інтеграції. Таке "переливання" передбачає, що сама інтеграція не є ізольованим процесом, і розпочавшись в одній сфері, вона обов'язково перейде і на інші. Тут доречним вважається порівняння із ефектом доміно, за якого найменші коливання в одній ланці матимуть вплив на увесь ланцюг. Так, наприклад, затвердження співпраці у певному секторі економіки може тягнути за собою необхідність інституціоналізації таких відносин у політичній площині (що, власне, і відбулося в Європейському Союзі). Таким чином, створюється розгалужена система інститутів, яка не обов'язково мала бути передбачена від початку.

У межах гіпотези соціалізації еліт розвивається думка про об'єднання громадян різних держав, представників різних національностей у межах наднаціональних політичних інститутів, кожен із яких має власний політичний курс, що навіть може відрізнятися від курсу окремих національних держав, які входять у певний союз. Відтак, відбувається зближення окремих людей внаслідок виконання спільної трудової діяльності, постійного функціонального взаємозв'язку між ними, наявності лояльного ставлення до такого наддержавного інституту. Це логічно призводить до формування нової політико-управлінської еліти на наднаціональному рівні, оскільки не прив'язана до державних кордонів діяльність не дає змоги концентруватися виключно на окремих національних інтересах.

Гіпотеза про наднаціональні групи інтересів є наступницею ідеї плюралізму на національному рівні: як факт постає існування індустріалізованих, плюралістичних та бюрократизованих національних держав в Європі, в умовах яких функціонують різноспрямовані групи, які прагнуть оволодіти політичною владою задля реалізації власних інтересів. Інтеграція передбачає вихід таких груп за вузькі межі окремих держав та їх об'єднання на наднаціональному рівні задля досягнення максимальної вигоди, яку б вони не спромоглися отримати, якби залишились на національному рівні.

Отже, основними рисами політичної інтеграції за неофункціонального підходу виступають: регіоналізм як провідний чинник ефективності інтеграції; визнання того факту, що національна держава не є єдиним важливим актором у процесі інтеграції; як наслідок, залучення до кола впливових суб'єктів різноманітних недержавних акторів, груп інтересів, політичних партій, тощо; елітистська спрямованість концепції; обґрунтування ролі наднаціонального управління. Таким чином, для неофункціоналістів політична інтеграція постає як динамічне явище, яке у більшій мірі звертає увагу на сам процес прийняття політичних рішень, аніж на конкретні результати; до того ж основними суб'єктами тут виступають не державні, а наднаціональні актори, які взаємодіють у межах новостворених інтеграційних об'єднань.

Зрозуміло, що неофункціоналізм є лише одним із можливих варіантів пояснення політичної інтеграції і, до того ж, не позбавлений критики,

як з емпіричної, так і теоретичної сторони. Зокрема, через надмірний акцент на створенні нових еліт, лояльних до наднаціональних об'єднань, що багато у чому суперечить дійсності; відсутність кінцевої мети як такої, розмите бачення результатів інтеграції; значний ступінь бюрократизації наднаціональних організацій, тощо. Проте неофункціоналізм не втрачає своїх прихильників у науковому середовищі і набуває нових сутнісних рис у відповідності до конструктивної критики та досягнення практичної дійсності, а, отже, залишається одним із провідних способів теоретичного досягнення феномену політичної інтеграції.

Т.В.Труш, канд. філос. наук, КНУТШ, Київ
tv73trush@gmail.com

DOCTRINE "PLENITUDO POTESTATIS" IN MARCILIUS OF PADUA

A tract "Defensor pacis" made Marcilius of Padua quickly famous in many countries of Western Europe. In 1324 Marcilius published anonymously a tract "Defensor pacis" ("The Defender of Peace"). While creating the tract – the beginning of the XIV-th century is characterized by difficult social, economic and political processes in Italy, France and Germany. Marcilius lived and worked in these countries in different years. Therefore "Defensor pacis" was created as a response to urgent problems of social and political life. While being in Avignon, Marcilius became closely acquainted with the customs of Catholic elite. The behavior of Pope and his environment were dramatically different from the way of life of Christ and gospel commandments of apostles. It discouraged the future author of the rebellious tract from a career of priest and formed a critical attitude to the ideology of papacy. He calls the Curia a "trading house" and a "disgusting den of thieves" which one has to keep away from. Because from the point of view of people who are faithful, the Curia became a shelter for criminals, who are involved in trading of both earthly and spiritual comforts. Marcilius is indignant at benefit, impudence and love of power of bishops.

The historical context of the thought of the tract "Defensor pacis" by Marcilius of Padua is outlined by two central themes of political events: a) the absence of peace between Pope and secular rulers, especially the German Emperor; b) Pope's claims on *plenitudo potestatis*. *Plenitudo potestatis* represents a statement of the highest unity of the Church and the state in the person of Pope. According to *plenitudo potestatis* the state is subordinated to the Church to a complete identification with it, because all power in the end belongs to the Church. Marcilius belongs to an intellectual trend – *Latin averroism*. In accordance with this approach mind has to dominate faith. As a result Marcilius recognizes superiority of the state over the Church. In the philosopher's opinion the ultimate goal of the Church is eternal peace. And this is the subject of pure faith. The ultimate goal of the state is the earthly peace. This is the subject of philosophy. In this world the

Church can be only as a means to achieve an earthly goal. Thus, *Latin averroism* is attractive in the sphere of politics. It separates the Church from the state and simultaneously subordinates it to the state. It is the earthly peace which is necessary for the state, like health for a living being. Peace is achieved through harmonious relations of parts of the state. The earthly peace which is achieved through a political life is desirable and possible. And earthly comforts which are necessary for a human for living require division of labour, which leads to the division of the state into different institutions. Justice is necessary to keep earthly peace which creates earthly comforts. That is why Marcilius interchanges justice with peace as the ultimate goal of the state.

"His work, however, is not simply a practical reflection on these problems that caused so much disturbance. It is a book that is theoretically argued. In Book I, he urges along Aristotelian lines that the state exists for men to live and to live well. Marsilius contends that this goal can best occur when the citizens make laws to promote the common welfare. This entails a united body politic" [Stephen F. Brown., Juan Carlos Flores. *Historical Dictionary of Medieval Philosophy and Theology*. The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland • Toronto • Plymouth, UK 2007. P. 184].

Marcilius is convinced: without a state the earthly peace is impossible. In Marcilius's opinion Aristotle defines parts of the state and their useful relations with each other in a right way. In "Politics" it is said about six parts of the state, which are later brought to the three ones: priestly, military and judicial. Peace and reconciliation between these parts depend on which part heads. If an inappropriate part rules a disorder emerges – a political disease (*plenitudo potestatis*). A discussion of priestly part takes an important place in "The Defender of Peace". These are its relations which cause the largest disharmony, i.e. the absence of measure. Marcilius stresses that the priestly part is subordinated to the very state. It depends on a judicial part and a legislator.

The main thing is that the parts realize themselves in the state just these parts. People will never reach earthly peace if one of the state's parts, especially the priestly one, will claim on chairmanship. All parts have to subordinate to citizens to the maximum and without any exception. Marcilius thinks that people as a whole must be legislators. If all people take part in making laws, these laws will serve welfare, not private interests. The majority will abide such laws.

Only the law can make judgments what is fair and what is not. There is only the human law in this world. There is no other one. The divine law does not punish injustice in this life. We must rely on the state as the sole source of law in this world. The human law is above the Divine law in this world. The nature is not an acting cause of the law that is why the natural law does not exist. Such a thought was incredibly progressive but at the same time it was contrary to popular thoughts of the church and traditions.

For this reason Marcilius tries to find out the role of clergy and its tasks in the state. As Pope possesses limitless spiritual and earthly power, it is necessary to clarify this the so called "fullness of power". If we had defined it,

perhaps the doctrine *plenitudo potestatis* would never have appeared. At that time Papal power and its use had no restrictions. But on the other hand it is the human power. The main feature of Papal power is its unrestrictedness by the law. Such power has to be restricted. It is the cause of the state disease. Marcilius is opposed to the fact the Church in its fullness had coercive power in secular affairs. The church also cannot possess coercive power in spiritual matters. Because only Christ has supreme power in this sphere.

The clergy has only educational functions. That is why personal priests' duties are in comprehending and explaining the others that only one coercive power exists in this world. This power belongs to the state. There is only one legislator – all citizens and there is only one law – human. There is no peace in Italy because the Church is trying to take up the reins. The clergy suffers from an awful disease "*plenitudo potestatis*", because it is convinced that it has a right to make laws and encroaches on absolute power. The political philosophy by Marcilius provides submission of Christian priesthood to the state. Thus, the Church and the state cannot be power simultaneously. Because they are two different laws and two different forms of power. Preaching of submission to the state law as the only law of this world is added to the educational function of the Church. That is, the Church is submitted to the state, and faith to mind. Thus Christians will not be only good citizens; they have to be the ones. The problems and questions which Marcilius raised in medieval political philosophy remain relevant today. In his tract "The Defender of Peace" the thinker criticizes the medieval Church. He denounces angrily papal immorality. He points out at Aristotle's religion as an example. There will be no problems in relations between the Church and the state if we acknowledge that the clergy has to be subordinated to the state. But unfortunately we cannot expect abiding of virtues from political life. We cannot expect only earthly peace from a political life.

І. А. Тукаленко, доц., КНУТШ, Київ
innet@online.ua

ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПРОТЕСТІВ: ПРИКЛАД РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

*"Дорогі жінки!
Якщо ви бачите безлад – приберіть.
Революціонерам буде приємно!";
"Не був на Грушевського – не мужик!";
"Титушки – проститутки. Мужчини не продаються"*

Війни та революції, як й інші протестні форми рухів – бунти, заколоти і повстання – традиційно розглядалися як чоловіча справа. І хоча від початку віків жінки брали участь в цих подіях, а подекуди й ініціювали та очолювали їх, як до прикладу хлібні бунти епохи Фронди в революційній Франції 1648-1652 років, та все ж вони залишались непоміченими, або ж

проігнорованими патріархатним дискурсом об'єктами різних протистоянь [див. С 194, История женщин на Западе: в 5 т. Т. III: Парадоксы эпохи Возрождения и Просвещения / под общ. ред. Ж.Дюби и М.Перро; под ред. Н.Земон Дэвис и А. Фарж. СПб.: Алетейя, 2008.- 560с]. Як традиція так і закони всіляко обмежували доступ жінок до мілітарних ролей, обґрунтуванням чому ставали міркування про їх фізичну та душевну слабкість тощо. Так, французький політичний діяч XVIII сторіччя Жозеф Лекіньйо, гаряче поділяючи вагу і значення Декларації прав людини, висловлює характерне для більшості "глашатаїв" Революції переконання у необхідності розведення чоловічих та жіночих функцій, з огляду на те, що жіноча "кволіша [тілесна] конституція [...] слабкіші тканини і підвищена збудливість їхніх фібрів забороняють їм обтяжливі справи зі зброєю, небезпеки битв і моральну виснажливості політичного урядування" [с. 12, Слова чоловіків (1790-1793) / Кондорсе, Прюдом, Гійомар..., Упорядниця Е.Бадентер. Пер. з фран. О.Хоми – Київ: Альтерпрес, 2006 – 400 с.]. Прикметно, що управлінські ролі у чіткій відповідності до патріархатної логіки з легкістю були прирівнені до фізично обтяжливих військових виправ, які, й справді, становили собою вагому перешкоду для рівноцінної жіночої участі. Виснажливості же політичного урядування навряд чи коректно ставити в один ряд із фізичною обтяжливостю та небезпеками воєнних баталій, оскільки природа такої турботливості різна: біологічні підстави в одному випадку й ідеологічні – у другому. Змішання ж біологічно та культурно обумовлених засад обмеження жінок у доступі до традиційно маскулітних ролей підважує, звісно, слушність навіть тих аргументів, які би могли бути прийнятними в межах модерного дискурсу. Проте, саме ця маніпуляція дозволяє виявити прихований сенс згаданого твердження і витлумачити указані заборони не як природно обумовлені обмеження, а лише як прагнення відсторонення жінок від доступу до розподілу ресурсів, найкоштовнішим з яких і є – влада. Тож, небажання бачити жінок учасницями революційних протестів витікає не з особливостей силового протистояння, а укорінене у повсякденних стереотипах учасників цих рухів, що закріплювали за жінками підпорядковані пасивні ролі.

З огляду на це, видається парадоксальним залучення жінок до силових протистоянь. Парадоксальним, але ж і неспростовним водночас. Поясненням цьому, насамперед, є непересічність подій такого роду. Вони виходять за рамки звичаєво функціонуючих політичних процесів, а отже й припускають, ба навіть, сприяють чи й ініціюються акторами, чия суб'єктність в політиці заперечувалася і видавалася неможливою. Це стосується не лише жінок, але й чоловіків різної групової належності (класової, расової тощо). Парадокс жіночої участі в революційних процесах полягає саме в "перевернутості" революційного світу. Необхідно взяти до уваги і той важливий аргумент, що всі революції ґрунтовані на прагненні змінити усталені культурні коди та впровадити альтернативні сценарії суспільного життя, що трансплюються наративами свободи, рівності, вивільнення та ін. Не дивно отже, що жінки можуть мати "ілю-

зію" доречності власної присутності в такому цивілізаційному протистоянні, присутності не в ролі пасивного й страдницького оберегу чи "інкубатора" нових революціонерів, а набуваючи діяльнісних характеристик політичного суб'єкта.

Сучасні революції значно спрощують доступ жінок до активної участі в них, адже найхарактернішими ознаками новітніх протестів є позакласовий характер інсургентів і несилові методи протистояння. До того ж новітні революції відбуваються у формах складно-структурованих мирних процесів, що створює широкий спектр ґендерно немаркованих ролей в них та, загалом, сприяє залученню широких кіл людей. Тактика "тривалої облоги", застосовувана в мирних акціях тиску на владу мінімізує значення фізичної сили та максимізує роль інтелектуальних, організаційних й інших ролей, на виконання яких жінки не менш придатні ніж чоловіки. Цим обумовлюється паритетність реальної участі жінок і чоловіків у цих протестах сьогодні, проте оцінка й трактування їхньої ролі в них є доволі відмінною. Присутність жінок не зробила їх видимими для старої ґендерно нечутливої оптики. Адже традиційні стереотипи продовжують фреймувати свідомість сприйняття жінок у нетипових для попереднього досвіду ситуаціях та ролях. Тому поширеним явищем стає применшування їхнього внеску, замовчування їхньої ролі, що призводить до витіснення їх не лише за лінії барикад, але й за межі лідерських позицій, які залишаються зарезервованими здебільшого за чоловіками.

Революція Гідності також цілковито підтверджує вказані вище тенденції до розширення жіночої участі в сучасних протестних рухах. Як відомо із соціологічних опитувань майже половина з тих, хто брав участь у Євромайдані були жінки, їхня частка становила 44%. У період силових загострень представництво жінок знижувалась до 12%., чому, зокрема, сприяли систематичні заклики до відсторонення жінок від епіцентру бойових зіткнень – барикад. Звісно, все це відбувалося винятково з турботи про "слабку" стать, без натяку на усвідомлення патріархатної запрограмованості цих виявів піклування. А саме на це, на безапеляційність чоловічих рішень щодо права жінок самим розпоряджатися своїм життям і просто самостійно приймати рішення вказують феміністські дослідниці. Та попри цей найконтраверсійніший приклад, можна пригадати й інші зразки вияву "наївного" сексизму, висловленого, зокрема, в плакатній творчості. Декотрі з них наведені в епіграфі до цих тез. Варто зауважити, що сексистський зміст певних висловлювань стоується не лише жінок, але й чоловіків. Зокрема, коли йдеться про підваження маскулінності чоловіків, що "не були на Грушевського". І все ж найцитованішим у феміністичній критиці є вислів із закликом до жінок прибрати, щоб зробити революціонерам таку приємність. Те, що інтенційна спрямованість цього звертання ґрунтується на експлуатації традиційних стереотипів щодо закріплення піклувальних обов'язків винятково за сферою жіночої відповідальності, є лише поверхневим змістом повідомлення, оскільки його глибинним змістом, прихованим за маскою звичних риторичних зворотів, є твердження, що жінки НЕ є революціо-

нерками. Не є, оскільки "жінки" й "революціонери" розведені тут в різні категорії. Революціонерами, отже, є чоловіки, хто з "приємністю" приймуть деципу традиційно "жіночих послуг" по догляду за "виробниками" – революціонерами. Щоправда й самі чоловіки-революціонери, автори цього заклику, навряд чи усвідомлювали, що їхніми вустами говорить нафталінний стереотип, але аж ніяк не актуальна реальність. Адже у всіх структурах Майдану – координуючій/логістичній, медичній, інформаційній, господарській, освітній, мистецькій тощо – і, навіть, мілітарній жінки були представлені досить широко, а подекуди – в домінуючій більшості. Лише дві сфери діяльності Майдану були мінімально репрезентовані жіноцтвом: охорона барикад та формальне лідерство, які зазвичай, і в буденний час, залишаються останніми редутами патріархатного розподілу ролей, у відповідності до якого чоловіки беззастережно домінують саме у силових та владних структурах.

Між тим, постреволуційні події засвідчили важливі тенденції до зрушень у цих сферах, що видавалися неприступними мурами для жінок. Підтвердженням цьому, зокрема, є те, що вперше за історію незалежної України значно зросло представництво жінок у владі всіх рівнів, зокрема й силових її відомствах.

***Н. О. Фіалковська, студ. КНУТШ, Kuie
fialkovska.natalia@gmail.com***

КРИЗА НЕОЛІБЕРАЛЬНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДЕРЖАВИ

Неолібералізм прийшов на зміну старому економічному лібералізму 30-х років ХХ ст., причиною краху якого стала економічна криза 1929–1933 рр. В той час у практиці державного управління економікою і суспільством переважала ідеологія етатизму, що викликало загрозу подальшого проникнення ідей розширення функцій та виняткових прав держави. В таких умовах виникла небезпека поступової заміни функцій ринку функціями держави, зниження конкуренції і ініціативи господарюючих суб'єктів. З'являється новий напрям ліберальної думки – неоліберальний, який був результатом провалу кейнсіанської моделі регулювання економіки, що базувався на безперечному втручанні держави та її провідної ролі в житті суспільства.

Таким чином, неолібералізм – це напрям економічній науці і практиці господарської діяльності, що має в основі з'єднання принципу саморегулювання економіки з обмеженим державним регулюванням. Причому, можна зазначити, що в основі неолібералізму лежать дві основні цілі: по-перше, розвиток стратегії і тактики державного впливу на економічне життя, а, по-друге, активний захист економіки від силового втручання в неї держави. Загалом, в історії неолібералізму налічують три основні школи: лондонська, чиказька та фрейбурзька, ідеї яких знайшли своїх прихильників і донині.

Представник та засновник лондонської школи Ф. Гаєк був прихильником абсолютної свободи та саморегулюваності економіки, де держава обмежувалась мінімальним втручанням та відсутністю державного примусу. Її функції зводились лише до охорони соціального порядку шляхом верховенства права, ідеологічного виховання та формування суспільних моральних норм. [Лібералізм: Антологія/ Ф. Гаєк: Економічна політика та верховенство права / Упорядники Олег Проценко, Василь Лісовий. – К.: Смолоскип, 2002.]

М.Фрідман – найяскравіший представник чиказької школи неолібералізму зазначав, що політична свобода і економічна свобода є взаємопов'язані. Тобто, економічна свобода реалізується лише за рахунок обмеження втручання держави.

Фрейбурзька школа та її представники, в числі яких був В.Ойкен, притримувались ідеї сильної держави. Створена ними концепція "двох ідеальних" типів господарств (центрально-керованого і вільно-ринкового) відіграла важливу роль у визначенні основних завдань тогочасної держави. Таким чином, роль держави та її основні функції полягали в тому, щоб забезпечити оптимальне поєднання переваг двох різних типів господарств в єдину економічну систему, причому, держава розцінювалась як визначальний інститут політичної системи, що може впливати на економіку та соціальну сферу.

Спільною рисою всіх неоліберальних концепцій є визнання необхідності обмеженого втручання держави в економіку з метою підтримання сприятливих умов для функціонування ринкового механізму і соціального захисту населення. Загалом неоліберали вважають, що держава знищує ініціативність та підприємливість в економіці. З поширенням "глобальної революції" в кінці XX ст. "роль держави залишається важливою в багатьох сферах життя – від права і охорони правопорядку до освіти і соціального забезпечення, але з економічної точки зору воно, безперечно, втратило своє значення". [Ф. Уебстер. Теорії інформаційного суспільства. М.: Аспект Пресс. – 2004]. Таким чином неоліберальна держава постає як мінімалістська, з одного боку, де всі сили направлені на укорінення правил, прийнятих глобальною економікою. Однак, з іншого боку, ринкове дерегулювання і приватизація громадського сектору не можуть бути реалізовані слабкою державою.

Глобалізація відкидає інститут держави як визначальний на задній план, надаючи перевагу корпораціям. Оскільки, головною метою неоліберальної держави є створення сприятливого ділового клімату і забезпечення конкурентоспроможності в світовій політиці, то, як зазначає Д. Харві у своїй роботі "Коротка історія неолібералізму", така держава має діяти як колективна корпорація. Причому, інтереси корпорацій орієнтовані не на національний рівень, а на глобальну систему, що викликає певні протиріччя між інститутом держави і корпорацією. Проблемою положення неоліберальних держав в глобалізаційній системі досліджував Ф. Фукуяма, який вияв, що зменшення державного сектору залишається переважаючою тенденцією у кінці XX ст. і було пов'язано з тогоча-

сними глобалізаційними процесами. У відповідь на ці тенденції міжнародними фінансовими інститутами, такими як Міжнародний фінансовий фонд і Всесвітній банк, а також урядом США, була запропонована концепція, яка робила наголос на низці заходів, які передбачають зменшення ступеня впливу держави на сферу економіки, так був запропонований "Вашингтонський консенсус". "Якщо подивитися ретроспективно, в "Вашингтонському консенсусі" не було нічого неправильного: державні сектори країн, що розвиваються були в більшості випадків перешкодою зростанню, і тривала економічна лібералізація тільки зміцнила б їх. Вірніше, проблема полягала в тому, що хоча держави і потребували обмеження в певних сферах, їм було необхідно одночасне посилення в інших. Але відносні акценти в цей період дуже сильно пов'язані з ослабленням активності державної влади, яке може бути невірно зрозуміло або навмисне неправильно витлумачено як спроба послабити вплив держави в усіх галузях економіки", зазначає Ф. Фукуяма. [Ф. Фукуяма. Сильна держава. Управління та світовий порядок в XXI ст. М.: АСТ: АСТ МОСКВА: Хранитель, 2006.] Поряд із "сильною" державою, Ф. Фукуяма виділяє "слабкі" держави, суверенітет яких підлягає порушенню з боку світової спільноти. На його думку слабкі держави породжують багато загроз таких як, національні конфлікти та війни, терористичні напади. Зміцнення слабкої держави пов'язано зі створенням нового типу "сильної" держави – національної, яка не вписується в рамки неоліберальної доктрини, адже тільки відносно сильна держава може покращити своє положення у світовій системі.

Отже, лібералізм виник як реакція на посилення втручання держави в сферу економіки, однак, глобалізація поступово змінює роль держави як інституту організації життєдіяльності суспільства. У глобальному просторі роль держави та її самостійність стає обмеженою. Це проявляється в тому, що за умов жорсткої міжнародної політики провідні країни примушують інших проводити політику протилежну тій, за якої самі досягли економічної міцності, що підриває конкурентоздатність слабких економік, консервує відсталість, перерозподіляє багатство на користь розвинутих держав. В епоху глобалізації держави потрапляють у свого роду капкан: у гонитві за світовими корпораціями та "неоліберальним ідеалом", межі державного суверенітету стають все більш умовними. Як зазначав, Ф.Фукуяма, наразі "побудова сильної держави – одна з найбільш важливих проблем світової спільноти, так як слабкість і руйнування держав служать джерелом багатьох найбільш серйозних світових проблем" [Ф. Фукуяма. Сильна держава. Управління та світовий порядок в XXI ст. М.: АСТ: АСТ МОСКВА: Хранитель, 2006.] На сьогодні, сила держави проявляється не тільки внутрішніми ресурсами, а й здатністю до встановлення "зовнішніх зв'язків", що посилює вплив неформальних відносин в політиці.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Поняття "суверенітет" має тривалу історію, проте, воно і досі знаходиться в центрі уваги багатьох досліджень. Чи не найбільш показовою в даному аспекті є проблема місця і ролі державного суверенітету у процесах європейської інтеграції. У даній роботі ми коротко розглянемо деякі підходи науковців до вирішення даного питання.

Французька дослідниця С. Саурюгер виокремлює три основні підходи до розуміння суверенітету в рамках ЄС [Saurugger, S. Is there a sovereignty problem in the EU? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00911482>]. Перший підхід акцентує увагу на скороченні суверенітету як атрибуту держави. Він базується на класичному (пера Ж. Бодена) визначенні суверенітету як верховенства державної влади. В міжнародних відносинах дане трактування відображене в концепціях неореалізму, які вбачають в державі головного актора на світовій арені. Якщо ж держава поступається частиною своїх повноважень міжнародним інститутам (як у випадку країн-членів ЄС), то вона вже не може вважатися суверенною. Другий підхід розуміє сучасні європейські процеси як певну трансформацію державного суверенітету. Останній виступає основою регіональної інтеграції і відображається в міжурядовому характері багатьох європейських інститутів. Численні взаємодії між країнами-учасницями призводять до постійних змін і переформатування поняття суверенітету. ЄС тут виступає посередником у складній мережі незалежних рівнів управління, що не прив'язані до конкретної території, який функціонує на основі "об'єднаного суверенітету", узгодженого багатьма акторами і контрольованого правилами й рішеннями Європейського суду. В рамках третього підходу мова йде про знищення державного суверенітету як об'єкту дослідження. Його представники розробили теорію багаторівневого управління для аналізу комплексного характеру прийняття рішень в ЄС, яка не надає державі суттєвої ролі в цьому процесі. Натомість, наголошується на взаємодії наднаціонального, національного, регіонального і локального рівнів управління. Сама ж С. Саурюгер вважає, що ЄС необхідно розглядати як деяку проміжну сутність між міжнародною системою із її формальною рівністю всіх держав та національною державою, яка володіє легітимною верховною владою на власній території. Суверенітет, у свою чергу, має аналізуватися як динамічний концепт з урахуванням його інтерпретації та використання різними політичними акторами всередині ЄС.

Подібну типологію концепцій суверенітету в рамках ЄС пропонує білоруський політолог М. Веремєєв, поділяючи їх на три групи [Веремеев Н. Современные подходы к проблеме суверенитета в европейских исследованиях // Журнал международного права и международных отно-

шений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://evolutio.info/content/view/1406/215/>. Перша група представляє "абсолютну й унітарну концепцію суверенітету". Прихильники даного підходу вважають, що суверенітет має належати або державам-членам, або ЄС, але не обом одночасно. Ця група є неоднорідною і поділяється на дві підгрупи. Перша розглядає національні конституції як самостійні та вищі нормативно-правові акти, а друга розуміє конституції окремих держав як такі, що повинні підпорядковуватися загальноєвропейському правовому порядку. Друга група концепцій притримується ідеї "дезагрегації" і "реагрегації" суверенітету в Європі. Вона направлена на розуміння поліцентричного виміру суверенітету, його розподілу на різних рівнях. Третя група концепцій об'єднує прихильників ідеї постсуверенітету. Дані дослідники вважають, що традиційні правила та норми, якими ми оперуємо в розгляді традиційних національних держав, не можна використовувати в аналізі такого якісно нового постнаціонального і постсуверенного об'єднання як Європейський Союз. Передача певного обсягу повноважень на наднаціональний рівень не веде до втрати суверенітету самих держав-членів. Якщо ж говорити про суверенітет ЄС, то мова повинна йти про певну кардинально іншу природу даного суверенітету, нетотожного суверенітету національних держав.

Досить своєрідну типологію підходів до проблеми державного суверенітету в процесі європейської інтеграції пропонує британський дослідник Б. Джесоп, розділяючи їх на 2 групи [Jessop, B. *The European Union and Recent Transformations in Statehood* // M. Latzer, M. Mokre, & S. P. Riekmann (Eds.), *Transformations of Statehood from a European Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. – С. 75-95]. До першої групи він відносить державо-центричні підходи. Вони беруть за основу ідеальне поняття суверенної держави (подібно до неореалізму в міжнародних відносинах) й аналізують приклад Європейського Союзу за двома основними напрямками: 1) перехід суверенітету з державного на наддержавний рівень, який реалізується через багаторівневу систему управління на основі спільних рішень, і спричиняє "федералізацію" Європи; 2) ці ж процеси розуміються як формування нової наднаціональної ари, де діють суверенні національні держави на основі міжурядових відносин, що веде до формування "Європи батьківщин". Друга група об'єднує управлінсько-центричні підходи. Вони зосереджують свою увагу на зменшенні ролі держави в політиці, а не на денаціоналізації державності, підкреслюючи переваги неієрархічних само організованих мереж для вирішення конкретних проблем. ЄС постає як мережева структура, де державні і недержавні актори діють спільно на основі вертикальної та горизонтальної координації.

Сам же Б. Джесоп пропонує розглядати інтеграційні процеси в ЄС у контексті загальносвітової трансформації державності, яка проявляється у поступовому переході від кейнсіанської національної держави загального добробуту (Keynesian Welfare National State) до шumpетерівського постнаціонального режиму загальної зайнятості (Schumpeterian

Workfare Postnational Regime), провідним представником якого є Європейський Союз. Британський дослідник вважає, що необхідно усунути штучну опозицію державницьких та управлінських підходів на користь підходу "багаторівневого метауправління в тіні ієрархії". Останній акцентує увагу на повсякчасному пристосовуванні механізмів досягнення компромісу, а не на використанні єдиного постійного методу для вирішення сталого набору проблем. Саме в цьому напрямку й рухається сучасний ЄС, використовуючи дуже багатоманітні інструменти узгодження різних інтересів.

Таким чином, проблема співвідношення державного суверенітету та процесів європейської інтеграції залишається в центрі уваги багатьох дослідників. Особливої ваги вона набуває сьогодні, коли націоналістичні відцентрові тенденції набирають все більшої популярності серед населення країн-членів ЄС, і питання реорганізації загальноєвропейських інститутів стають актуальними як ніколи.

А. О. Шапошніков, асп., КНУТШ, Київ
antin.shaposhnikov@gmail.com

ФОРМИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕСПРОМОЖНОСТІ КВАЗІДЕРЖАВ

Квазідержава – це політичне утворення, що позиціонує себе як державу, але насправді нею не є. Префікс "квазі-", що перекладається як "уявний" чи "фантомний", в цьому випадку означає, що вищезгадані суб'єкти політики не володіють низкою необхідних ознак держави. Це поняття з'явилося у політичній науці в другій половині 80-х рр. XX ст. для позначення країн Азії та Африки, які стали незалежними внаслідок розпаду колоніальних імперій, і зіткнулися з серйозними труднощами в процесі державного будівництва.

Водночас зараз цим словом позначають достатньо широкий клас суб'єктів політики, який охоплює як держав-членів ООН, так і сепаратистські республіки, терористичні угруповання, політизовані Інтернет-спільноти тощо. Незважаючи на різний ресурсний потенціал та правовий статус, їх об'єднують претензії на державність в поєднанні з невідповідністю її критеріям – контролю над територією, постійним населенням, суверенітетом у його внутрішньому та зовнішньому аспектах.

Три з дванадцяти показників, за якими щорічно укладається Список крихких держав (англ. *Fragile State Index*), а саме "державна легітимність", "державні послуги", "права людини і верховенство права" [Fragile States Index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fsi.fundforpeace.org/rankings-2016>] безпосередньо характеризують державні інститути та їхню роботу. Незадовільні показники за цими напрямками свідчать про серйозні розлади в системі державного управління, що підриває інституційну спроможність держави.

Група західних науковців визначає інституційну спроможність як набір інститутів, що посилюють один одного [Gates S., Hegre H., Jones M.P., Strand H. Institutional Inconsistency and Political Instability: Polity Duration, 1800–2000 / S. Gates, H.Hegre, M.P. Jones, H. Strand // American Journal of Political Science. – October 2006. – Vol. 50, No 4. – Pp.893-908 P. 894]. Таким чином, слабкість, тобто неналежна робота одного чи кількох інститутів, обов'язково послаблює систему в цілому.

З огляду на те, що поняття інституційної неспроможності широко застосовується в економічній науці, доцільно навести визначення, наведене в роботі українського економіста О. Баранецької: "відсутність чіткого планування, прогнозування та визначення відповідальних інституцій у тій чи іншій сфері, а також недостатня їх взаємоузгодженість між собою" [Баранецька О. Актуальні проблеми забезпечення фінансової безпеки України та можливі шляхи її зміцнення / О. Баранецька // Економіка та держава. – 2016. – № 10. – С. 52-54. – С. 53]. Адаптуючи вищевизначене визначення до політичної науки, можна визначити інституційну неспроможність держави як характеристику складної політичної системи, що полягає в існуванні системних вад її інститутів та суперечностях між ними, що зумовлені їхньою внутрішньою організацією.

Надзвичайно важливо відмежувати інституційну неспроможність від іншої причини виникнення квазідержав, а саме функціональної неієздатності, оскільки остання зазвичай є наслідком першої. Водночас в екстремальних ситуаціях (наприклад, зовнішньої агресії, зміни влади, системного реформування, стихійного лиха, довготривалої політичної кризи тощо) нерідко неієздатними виявляються навіть зразково організовані інститути.

Тією чи іншою мірою вищезазначені проблеми стосуються більшої частини держав світу. Приміром, спецслужби Західної Європи виявилися безпорадними проти терористичних актів, організованих "Ісламської державою", а Японія – мала великі труднощі з подоланням наслідків аварії на АЕС "Фукусіма-1". Проте накопичення проблем, пов'язаних з інституційною неспроможністю держави, неминуче призводить до загального її ослаблення та падіння авторитету у світі, тобто перетворює на квазідержаву. Натомість системні реформи в політико-правовій системі та послідовні кроки в оптимізації функціонування державної машини можуть достатньо швидко повернути чи надати квазідержаві силу та авторитет, що, власне, і дадуть їй право називатися повноправною державою.

Можна виокремити такі форми інституційної неспроможності квазідержави:

1. Інституційна неспроможність, пов'язана зі створенням державного організму з нуля. Наразі жодна держава не постає з нічого, проте процес державотворення – довгий та копіткий, навіть попри накопичений людством досвід. Поява власного законодавства, органів влади, військових та правоохоронних формувань, інституцій громадського суспільства вимагають чіткої координації зусиль "батьків-засновників" держави. Як показує досвід наймолодших держав світу (Східного Тімору та

Південного Судану), а також кількох десятків невизнаних держав, державотворчий процес майже ніколи не відбувається мирно, що створює додаткові труднощі на цьому шляху.

2. Неспроможність, пов'язана з недосконалою формою державного правління чи державного устрою. Зазвичай ці суперечності закладені в конституцію країни, і саме тому вони вкрай важко піддаються змінам. Прикладами такої неспроможності може бути складна законотворча процедура, складна чи малорезультативна виборча система, що має наслідком фрагментованість парламенту та регулярні дострокові вибори, дуалізм виконавчої влади, відсутність реального поділу влади (зазвичай полягає у контролі виконавчої влади над законодавчою або судовою).

3. Неспроможність, пов'язана з правовою системою. Тут мова йде про архаїзми чи прогалини в законодавстві. Перші характерні для країн з усталеними правовими традиціями, другі – скоріше для молодих політичних утворень, які лише формують власний корпус законодавства.

4. Неспроможність, пов'язана зі слабкістю військових та правоохоронних формувань. Параліч та взаємопоборювання різних правоохоронних органів призводить до того, що держава втрачає монополію на насильство, і стає уразливою до зовнішньої агресії, терористичних атак, безпорадна перед проявами сепаратизму та організованої злочинності.

5. Неспроможність, пов'язана зі слабкістю структур громадянського суспільства. Це особливо велика загроза для країн, що перебувають у стані демократичного транзиту. Відсутність сильно партнера для діалогу із владою може спричинити ризик повернення до автократії або сповзання в анархію.

6. Неспроможність, пов'язана з відсутністю міжнародно-правового визнання чи дипломатичною ізоляцією квазідержави. Це має наслідком ускладнення міжнародних контактів та торгівлі, звужує можливості для захисту мешканців квазідержави за кордоном, знижує і без того невисокий авторитет квазідержави у світі. Ця риса найповніше стосується невизнаних держав, можливості яких для міжнародних контактів вкрай обмежені. Зазвичай вони ведуть справи через міжнародні організації (ООН, ОБСЄ), державу-протектора або державу-посередника.

Вищенаведені приклади повною мірою ілюструють, яку велику загрозу несе інституційна неспроможність квазідержав їм самим та усьому світові.

Підсекція

"СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ"

**О. В. Віннічук, канд. політ. наук,
КПНУ ім. Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський**
oljahorbniak@mail.ru

ІНФОРМАЦІЙНА ДЕМОКРАТІЯ: РИЗИКИ ТА ПЕРЕВАГИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Тлумачення демократії і ставлення до неї сьогодні залишається важливим аспектом, за допомогою якого роблять висновки про зміст і керованість того чи іншого суспільного руху чи політичної партії. Відверто нехтувати демократією сьогодні мало хто наважується, саме тому можна зустріти безліч підробок та імітацій під демократію. Опоненти демократії використовують нею ж створені можливості для послаблення демократичного потенціалу суспільства. Тому розкриваючи сутність демократичних процесів, неможливо відкинути питання про небезпеки і слабкості, так звані ризики, які несе в собі демократія.

Нова демократія тлумачиться дослідниками як "інформаційна" і виступає тією сферою з її глобальними процесами, які відбуваються через універсальні програми "електронного урядування", "електронного голосування", "електронної держави" тощо [Ковалевський В.О. Інформаційна демократія як політична категорія / В.О. Ковалевський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kovalevsky.webs.com.ua/publ/idpk.htm>].

Оскільки головною цінністю демократії такого типу є інформація, то критерієм демократичності є доступ до інформаційних баз даних, вільної, правдивої, неупередженої та об'єктивної інформації. Гарантом цього повинна виступати система права, заснована на інформаційних чинниках, яка набуває в інформаційну епоху нових рис [Митко А. Україна й інформаційна демократія: новий вимір політики / А. Митко // Українська національна ідея: перспективи та реалії розвитку. – 2014. – Вип.26. – С. 77-81]. Держава в інформаційному суспільстві має залишатися важливим політичним інститутом, який регулює суспільні відносини, має забезпечувати громадянам рівність доступу до інформації.

Розвиток інформаційного суспільства в Україні – це найважливіший інструмент подолання економічного занепаду, забезпечення дотримання демократичних стандартів в українському суспільстві. Це необхідна складова європейської інтеграції України, ключ до успішної боротьби з корупцією, впровадження якісного державного управління і самоуправління, підвищення рівня свідомості, забезпечення сучасної бази для інтелектуального та культурного розвитку України [Северінсен Х. Інтернет, демократія та свобода вираження: [Виступ (листом) на круглому столі "Презентація Європейського Діалогу з управління Інтернетом"], (Верховна Рада

України, 11 квітня 2012 р.) / Х. Северінсен [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://euromediaplatform.org/Hanne_speech_ukr.html].

Україна має власну історію розвитку базових засад інформаційної демократії: розробка на початку 90–х рр. XX ст. концепцій та програм інформатизації; створення різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій і загальнодержавних електронних інформаційно-аналітичних систем різного рівня та призначення. Сформовано основні правові засади побудови інформаційної демократії шляхом прийняття ряду нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у сфері розвитку громадянського суспільства, створення інформаційних електронних ресурсів, захисту прав інтелектуальної власності на такі ресурси, гарантій доступу до публічної інформації, розвитку електронного урядування та відкритого уряду, електронного документообігу, інформаційної безпеки тощо.

Разом із тим ступінь розбудови інформаційної демократії в Україні порівняно зі світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу та можливостям України. Основним завданням розвитку інформаційної демократії в Україні є сприяння кожній людині створювати інформацію і знання, користуватися та обмінюватися ними, виробляти товари та надавати послуги, повною мірою реалізуючи свій потенціал, підвищуючи якість свого життя і сприяючи сталому розвитку країни на основі цілей і принципів, проголошених Організацією Об'єднаних Націй, Декларації принципів та Плану дій, напрацьованих на Всесвітніх зустрічах на вищому рівні з питань інформаційного суспільства.

Серед чинників, що перешкоджають ефективній реалізації в Україні інформаційної демократії варто назвати наступні: неготовність і небажання більшості чиновників дотримуватись у своїй діяльності стандартів відкритого урядування; низька активність діяльності Координаційної ради з питань реалізації в Україні Ініціативи "Партнерство "Відкритий Уряд" і недостатня ефективність взаємодії її членів протягом першого року впровадження Ініціативи [Митко А. М. Інформаційна демократія: реалії та виклики часу : [монографія] / Антоніна Миколаївна Митко. – Луцьк : Вежа-друк, 2014. – 400 с.]

Для розбудови інформаційного суспільства необхідними є економічне та політичне підґрунтя. Це може допомогти подолати корупцію, відкрити нові економічні можливості, поглибити транскордонне співробітництво тощо. Освіта, підвищення рівня обізнаності, відкрита комунікація мають стати ключовими елементами нового інформаційного простору. На жаль, проголошення українським урядом 2011 р. "роком інформаційного суспільства" так і залишилось не реалізованою "декларацією намірів".

Для створення демократичного суспільства, в якому забезпечена діяльність інформаційної влади, необхідні методи, що реально діятимуть залежно від вимог інформаційної влади й інформаційної політики.

Український фахівець С. Матвієнків акцентує увагу на тому факті, що перехід суспільства від тоталітарного чи авторитарного режиму до демократичних норм та цінностей супроводжується зміною певних функцій

ЗМК як транслятора інформації: якщо раніше найважливішою була функція ідейно-політичного виховання мас, то тепер – широке інформаційне забезпечення. Перед мас-медіа в перехідний період стоїть важливе завдання формування активної політичної і громадянської культури, яка б дозволила суспільству вийти на новий рівень розвитку й допомогла б засвоїти демократичні цінності [Матвієнків С. Вплив комунікації на політичну сферу перехідного суспільства / С. Матвієнків // Науковий вісник Ужгородського університету. – Вип.13. – 2009. – С. 279].

Отже, досвід запровадження складових інформаційної демократії в Україні показує, що завдяки застосуванню Інтернет-технологій у громадян з'являються нові можливості участі у політичних процесах, зокрема, підвищення рівня їх інформованості щодо актуальних політичних проблем сьогодення, діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Проте, однією з найважливіших перешкод в реалізації форм е-демократії є загальний рівень розвитку інформаційного суспільства в Україні, який, на даний час, не може забезпечити рівного доступу громадянам до отримання інформації чи використання різних форм електронної демократії.

В. А. Гапоненко, канд. політ. наук, КНЕУ ім. В. Гетьмана, Київ
pvagar@ukr.net

КОНФЛІКТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

У повсякденній свідомості та публіцистичній риторичі загострення соціальних суперечностей в Україні часто пояснюється незавершеністю демократизації політичної системи. Водночас, ліберальна модель демократії, яку було обрано як зразок для трансформації політичної системи в Україні, базується на визнанні свободи і рівності можливостей як вихідних політичних цінностей. Вона не гарантує безконфліктність, безпеку, соціальну захищеність, економічний добробут тощо.

Навпаки, говорячи словами класика: "Введення демократії в розколотих суспільствах лише заохочує націоналізм, етнічні конфлікти і навіть війни. Організувати собі масову підтримку простіше за все на расовому, етнічному чи релігійному ґрунті" [Закария Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами. / Закария Ф.; Центр исследований постиндустриального общества; [пер. с англ. В.Л. Иноземцев]. – М: Ладомир, 2004. – С.117].

Такий висновок цілком відповідає сучасній українській політичній практиці. Основні політичні гравці тривалий час у ході політичної риторики поглиблювали незначні суспільні суперечності, провокували розкол суспільства з метою маніпулювання громадською думкою. Прикладами цього можуть служити суперечки про необхідність другої державної мови, регіональний поділ та протиставлення інтересів різних територіальних соціальних груп в Україні.

Своєрідним парадоксом демократії є те, що це свобода для всіх, незалежно від соціальної приналежності, переконань, що у пострадянських державах внаслідок руйнування заборон радянської доби ця вона сприймається як вседозволеність. Тільки останнім часом у пострадянських громадян з'являється усвідомлення того, що демократія – це не тільки свобода, а, насамперед, законслухняність, повага до прав та свобод інших, здатність і готовність взяти на себе відповідальність за суспільні справи.

Зарубіжні дослідники пояснюють здатність перехідних демократій поглиблювати соціальні суперечності, виводити за межі конституційного поля конфлікти неінституціоналізованим характером політичного режиму. Він характеризується важким конфліктом між особистою свободою й державною владою. І якщо в умовах стабільності в суспільстві формуються певні норми свободи. Навіть розглянуті як недостатні певними соціальними групами, ці норми все-таки є фактами масової свідомості. У періоди ж різких соціальних зрушень норми свободи починають руйнуватись – і це створює умови для виникнення конфлікту між особистою свободою й новими нормами. Починається боротьба, що може за певних умов перерости в масовий терор [О'Доннелл Г. Делегативная демократия / Г. О'Доннелл // Пределы власти. – 1997. – №2-3. – С. 28-34.].

Тож звертаючись до наболілої проблеми суспільно-політичної нестабільності в Україні, пошуку шляхів виходу з кризи варто послатись на засновників неінституціоналізму [March J.G., Olsen J.P. Rediscovering institutions: The organizational basis of politics. – N.Y.: The Free Press, 1989. – P.22.]. Використання їхньої методології вказує на те, що конфліктний потенціал внутрішньо притаманний будь-якому суспільству, особливо демократичному. Загостренню протиріч у демократичному суспільстві перешкоджає наявність стабільних формалізованих процедур вирішення конфлікту. Тому пріоритетним напрямом врегулювання ситуації на Сході України варто вважати інституціоналізацію конфлікту, без чого він не буде вичерпаним. Навіть отримавши латентну форму внаслідок силового тиску, він загрожуватиме виникненням нових епіцентрів конфлікту, його виявам у інших регіонах.

М.Г. Гордієнко, канд. політ. наук, доц., УДФСУ, Ірпінь
mgordo@bigmir.net

ПОЛІТИЧНИЙ ЦІНІЗМ ЯК ФАНТОМ КОЛОНІАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ

Соціальні реалії нашого життя пронизані жорсткою політичною конкуренцією, у якій використовується великий арсенал засобів для досягнення поставленої мети. Прагнення до політичного панування й матеріального збагачення часто здійснюється підступними технологіями, брутальною риторикою, аморальними засобами, які вражають своєю цинічністю та варварством. Особливо відчутно зазначені явища проявляють-

ся у соціальному просторі сучасної України, де масове знедолення й тотальна маргіналізація населення є наслідком стрімкого збагачення кримінально-олігархічної верстви, що узурпувала політичну владу. Зараз ці особи позиціонують себе як політична еліта. Хоча насправді – це згряя грабіжників, які ведуть українське суспільство до чергової асиміляції, а державу до неоімперського поневолення. Політичний істеблішмент і чималий сегмент пересічних громадян новітньої України продовжує жити за інерцією посткомуністичних структур. **Етос корпоративного плебейства колоніальної доби докорінно не зруйновано. Траєкторія руху вітчизняної політичної системи до сих пір визначається постколоніальним синдромом радянського минулого.** Його публічними маркерами є політичний нігілізм, тотальна корупція, розгул криміналу, що пронизані ідеологією цинізму. У цьому субстраті комфортно почувається олігархічний капітал та тіньові схеми розподілу матеріальних ресурсів, які сприяють не лише масовому зубожінню народу, а й ведуть до колапсу держави. Враховуючи зазначені тенденції феномен політичного цинізму актуалізується не тільки у спекулятивному і популістському контексті, а й постає як важливий об'єкт наукового дослідження. Ми намагаємося з'ясувати витоки, соціальне середовище виникнення й поширення політичного цинізму та обґрунтувати шляхи його усунення. Але спочатку окреслимо категоріально-понятійну базу об'єкта дослідження.

Фахові джерела політичний цинізм (грец. kynismus – безсоромний, нахабний, собачий) визначають як "принцип політичної діяльності, характерний зневажливим або нігілістичним ставленням до моральних та етичних норм, загальноприйнятих цінностей і правил. Цинізм політичний також пов'язується з переслідуванням партикулярних (групових) інтересів і видаванням їх за інтереси загального блага та вищі суспільні цілі, зловживанням владою; суб'єкт, носій влади не виправдовує покладеної на нього відповідальності, віддає перевагу або особистим інтересам, або інтересам партії чи групи, використовуючи нелегітимні засоби їх реалізації, порушує правові, етичні норми, "правила гри". Цинізм як філософська течія і контр-культурна позиція сягає доби Античності й пов'язується з ученням циніків (кініків), що заперечували моральні норми, пропагували презирливе ставлення до всіх умовностей, ігнорували етикет. Цинізм політичний обґрунтований Н. Макіавеллі, ототожнюється в сучасній теорії з аморальною політикою, нерозбірливістю у засобах досягнення цілей... Цинізм політичний постмодерної епохи – "універсальний і дифузний"; він формує почуття безвиході, конформізму, фатальне підкорення соціально-політичному статус-кво та обставинам, демобілізує, маніпулюючи людьми за допомогою морального дискурсу" [Політологія: енциклопедичний словник / [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Н. М. Хома]; за ред. д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – С. 383-384]. Треба зауважити, що **феномен політичного цинізму рельєфно проявляється там, де занепадає мораль, локалізується плюралізм, використовуються неадекватні засоби реалізації влади й домінує суб'єктивний формат управлінських**

рішень. Питання не ставиться так, щоб повністю витіснити брудну й цинічну політику, яка апіорі була і є присутньою у сфері соціального буття. Але соціум завжди прагне розвиватися в системі легітимно-правових й морально-етичних відносин, які несумісні з утилітарною сутністю політичного цинізму.

Здійснюючи хибну за змістом і цинічну за формою псевдореформаторську політику вітчизняний істеблішмент руйнує залишки суверенітету й територіальної цілісності держави. Відсутність узгодженої стратегії політичного розвитку дезорієнтує суспільство, гальмує його демократичні трансформації. Ситуація ускладнюється й тим, що свідомість більшості українців заангажована етатистськими стереотипами, надією на державу як гаранта свого добробуту. **Пострадянські догми, передусім ідеологічні, задають інерцію мислення й визначають ціннісну систему транзитного суспільства.** Лише нині питання упорядкування взаємин суспільства із тоталітарною спадщиною перейшло із розряду дискурсивних практик інтелігенції на рівень усвідомлення як невідкладне завдання суспільства. Ще десять років тому науковці зазначали: "Виробленню ідентичності в сучасній (посттоталітарній) Україні властивий всезагальний парадокс. З одного боку, посттоталітарний індивід і загалом соціум не може продуктивно використовувати накопичений за добу тоталітаризму досвід, пам'ять, соціальне знання для продукування себе у майбутнє. Події 90-х років рішуче перервали тяглість попередньої соціально-політичної практики. З другого боку, глибина реальних перетворень в країні не відповідає масштабам змін в оточуючій дійсності. Якщо проаналізувати масив нинішнього соціального досвіду, він у переважній своїй частині спирається на минулі соціальні схеми та патерни, які вочевидь втратили свою легітимність. Тоталітарне минуле продовжує існувати в нинішній Україні крадькома, втративши амбіції, відмовившись від власного імені, активно мімікуючи, але залишаючись по суті господарем становища... Ми опинилися в стані своєрідної тихої стагнації посттоталітарної руїни. І неабияку роль у збереженні цього становища відіграє відсутність рефлексії щодо тоталітарного минулого і його влади над днем сьогоднішнім. Наївним буде твердження, що нині посттоталітарний дискурс віджив своє. Не лише події в Криму та на сході України засвідчують, що здаватися без бою чи принаймні без спроб реставрації він не збирається... На жаль, шанс прогавлення визволення суспільного організму від опіки держави був прогавлений на зорі незалежності. Доводиться констатувати: впливовість пострадянської ментальності в суспільному просторі поволи сходитиме нанівець разом із відходом від активного політичного і соціального життя поколінь, які є її носіями" [25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / [Г. В. Боряк (кер. авт. кол.), В. В. Головка (координатор проекту), В. М. Даниленко, С. В. Кульчицький, О. М. Майборода, В. А. Смолій (відп. ред.), Л. Д. Якубова, С. О. Янішевський]; НАН України; Ін-т історії України. – К.: Ніка-Центр. 20016. – С. 761]. Отже, фантоми пострадянського етатизму резонують з корупційним цинізмом нинішнього політичного режиму, що гальмує демократичну модернізацію новітньої України.

Оскільки збанкрутіла держава наразі неспроможна задовольнити навіть мінімальні соціальні запити громадян, то українське суспільство супроводжує постійні соціальні кризи. В цьому атомізованому соціальному просторі важко сформулювати спільну національну ідею, утвердити громадянське суспільство, яке б здійснювало системний моніторинг влади й державних інституцій. Тому **політична система пострадянської України базується не на громадянській згоді, а на олігархічному консенсусі. Вітчизняний олігархат функціонує в системі меркантильно-споживацьких координат і має відверто космополітичний і колабораціоністський характер.** Його цинічну й компрадорську сутність не зруйнували ні два Майдани, ні путінська агресія.

Ключова проблема українського державотворення полягає в тому, що олігархічний бізнес контролює всі гілки влади, приватизував інститут держави та провідні медіа-ресурси. У цьому контексті правник і громадський діяч Г. Друзенко резонно зауважує: "Система, проти якої українці повстали три роки тому, остаточно оклигала. В тренді знову "прагматичний цинізм", котрий щодня витісняє на маргінес справжню солідарність, жертівність і героїзм, які зовсім нещодавно допомогли нам скинути тирана та зберегти державність" [Друзенко Г. У тренді знову "прагматичний цинізм" / Г. Друзенко // День. – 2016. – № 238-240. – 28-30 грудня. – С. 6]. Політична система постмайданної України продовжує **дрейфувати в орбіті кланової ієрархічності і тому невпинно втрачає легітимну основу свого існування.** Це посилює відцентрові тенденції, стимулює шовіністичні ідеологеми й сепаратистські патології. Егоїстично-меркантильна політика кланово-олігархічної влади робить українське суспільство вразливим до мілітарного впливу агресивної Московії. **Коли політичний цинізм стає ідеологією правлячого класу, тоді виникає реальна загроза національним інтересам держави, втрати її суверенітету.** Якщо владні відносини засновані не на праві, ротатії еліт і честі, а на корупції, зраді та цинізмі, тоді й суспільство практикує аналогічні моделі комунікації. **В добу радикального плюралізму духовні цінності витісняються тотальним цинізмом, коли нівелюється і продається все, у тому числі мораль і совість.**

У соціально-політичному вимірі явище цинізму має амбівалентний характер. З одного боку, джерелом цинізму є сила, яка виступає неодмінним атрибутом політичної практики реалізації влади, що у тій чи іншій мірі використовує аморальні засоби (підкуп, лестоші, деспотію, вульгарності, кліку тощо). З іншого боку, це бунтарсько-війовничі переконання і дії різних соціальних верств, які критично налаштовані проти влади і виражають своє ставлення до неї у формі бунтів, революцій, повстань тощо. Як з боку влади, так і з боку суспільства існує певна межа, демаркаційна лінія, за якою насильницькі чи негуманні дії трактуються не крізь призму цинічності, а у фокусі необхідності. Якщо управління в державі здійснюється з допомогою узурпації влади, насиллям проти власного народу чи торгівлею суверенітетом, тоді політичний цинізм досягає свого апогею. **А коли суспільство, виборюючи гід-**

ність й цивілізований шлях розвитку, використовує широкий арсенал засобів включаючи примус для усунення нелегітимної кліки, воно демонструє не політичний цинізм, а громадянську зрілість. Наприклад, жертвний опір українських громадян під час Революції Гідності чи героїчну боротьбу нашого народу проти путінської інтервенції не можна ототожнювати з цинічними діями, адже у цих випадках усувається диктатура влади, ведеться визвольна війна, що передбачає утвердження демократії, свободи, територіальної цілісності й політичної суб'єктності нації.

Отже, **політичний цинізм, як утилітарний засіб задоволення меркантильних потреб**, є неодмінним атрибутом суспільних відносин. Цинічна політика тісно корелюється із моральним релятивізмом, правовим нігілізмом і соціальним егоізмом. Прагнення людини до влади, збагачення і панування весь час стимулюють її до експлуатації і пригнічення інших соціальних суб'єктів за допомогою цинічних засобів "гібридної війни", мілітарної сили, інформаційної пропаганди тощо. Залежність від цинічної політики приводить соціальну спільноту до конформізму і втрати національної ідентичності. Пошук можливих шляхів розв'язання зазначеної проблеми сьогодні набуває великого соціального запиту. Цим мають перейматися не тільки політичні лідери, керівники держави, науковці, а й свідомі громадяни, які прагнуть не стільки адаптуватися до політичного цинізму, скільки знайти йому якісну альтернативу, щоб удосконалити політичний устрій держави й соціальний простір свого буття. **Проблему експансії політичного цинізму**, що нехтує мораль, деформує свідомість і обслуговує чиїсь приватні чи корпоративні інтереси, **треба вирішувати через збалансування свободи індивіда адекватною відповідальністю, культивування публічності й відкритості політичного процесу, незалежності суду, ЗМІ, утвердження громадянського суспільства, як альтернативи тотальному етатизму**. Противагою цинізму як джерелу зла є моральний абсолютизм. Головна проблема соціальної візії глобалізованого суспільства – пошук компромісу між апофеозом цинізму (таким у політичній науці вважається макіавеллізм) і вимогами виключно моральної політики (що в реальному житті є утопічним фаталізмом). Скорочення зони політичного цинізму і невідгластва відкриває шанс для реформування країни й побудови відкритого суспільства.

*М. Г. Карашук, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ
niko_karaschuk@ukr.net*

ІНФОРМАЦІЙНА ВЛАДА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ІНФРАСТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА

На світовому рівні завжди іде боротьба за економічне панування, в якій використовуються як традиційні засоби (фінансове регулювання, протекціонізм і т. п.), так і "стратегічна зброя", що базується на знанні.

Основними важелями влади уже зараз виступають результативні науково-технічні дослідження, високий освітній рівень робітничої сили, розвинута система масових комунікацій і організаційна структура, що включає і організацію знання. Інформація та знання є змістом комунікації – безпосереднього та опосередкованого спілкування людей, їх взаємодії. Без інформації комунікації взагалі не можливі. Контроль же над інформацією дає реальну владу як в економічному, так і політичному житті. Сама влада зміщується із сфери виробництва у сферу розподілу, де концентрується необхідна інформація. Постійне вдосконалення інформаційної техніки – носіїв екстра-інтелекту, здатних не лише передавати, але й аналізувати, систематизувати, переробляти інформацію, виводить систему масових комунікацій на якісно новий еволюційний рівень. Таким чином, інформаційні мережі відіграють революційну роль в соціальному житті, трансформуючи всі його сфери – від економіки до культури, провокуючи інформаційні війни між корпораціями та їх об'єднаннями, між цілими державами нарешті. Проте нові інформаційні технології не можуть автоматично "по-кращити" життя суспільства, це в першу чергу залежить від соціальної і політичної мудрості тих, хто регулює його розвиток.

Зараз у світі спостерігаються істотні зміни у взаємовідносинах влада – суспільство, що проявляється, в першу чергу, в зростанні ролі саме інформаційної влади. На сучасному етапі розвитку демократичного суспільства, інформаційна влада є невід'ємною складовою механізму функціонування демократії. Нормативна модель сучасної демократії будується на фундаменті уявлень про громадянина як про раціональну мислячу і відповідально дійову особу, яка свідомо і компетентно бере участь у політиці. В демократичному суспільстві, яке базується на прийнятті важливих рішень більшістю голосів, мати такі якості повинна не одна людина чи привілейована меншість – еліта, а стабільна більшість населення. Домогтись компетентних політичних суджень від громадян, навіть при зацікавленості в цьому владних структур, не можливо без відповідної освіти і правдивої інформації, отриманої від інформаційних інститутів. В сучасному суспільстві навіть добре освічена людина не може відповідно орієнтуватись у складній мозаїці суперечливих політичних процесів, приймати відповідальні рішення без радіо і телебачення, газет і журналів. Інформаційні інститути дозволяють їй вийти за межі індивідуального досвіду, роблять доступним весь політичний світ. В цивілізованих країнах без доступу до засобів масової інформації, особливо електронних, фактично неможливі артикуляція і представництво колективних інтересів важливих суспільних груп, поява загальнонаціональних лідерів та існування впливової опозиції.

Інформаційна влада, по суті, і означає управління комунікаціями, їх змістом і спрямованістю за допомогою інформації. Цей вид влади відрізняється від звичайного інформаційного впливу силою, стійкістю й асиметричністю впливу комунікатора на реципієнта, високим ступенем контролю за його поведінкою, хоча межі між поняттями влади і впливу розпливчаті. Безпосередньо впливаючи на змістовну спрямованість

комунікацій, інформаційна влада здатна впливати на політичну поведінку людей двома способами – спонукати людей до певних дій, визначати їх цілі і зміст; попереджувати або блокувати виникнення невігідних, як правило, опозиційних рухів і протестів.

Реальний прояв у суспільстві цієї властивості інформаційної влади полягає в її здатності замовчувати політичні факти, применшувати їх значення, відволікати людей від ти чи інших подій за допомогою різного роду сенсацій, скандалів, шоу і т. п., оточувати умовчанням і виключати із сфери суспільних дискусій і політичних рішень певні теми, події і дії і тим самим не допускати їх адекватного усвідомлення масами і реально-го розгортання відповідних політичних конфліктів.

На політичну поведінку людей інформаційна влада впливає за допомогою цілеспрямованого розповсюдження або блокування певних відомостей, інформації, які не сприймаються ними як зовнішній примус. Крім того, інформаційна влада впливає на політику як безпосередньо через політичні комунікації, так і опосередковано через зміну самої людини: її менталітету, ціннісних орієнтацій, потреб і інтересів, а також формування громадської думки, звичаїв і моралі. Прямий і найбільш помітний вплив на політику інформаційні інститути здійснюють через політичні комунікації. В сучасному суспільстві політика взагалі немислима без інформаційних інститутів, які виконують в політичній системі цілий ряд найважливіших функцій [Пугачев В.П. Средства массовой коммуникации в современном политическом процессе // Вестник МГУ. Серия 12, Политические науки. – 1995. – № 5., с. 12-15]. Більше того, інформаційні інститути і, перш за все, ЗМІ виступають сьогодні не лише передаючою ланкою у складному механізмі політики, але і її творцем. ЗМІ в сучасному суспільстві, на думку О.Зінов'єва, не тільки збирають і поширюють інформацію, яку виробляє хтось інший – вони стали виробником, контролером і володарем інформації. ЗМІ мають свої могутні і професійно навчені кадри для цього. В їх розпорядженні практично всі сили суспільства, які пов'язані з інформацією. Вони формують інформацію за своїми правилами, надають інформації вигляду, який відповідає їх інтересам. Вони сконцентрували в собі основні і найбільш впливові інформаційні потоки і сили суспільства. ЗМІ втручаються в усі сфери суспільства – політику, економіку, культуру, науку, спорт, побутове життя. Вони не просто впливають на розум і почуття людей, вони проявляють владу над ними [Зиновьев А.А. На пути к сверхобществу. – М.: ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2000., с. 594]. Як відзначає Н. Больц, "завдяки тому, що наші знання про реальність опосередковані ЗМІ, втратився смисл відрізняти зображення від зображуваного явища... Що являє собою той чи інший політик або явище – це взагалі можливо зрозуміти лише в їх медіальному (через ЗМІ) інсценуванні. Те, що реально відбувається, стає суспільною подією лише через своє медіальне відображення" [Пугачев В.П. Информационная власть и демократия // ОНС. – 1999. – №4., с. 69].

Отже, на сьогоднішній день інформаційна влада стала настільки істотною частиною інфраструктури суспільства, що від неї залежить не тільки технологічний, але і соціальний прогрес, економічна конкурентоспроможність країни в цілому, її роль в міжнародному розподілі праці, так само як і здатність подальшого розвитку демократичних інститутів, що значною мірою залежить від інформаційної відкритості, можливості доступу громадян до інформації. Внаслідок цього, подальший розвиток інформаційної влади залежить не тільки від прогресу науково-технічної думки, але і від соціально-економічних і правових умов, в яких відбувається її діяльність. Зокрема, відставання законодавчого забезпечення прав людини на інформацію, на недоторканість особистого життя і збереження персональних даних, так само як обмеження на концентрацію засобів масової інформації і комунікації може призводити до маніпуляції масовою свідомістю та контролю за особистістю з боку державних.

Р. В. Кисленко, асп., КНУТШ, Київ
romankyslenko@gmail.com

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ: ВІД ТОТАЛІТАРИЗМУ ДО ГІБРИДНОГО

Характеризуючи політичний режим сучасної України, можна погодитись з твердженням американських дослідників Г. О'Доннела та Ф. Шміттера, наша держава належить до перехідних суспільств з неконсолідованою, електоральною демократією, де старий (тоталітарний) режим зруйновано, а новий (демократичний) ще не можна вважати стабільним [Колодій А.Ф. До питання про політичний режим в Україні (спроба транзитивного підходу) / А.Ф. Колодій // Сучасність. – 1999. – № 7-8. – с. 93].

Проте Ю. Мацієвський зазначає, що попри значну інерцію свого розвитку, гібридний режим сучасної України перебуває в стані протистояння з демократичною альтернативою. Перехідність у цьому контексті означає радше невизначеність остаточного підсумку їхнього змагання, незавершеність, суперечливість і непослідовність самої трансформації режиму, а отже його певну історичну самотність [Мацієвський Ю. Политический режим Украины после "Оранжевой революции" / Ю. Мацеевский // Политэкс, . –2008. –№ 4. – с. 20].

Дещо інше бачення політичного режиму висловив канадський політолог українського походження Т. Кузьо. Він пропонує визначити Україну як "гібридну державу" зі змагальним авторитарним режимом. Для гібридної держави характерним є поєднання залишків старої радянської системи з новими економічними та політичними інститутами. Політичний процес у гібридній державі визначається застоєм, корупцією і домінуванням еліт, які приносять мало користі для держави та мають малу підтримку населення.

Змагальним авторитаризмом Т. Кузьо вважає режим, у якому присутні дві тенденції. З одного боку домінування промислово-економічних груп під прикриттям центристських партій у парламенті, а з іншого спроби опозиції стримати олігархічні клани у намаганні встановити повністю авторитарний режим. Завдяки тому, що провладні політичні еліти роз'єднанні, а опозиція є досить потужною в Україні авторитарний режим не може встановитися повністю [Kuzio T. *Ukraine: Muddling Along* / T. Kuzio // Sharon L. Wolchik and Jane L. Curry eds.- *Central and East European Politics: From Communism to Democracy*, Second Edition. – 2011. – Banham, MD: Roman and Littlefield. – P. 339].

Канадський науковець виокремлює сім факторів у внутрішній та зовнішній політиці, які сприяють стабільності гібридного режиму та спостерігаються впродовж всієї незалежності України.

Він зазначає, що, по-перше, таким чинником є низька довіра суспільства до влади та державних інститутів, яка проявляється у відчуженні його від політичних процесів, окрім мобілізації населення під час виборів. Важливу роль в цьому процесі відіграє політична корупція та недовіра до влади.

По-друге, це монополізація влади, українські політичні лідери намагаються максимізувати свої повноваження та створити політичні та економічні монополії з ціллю проведення "реформ", однак мало хто використовував їх саме для цього.

Третім фактором, який виокремлює Т. Кузьо є, як він його називає, – загрози демократії – котрий характеризується демократичним регресом, політичною корупцією та патронажем, а також погрозами в бік незалежних засобів масової інформації, що є характерним для всіх країн СНД [Kuzio T. *Political Culture and Democracy: Ukraine as an Immobile State* / T. Kuzio // *East European Politics and Societies*. – 2011. – Vol. 25. – № 1. – P. 101].

Наступним чинником є політичні партії та вибори. Найбільші та найвпливовіші політичні партії України зазвичай підтримуються на виборах певними областями, що призводить до протистояння останніх між собою та викликає міжрегіональні конфлікти. Однак, як зазначає Д'Анієрі, такі протистояння та конфлікти між регіонами України відіграють певну позитивну роль в державі, тому що вони є перешкодою на шляху концентрації політичної влади в руках однієї партії. Це не дає змогу сформувати сильний централізований уряд, що є важливим фактором встановлення демократії. Також важливо зазначити, що більшість партій в державі не мають чіткої та міцної ідеологічної платформи, фінансуються крупними бізнесовими групами, це робить їх відмінними від європейських партій, які не бажають співпрацювати з українськими, доказом цього може слугувати виключення Соціал-демократичної партії України з Соціалістичного Інтернаціоналу [D' Anieri P. *Structural Constraints in Ukrainian Politics* / P. D' Anieri // *East European Politics and Societies*. – 2011. – Vol. 25. – № 1. – P. 37].

В якості п'ятого чинника Т. Кузьо називає фінансову скупість як загрозу національним інтересам, тому що вона є двигуном еліти у питан-

нях здійснення внутрішньої та зовнішньої політики, яка зазвичай зорієнтована на короткострокову вигоду, а не на довгострокову перспективу.

Також на процес трансформації політичного режиму впливала багатовекторність зовнішньої політики (6), тому що Україна не могла визначитись, який з векторів обрати – інтеграцію в Європу чи співпрацювати з Росією, така політика робить з держави "буферну зону" між двома полюсами.

Останнім важливим фактором є безвідповідальність еліт перед суспільством Kuzio T. *Political Culture and Democracy: Ukraine as an Immobile State* / T. Kuzio // *East European Politics and Societies*. – 2011. – Vol. 25. – № 1. – P. 102].

Т. Карозис виокремив ознаки, які характерні для гібридного режиму України, серед основних із них він називає такі: часте порушення правових норм, вибори дають непевні результати, через що мають низьку легітимність, низький рівень довіри до державних інститутів, недосконале функціонування держави в цілому та високий рівень абсентеїзму [Carothers T. *Democracy Aid at 25: Time to Choose* / T. Carothers // *Journal of Democracy*. – 2015. – Vol.26 – №1 – P. 10].

Сучасний політичний режим України також характеризується певними методами здійснення політики, які підводять державу до межі авторитаризму. Їх можна поділити на три основні групи: вибіркове застосування закону, контроль економіки державною владою та контроль урядової діяльності.

Отже, на сьогодні в Україні можна констатувати лібералізацію посттоталітарного політичного режиму, конститування т. зв. електоральної демократії (М. Вігель), як різновид "гібридного" політичного режиму. Проте побудова громадянського суспільства та мобілізація його структур – "найважливіший фактор переходу від стадії лібералізації до демократизації" але воно є слаборозвиненим і не може ніяк впливати на владу [Wigell M. *Mapping "Hybrid Regimes": Regime Types and Concepts in Comparative Politics* / M.Wigell // *Democratization*. – 2008. – Vol. 15. – №. 2. – P. 243].

Беручи до уваги, що в Україні встановився нестабільний гібридний політичний режим, який відзначається великою динамічністю та створенням нових інститутів, які функціонують синхронно зі старими при одночасному збереженні традиційних неформальних інститутів. Виходячи з цього, в найближчий час може виникнути інституційна напруга, яка потягне за собою зміну типу гібридного політичного режиму, може встановитись конституційна або обмежена демократія. Все залежить від владних акторів та специфіки інститутів, які функціонують в державі.

ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ У КОНЦЕПЦІЇ МІШЕЛЯ ФУКО

Проблематика визначення сфер владних відносин та їхнє розмежування перебувають під впливом філософських ідей М.Фуко. Владу він означає як здатність одних акторів визначати чи змінювати ряд альтернативних дій чи вибір альтернатив для інших акторів. Власне ця здатність може існувати лише в рамках суб'єкт-об'єктних відносин. При тому дія влади така, що суб'єкт, наділений владою, посилює її завдяки переведення іншого суб'єкта у ранг об'єкта, а саме вводючи асиметрію. "[Подорога В.А. Власть и познание (археологический поиск М. Фуко) // Власть: Очерки современной политической философии Запада. М.: Наука, 1989].

Мішель Фуко міняє юридичну концепцію влади на стратегічну модель, протиставляючи їй асиметричні сили. Відносини владні відносини переплітаються з іншими стосунками, наприклад, у в сім'ї, відносинами пізнання чи сексуальністю і т.д.

Тоді влада постає дисперсійною, а саме – він спростовує зосередженість влади в центрі, децентралізує її. Навпаки, вона розгалужується та простягається у соціальній сфері. Політична влада за М.Фуко перебуває не в керівному апараті. Тому у суспільстві неможливі політичні зміни, якщо механізми влади, що перебувають ближче до рівня буденності й функціонують ззовні, знизу й поруч із державним апаратом, не будуть змінені. Варто зазначити, що всі соціальні відносини є владними відносинами, тому будь-які соціальні відносини розглядаються як відносини політичні. Наслідком такої методологічної позиції стало те, що в європейській неklasичній політичній науці поняття "соціальна влада" та "політична влада" ототожнюються з часів постструктуралізму. [Див. Дробот Р.В. Концепція влади М. Фуко: політичний вимір [Текст] : автореф. дис. канд. політ. наук : 23.00.01 / Дробот Руслан Володимирович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 17 с].

Влада, окрім цього, уявляється як засіб для досягання цілей, котрі лежать поза нею самою, і відповідно як свідоме порушення комунікації між індивідами, групами чи інститутами. Тому влада є завжди детермінована тим, що знаходиться поза нею (почасти економічна структура). Шкала відносин влади, на якій фіксуються дистанції, що відмежовують один спосіб впливу від іншого, залишається кількісною, а не якісною, і спричиняє те, що влада є постійно перерозподілена; відношення асиметрії зберігається, але в принципі можуть бути зведені до нуля. Саме тому для багатьох англо – американських учених товарно-мінові структури(ринок), хоча і знаходяться в іншому порядку реальності (економічному), не лише не виключається із досвіду здійснення влади, а і є її регулятивним механізмом. Ілюзія того, що структури владних відносин

не є самостійними в сучасному суспільстві, і підпорядковуються регулятивній функції "вільного ринку" – дії множини окремих свідомих та правоздатних суб'єктів- супроводжує всі пошуки єдиної формули влади. А саме економіці він відводить роль лише моделі влади, бо влада не може бути зведена лише до оперативних заходів заради досягнення цілей.

Однак впровадження економії у сферу політичної практики (і відтак виведення її з мікрофізики владних відносин, а саме економії на рівні сім'ї) було основною метою правління. Спочатку економікою вважалось мудре управління домом заради загального блага всієї родини. Правити державою (макрофізика владних відносин) означало задіяння економії на рівні усієї держави, забезпечення контролю та нагляду над мешканцями та багатствами, схоже як батько над дітьми. Раніше йшлося про "економічне правління" як гідне правління, оскільки мистецтво правління і є мистецтвом переводити владу в життя відповідно до чинної економічної структури та моделі. Але саме тоді почало відбуватись розмежування економіки як окремого рівня реальності, певну сферу втручання, а не сутність виконання влади. Тобто економіка виділилась як іманентна саморегулятивна ланка.

Іншими словами, мистецтво управління, аж до появи проблеми населення, могло уявлятися лише на основі моделі сім'ї, виходячи з економії, знаної як управління сім'єю. Навпаки ж, коли населення починає проявляти свою незведеність до моделі сім'ї, сім'я одразу відступає на другий план; вона є лише сегментом, привілейованим лише тому, що коли від населення бажають отримати щось у сенсі статевої поведінки, демографії, дітонародження, споживання, то це здійснюють за допомогою сім'ї. З моделі сім'я стає інструментом керування населенням. Цей перехід сім'ї на інструментальний рівень має базове значення. [Див. Фуко М. Правительственность (идея государственного интереса и ее генезис) / Логос, No 4–5 (39), 2003].

Цим самим він по суті стверджує і пропонує аналіз влади не на макро (державному), а на мікрорівні. Сила мікровлади якраз і полягає у тому, що вона здатна перетинати, координувати та переривати будь-які структури, ієрархії, тощо. Вся так звана мікрофізика влади з її дослідницькими об'єктами (шпиталь, тюрма, казарма, завод, сім'я) не може діяти інакше, ніж трансферально. Це означає, що такий тип функціонування не вказує на відносини ієрархії чи гомології, елементарні вияви влади утворюють свої автономні мікрокосми влади, як, наприклад, сім'я зовсім не є зведеною моделлю держави, відтак роль батька не відповідає ролі суверена. І у цьому контексті економіка, а точніше ідеальна модель мінових відносин, що побудована на ілюзії рівноправності суб'єктів, що вступають в обмін, має бути перебудована як модель влади. Таким чином поза владою на макрорівні не існує нічого, що могло б її визначити, жодна домінанта (економіка, політична ідеологія) не задають їй горизонт дії в соціумі, як і сама влада не виступає детермінуючою інстанцією.

ПРОБЛЕМИ ЛЕГІТИМНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ

Проблема легітимності органів державної влади є надзвичайно важливою та актуальною для України на сьогоднішній день, оскільки існує низка загрозливих тенденцій щодо ефективного функціонування політичної системи. Як свідчать численні соціологічні опитування, жодна з гілок державної влади, не заслуговує абсолютної довіри і суспільного визнання, а отже, не може бути визнаною легітимною.

Проблема відносин між народом та владою присутня в наукових дослідженнях ще з давніх часів. Довірі та повазі народу до влади приділяв увагу, наприклад, китайський мислитель Конфуцій. Зокрема, він стверджував, що в державі з гарним управлінням повинно бути вдосталь продовольства, достатньо зброї та народ повинен довіряти правителям. Філософ вважав, що при крайній потребі можна відмовитися від зброї та продовольства, але не від довіри народу, бо "без довіри народу держава не зможе встояти" [Гаджиев К.С. Политическая философия / Отд-ние экон. РАН; науч.-ред. совет изд-ва "Экономика". – М.: ОАО "Издательство "Экономика", 1999. – С.240.]. Зустрічається ця проблематика і в працях українських вчених. Так, С.Оріховський-Роксолан в відомій праці "Напучення королеві польському Сигізмунду-Августу" пише, що вже від початку свого правління королеві треба "найпильніше подбати, щоб привернути прихильність тих людей, серед яких правиш. Вона є єдиним захистом королів. Без прихильності підданих німечиною і нелевною буває влада короля" [Оріховський-Роксолан Ст.. Напучення королеві польському Сигізмунду-Августу // Українська література XIV-XVIст. – К., 1988. – С.113-152.]. Таким чином підкреслюється сутнісна важливість підтримки з боку народу для існування влади та виконання нею своїх функцій.

Легітимність органів державної влади є динамічною характеристикою функціонування політичної системи. Як неодмінний атрибут державної влади легітимність складається з ціннісних оцінок, переконань та уподобань населення щодо реалізованих владою ініціатив та уявлень громадян про належний порядок. З точки зору суб'єктності легітимність влади може мати персоніфікований (щодо політичних лідерів) чи інституціональний (щодо політичних інститутів) вимір.

Характер легітимності влади обумовлюється двома чинниками – ставленням населення до інститутів влади всередині країни (внутрішньополітичне визнання з боку громадян) та схваленням діючої влади міжнародною спільнотою (зовнішньополітичне визнання).

Дослідник революцій Джек Голдстоун називає три основні причини розпаду держав: державне фінансове напруження (необхідність виплат і недостатність ресурсів), внутрішньоелітний конфлікт і народне повстання (як реакція мас на недостатню соціальну мобільність і її наслідки).

В умовах військового конфлікту збіг трьох вищенаведених факторів може стати критичним, тому необхідно звернути особливу увагу на те як зменшити їх вплив.

Посилення внутрішньої легітимності може відбутися через подолання розколу еліт і зростання національного престижу для мас. На думку американського соціолога Рендалла Коллінза, основним конфліктом у державах є протистояння між адміністративним класом, чиї владні інтереси полягають у можливості залучення ресурсів, і класом власників, чиї інтереси знаходяться у тому, щоб ухилитися від того, щоб віддати свої ресурси. Обидва класи є переплетені між собою, тому під час кризи у них з'являється конфлікт.

Розкол національних еліт може зменшитися через проведення зовнішньої експансії та підсилення національного престижу. Зовнішня експансія не є синонімом мілітарної агресії, сферою пошуку додаткових ресурсів може стати будь-який інший вимір джерел влади. У офіційних ЗМІ найбільше йде мова про сприяння інвестиціям, що однозначно є одним із економічних способів знайти додаткові кошти. Майже не говориться про політичний і культурний аспекти.

Зовнішня експансія через політику може відбуватися через участь України в громадсько-політичних процесах за межами своєї держави. Прикладом такої участі є зовнішня гра часів президенства Александра Квасневського (Польща), який збільшував суб'єктність своєї країни не лише через інтереси Варшави, але і декларуючи захист Києва і його лобювання. У реаліях швидкої трансформації світу внутрішня легітимність неможлива без активності на міжнародній арені.

Експансія через культуру має відбуватися через створення національного образу, який відповідає інтересам мас і спонукає їх до належності в політичному процесі такого типу. Введення мовних заборон навряд чи збільшить кількість національно орієнтованих груп, але однозначно викличуть протест у етнічних груп, які розмовляють іншими мовами.

Культурна політика має відбуватися в рамках загальної стратегії отримання суб'єктності та не реагувати передусім на провокації з боку радикальних політиків інших держав. Союзниками у розвитку культурного та політичного впливу мають розглядатися не лише офіційні дипломатичні кола, але й контреліти. Зростання ефективності зовнішньої політики майже автоматично підіймає рівень національного престижу.

Отже, в сучасній Україні все більшого розвитку набувають процеси де легітимації державної влади. А це говорить про те, що у разі цілковитої втрати підтримки народу, влада змушена буде застосовувати силові методи, що є незаконними, і як результат буде порушувати легальність влади. Вважаємо доцільними наступні методи виходу з кризи легітимності: підтримка постійних контактів з населенням; проведення роз'яснювальної роботи щодо своїх цілей; пошук нових способів виконання поставлених завдань; постійне та оптимальне оновлення законодавства; узгодження суспільних інтересів у ході

державного управління; організація контролю з боку організованої громадськості за різними рівнями державної влади; розвиток політичної свідомості громадян.

Є. В. Макаренко, асп., ІПЕД ім. І.Ф.Кураса, Київ
Jenya1412@gmail.com

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ МІФІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Міфи заповняють масову свідомість українців, від чого залежить не тільки майбутнє нашої країни, а й людське буття взагалі. Міфологізація українського суспільства може вести як до консолідації, так і відігравати деструктивну роль. Деякі дослідники навіть схиляються до думки, що сам факт міфологізації суспільства є вкрай негативним, що міф – це прихована агресія, одна з форм тоталітаризму, що коли ми потрапляємо під владу міфу, то перестаємо бути особистостями. Але, якщо говорити неупереджено, то, напевно, слід визнати, що міф може виконувати як позитивну, так і негативну роль. Існує відома істина, що рушниця сама по собі є не добро і не зло. В руках злочинця вона служить злу, в руках охоронця порядку – справедливості. Те ж саме можна сказати і про міф. Отже, якщо в українській державі не будуть розроблятися і пропагуватися загальнонаціональний, державницький міф, масову свідомість будуть заповняти міфи, нав'язані ззовні. Взагалі, до проблеми функціонування міфів в українській політиці, останнім часом звертається все більше дослідників. Всі вони схиляються до думки, що Україна, отримавши незалежність, вже як двадцять п'ять років намагається створити нову національну міфологію, що повинна стати інструментом інтеграції українського суспільства [Зубрицька Л. Міф як феномен сучасної політики: автореф. ... к. політ. н. // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: 2005. – 18с.]. Адже, радянська наука розглядала міф більше як соціально-психологічну складову, і менше як феномен політичного життя. І тільки з 90-х років наукова думка ретельніше почала аналізувати міф як частину політичного життя суспільства. Таким чином, актуалізується співвідношення політики і міфу в сучасній Україні.

Зрештою, можна стверджувати, що проголошення української держави великою мірою завдячує певним стереотипам, які свого часу набули величезного поширення. Одним із найпотужніших стереотипів того часу була переконаність у тому, що як тільки Україна проголосить незалежність, вона стане багатою і квітучою державою. Тобто, тиск продукування міфу, його популяризація були доведені до максимуму настільки, що непричетні до міфу державні чинники стали його носіями. Цей міф, із різних причин, через три роки був зруйнований. На його місце прийшло протилежне уявлення про те, що Україна є бідною державою, набирає

поширення думка про нездатність, неспроможність України як самостійної держави. Поширюється міф про бідну Україну. Якщо проаналізувати критично, то можна зазначити, що ні перше, ні друге уявлення не є об'єктивним. Тобто, свідомість визначається не об'єктивним положенням, а стереотипами масової свідомості. Однак слід зазначити, що перший міф працював на позитив у момент проголошення держави, а другий відіграє негативну функцію в сучасній Україні.

Цей приклад яскраво демонструє, наскільки великий вплив має міфологічне мислення на утвердження або, навпаки, ослаблення української держави. Необхідно зазначити, що сьогодні в Україні найбільшого поширення набувають ті міфи, які сприяють саме ослабленню української держави. Відомий український філософ О.Забужко вважає, що, в принципі, проблема сьогодняшнього українського суспільства в тому, що воно замало міфологізоване. Проблема української культури якраз у тому, що вона породила на шляху свого функціонування (принаймні в новітній історії за останні два століття) надто мало міфів, аби стати адекватною національному буттю. Адже, столітнє перебування частин України у складі різних держав не сприяло формуванню єдиного національного міфу [Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу: Монографія / Оксана Забужко – К.: "Абрис", 1997. – 150с.].

Нинішня культурна ситуація в Україні демонструє реальне зіткнення, співіснування й боротьбу різних міфів, починаючи з тих, що утворюють ґрунт культури її незалежного державного існування, й аж до рішучого заперечення цієї незалежності. Фактично логіка політичного міфу заключається в тому, щоб визначити причинний зв'язок, що заперечений внаслідок соціальної кризи, перенести його у сферу міфічних образів, де може бути знайдено новий причинний зв'язок, і потім знову перенесено його в політичну реальність. Таким чином, політичний міф несе в собі своєрідну пошукову логіку, яка діє у разі відсутності повноти вихідних даних. На жаль, сучасні міфи і реалії повсякденного життя кардинально відрізняються один від одного, і найгірше те, що масове суспільство не може відрізнити речі (в нашому випадку обіцянки виборчих кампаній) суперечливі один одному, потрапляючи кожного разу на один і той же гачок.

М. Е. Маркіна, студ., КНУТШ, Київ
markina.m.eduardovna@gmail.com

ФРОММ ПРО ІНТЕРПРЕТАЦІЮ ПОНЯТТЯ СВОБОДИ В ДЕРЖАВІ

Для більшості людей свобода є психологічною проблемою, яка може привести до дуже негативних наслідків. Свобода принесла людині незалежність, але одночасно ізолювала її і розбудила почуття безсилля і тривоги. Ізоляція породжує відчуття самотності, і далі можливі два варіанти розвитку подій: людина біжить від тягара свободи і шукає підпорядкування у зовнішньої могутньої сили – наприклад, встає під прапори

диктатора – або людина бере на себе тягар свободи і повною мірою реалізує свій внутрішній потенціал.

Еріх Фромм видатний мислитель XX століття який провів глибокий аналіз психологічного значення свободи для людини (1900 – 1980). Тому цікавим буде звернутися до роботи німецького психолога-гуманіста, філософа і соціолога "Втеча від свободи". Для кращого сприйняття роботи Фромма слід враховувати і рік її написання. Книга вийшла в світ в 1941 році, в розпал Другої світової війни, коли весь світ був приголомшений тріумфом фашизму. Причому автор наголошує, що в Німеччині нацисти прийшли до влади легальним шляхом, а їхня ідеологія зустріла масовий відгук. Не меншу тривогу викликали тоталітарні процеси і в інших країнах. Тож звідси й інтерес Фромма до проблеми, чому людина охоче віддає свою долю в руки тирана, чому добровільно відмовляється від, здавалося б, найбільшої людської цінності – вільного існування. Намагаючись зрозуміти суперечності в людській свідомості, Фромм дійшов висновку про подвійну природу свободи. Він стверджує, що це поняття, крім звичного нам позитивного аспекту, має і негативну сторону. Негативна свобода, або також "свобода від..." – це передусім особиста відповідальність, відсутність гарантій на виживання, почуття нікчемності і безсилля, ізольованості від світу. Тож здобуваючи свободу від зовнішньої влади, людина одночасно стає більш вразливою і самотньою. Свій аналіз соціально-економічних та політичних процесів розвитку людства з погляду подвійності свободи Фромм почав з кінця Середньовіччя – початку Нового часу. Саме епоха Реформації, на його думку, була найбільш схожою на період, в якому він жив. Реформацію здебільшого сприймають як одне із джерел ідеї свободи й автономії людини, забуваючи при цьому, що разом з цим існували переконання в порочності людської природи, нікчемності, безпорадності індивіда та необхідності підпорядкування зовнішній силі. Ознайомившись з описаним Фроммом "процесом індивідуалізації" (усвідомлення себе як окремої особистості в суспільстві) внаслідок появи капіталізму та протестантства, можна переконатись, що несприятливі економічні, політичні та соціальні умови деформують цей процес, викликаючи хворобливі почуття. Таким чином, свобода перетворюється в нестерпний тягар, якого хочеться позбутися в будь-який спосіб.

Еріх Фромм виділив три основні механізми втечі від свободи, що характерні для сучасного суспільства:

1. Авторитаризм;
2. Руйнівність (деструктивність);
3. Автоматизуючий конформізм.

Під авторитаризмом Фромм розумів комплекс садомазохістських відносин різного соціального масштабу. Такі садомазохістські відносини виражають тенденції відмови від незалежності своєї особистості і прагнення злити своє "я" з ким-небудь або з чим-небудь зовнішнім, щоб таким чином знайти силу, якої бракує самому індивіду. Іншими словами, індивід шукає нові, "вторинні" зв'язки замість втрачених первинних.

Також Фромм пропонує назвати це симбіозом: "Симбіоз в психологічному сенсі слова – це союз однієї особистості з іншою особистістю (чи іншою зовнішньою силою), в якому кожна сторона втрачає цілісність свого "я", і обидві вони входять в повну залежність одне від одного". [Э. Фромм "Бегство от свободы". М.: АСТ, 2009.]

Руйнівність (деструктивність) за Е. Фроммом необхідно відрізнити від садомазохістських прагнень, хоча вони здебільшого взаємопов'язані. Руйнівність відрізняється тим, що її метою є не активний чи пасивний симбіоз, а знищення, усунення об'єкта. Хоча руйнівність заснована на тому ж безсиллі та ізоляції індивіда, але тут позбавлення від почуття безсилля по відношенню до навколишнього світу досягається руйнуванням цього світу. Якщо садизм прагне надати силу самотній людині за рахунок її панування над іншими, то руйнівність – за рахунок ліквідації будь-якої зовнішньої загрози. В цьому випадку, зруйнувати світ – остання відчайдушна спроба не дати світові зруйнувати себе.

Крім авторитаризму та руйнівності людина може спробувати позбутися самотності й відчуженості шляхом абсолютного підпорядкування соціальним нормам, тобто ставши таким же, як всі інші. Фромм вважав, що подібна втрата індивідуальності шляхом автоматизуючого конформізму вкоренилася в соціальному характері більшості сучасних людей.

Трьом способам втечі від свободи Еріх Фромм протиставив "спонтанну активність" як вільну діяльність особистості, що може проявлятися в емоційному, інтелектуальному й чуттєвому житті людини, а також у її волі. Це і буде позитивною свободою. А головними її складовими психолог називає любов і працю без будь-яких зовнішніх методів впливу.

Але якщо така концепція психолога-гуманіста заперечує втручання будь-якої влади, якщо людям буде дозволено діяти вільно і спонтанно, то виникає питання: "А чи не призведе це до анархії?".

Відповідь дав і сам автор, він каже, що все залежить від того як людина сприймає слово "анархія". Під нею розуміють нестримний егоїзм і руйнівність. Відповідь залежить від нашого уявлення про людську природу. Людина сама по собі не хороша і не погана; людському життю властива внутрішня тенденція до розвитку, прояву здібностей; якщо індивід ізольований, охоплений сумнівами, пригнічений почуттям самотності й безсилля, то саме тоді він прагне до влади або підпорядкування, тоді він схильний до руйнівності. Якщо ж свобода людини стане позитивною, якщо вона зможе реалізувати свою сутність повністю, без компромісів, то основоположні причини антисоціальних прагнень зникнуть, а небезпечними будуть лише хворі індивіди. [Э. Фромм "Бегство от свободы". М.: АСТ, 2009.]

Таким чином, на основі опрацьованої теорії Фромма, можна стверджувати, що свободу та надійність можливо поєднати і не обов'язково ці поняття взаємовиключають одне одного. Але пріоритетом для позитивних змін в сучасному інформаційному суспільстві є саме індивідуальна свобода. Оскільки втечею від свободи, яка дає лише зовнішню види-

мість надійності, неможливо досягти справжнього процвітання держави та індивідуального розвитку її громадян.

К. М. Матяшовська студ., КНУТШ, Київ
katja-matjashvska@rambler.ru

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК СКЛАДОВА ІДЕОЛОГІЇ КОНСЕРВАТИЗМУ

Дослідження зв'язку політичної міфології та політичних ідеологій є актуальною темою через малий рівень дослідженості у вітчизняних наукових колах. Кожна ідейно-політична доктрина має власних прихильників, які різняться не лише соціальними характеристиками, але і ціннісними уподобаннями, ставленням до ідеалів та власними уявленнями про політику. Безумовно, "політичний міф" правих та лівих, консерваторів та лібералів, анархістів та націоналістів різняться. Розуміння таких особливостей ідеологічного електорату безпосередньо допомагає політикам вибудувати комунікативну стратегію, яка буде ґрунтуватися на політичній міфології найбільш вдалого типу.

Міф як генетична основа ідеології є надзвичайно важливою для політики. Міфологічна реальність і риторика що її виражає практично тотожна політичній. Дослідник О. Стрельник наводить такий приклад "в архаїчній міфології універсальною є схема, в якій герой потрапляє в кризову ситуацію, що загрожує організованому космічному початку де-струкцією і падінням у хаос. Перед ним стоїть завдання врятувати видимий, звичний порядок від руйнування і небуття. Вирішення цієї задачі описується в міфах як поєдинок протиборчих сил добра і зла. Ця міфологічна схема є звичним сценарієм для політичних ігор, до яких протягом століть звикала західна цивілізація." [О. Стрельник Политическая идеология и мифология: конфликты на почве юродства [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.novsu.ru/npe/files/um/1412/bg/shell/arh/stat/staty/Стрельник%20О.%20Политическая%20идеология%20и%20мифология-%20конфликты%20на%20почве%20родства.htm>

У широкому сенсі, ідеологія – це система поглядів та ідей, але тут слід додати що це перш за все раціональний конструкт, адже ця "система цінностей та ідей" є усвідомленою і свідомо використовується. Як зазначає О. Стрельник "політичний міф виступає сполучною ланкою між раціональною ідеологічною системою і архаїчною міфологією". Ідеологія є певним конструктом, який в свою чергу складається з одиничних міфів, які в результаті утворюють цілісну картину світу. При руйнації ідеологічної системи, ці "одиничні міфи" нікуди не зникають, вони "живуть в свідомості" суспільства ще сотні років, є складовою їхнього світогляду, тому сприйняття "нового" обов'язково здійснюється через уже усталене "старе".

Окремої уваги заслуговує політична міфологія консерватизму як політичної ідеології. У більшості теоретики консерватизму не заперечують важливості ірраціональних факторів для цілісної картини політики, яку мають

виборці. Так само, консерватори послуговуються у своїй політичній практиці цілим рядом політико-міфологічних образів. Певною мірою, виборці партій того чи іншого спрямування об'єднуються не лише навколо раціональних і осмислених пунктів їх програм, а і навколо образів політичної міфології, символів, колективних уявлень і навіть певних забобонів.

Російський політолог А. Савельєв вказує, "маса завжди є консервативною...Враження минулого зберігаються в її психічному житті, і завжди знайдуться такі образи, які варто оживити". [А. Савельєв Политическая мифология [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.savelev.ru/books/content/?b=4>].

Не дивлячись на часте апелювання лівими до мас, праві консерватори так само використовують ідеали і міфологічні образи мас – "народ", "нація". Очевидно, вживання консерваторами цих образів значно відрізняється від їх розуміння лівими. Якщо для лівих ключовими є розуміння міфу про народ як образу пригнобленої маси, позбавленої влади і впливу, однозначно відірваної від еліти, то консерватори навпаки використовують цей образ як уособлення органічної єдності усіх класів суспільства, об'єднаних спільною історією, традиціями та культурою.

До базових міфологем консерватизму слід віднести : "націю", "народ" "традицію", "Бога". Ці архетипічні уявлення є основними в баченні політики з боку консервативних та ультраконсервативних виборців. Поряд з апеляцією до політичних міфів "нації", "моралі", інших, які для консерватора мають відверто позитивний характер є і політичні міфологеми, які консерваторами відкидаються. До таких політичних міфів слід віднести, зокрема, міф про прогрес. Консервативні кола ставляться до нього помірковано, не розділяючи. Міф про прогрес виділяється і класичним дослідником соціальних міфів Жоржем Сорелем у його праці "роздуми про насильство". Ключовою точкою міфу про прогрес є розуміння будь-яких змін, будь-якої модернізації позитивним явищем. Консерватори, що помірковано ставляться до змін, нерідко вибудовували свою риторику саме на критиці соціального реформізму лівих, заснованого на міфі про прогрес.

У дослідженні політичного міфу окреме місце для міфу правих сил виділяє Ролан Барт. Зокрема, він пише : "З кількісної точки зору міфи характерні саме для правих сил, для яких міфотворчість є суттєвою ознакою." [Р. Барт. Миф сегодня [Електронний ресурс] Режим доступу: http://lib.ru/CULTURE/BART/barthes.txt_with-big-pictures.html] Хоча, безумовно, ліві сили так само використовують у комунікації з виборцем політичну міфологію, однак сам Барт вказує на типовість такого засобу для правих (консерваторів та націоналістів).

Таким чином, світогляд пересічного прихильника консерватизму ґрунтується на цілому ряді міфів (міф про героя-лідера, єдину консолідовану націю, традицію), при цьому існують так само політичні міфи лівих сил, на ґрунті заперечення яких консерватори також об'єднуються (зокрема, міф про прогрес).

ОСОБЛИВОСТІ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

В сучасній демократичній практиці легітимність влади часто забезпечується пасивною згодою громадян, яка виражається в межах електорального процесу, проте останній не передбачає реальної залученості суспільства в політичний процес. На противагу цьому теоретики деліберативної демократії наполягають на необхідності активного комунікативного процесу, завдяки якому громадяни демократичних держав зможуть виражати думку з усіх питань, що стосуються політичної сфери життя суспільства. В даному контексті політика постає як особлива публічна сфера соціальної комунікації, яка визначає характерні риси масової комунікативної культури. Зростання значення комунікативної складової політичного процесу призводить до зміни традиційної політики "сил та впливу" на "деліберативну" політику.

Термін "деліберативна демократія" вперше був використаний Дж. Бессетом у праці "Деліберативна демократія. Тихий голос розуму" (1980 р.), присвяченій ролі обговорення у процесі прийняття рішень в системі законодавчої та виконавчої влади США [Бессет. Дж. М. Тихий голос розуму. Деліберативная демократия и американская система государственной власти / Дж. Бессет, – М.: РОССПЭН, – 2011.- С.5]. Крім того, деліберативна політика є базовою категорією досліджень Дж. Бессетта, Ю. Габермаса, Дж. Коена, Дж. Драйзека, Е. Гутманн, Д. Томпсона та інших.

Дж. М. Бессет виокремлює поняття політичного деліберативного процесу, під яким він розуміє міркування щодо існуючих переваг державної політики та про суспільне благо – благо, яке є зовнішнім для тих, хто приймає рішення [Бессет. Дж. М. Тихий голос розуму. Деліберативная демократия и американская система государственной власти / Дж. Бессет, – М.: РОССПЭН, – 2011.- С.75.]. Деліберативний процес може набувати різних форм. Наприклад, це може бути відкрита публічна дискусія, прямі диспути або ж обмін інформацією за закритими дверима. До того ж всі різновиди деліберативного процесу мають включати три основні елементи: інформацію, аргументацію та переконання.

Під деліберативною політикою варто розуміти особливий суспільно-політичний курс, зорієнтований на раціональне обговорення суспільних проблем, який висуває вимогу стосовно інститутів влади, щоб всі політичні рішення були опосередковані та легітимізовані таким обговоренням. Реалізація принципу публічності в політичній сфері складає зміст деліберативної політики [Назарчук А.В. Понятие делиберативной политики в современном политическом процессе// Полис. 2011. № 5. – С. 101.].

Варто звернути увагу, що успіх деліберативної політики залежить не від громадян, які діють колективно, а від інституціоналізації взаємопов'язаних процедур та умов комунікації, а також від взаємодії інституційо-

налізованих процесів деліберативної та громадської думки, яка розвивається у неформальній політичній сфері. Крім того, Дж. Коен висунув декілька вимог до таких процедур: 1) консультації повинні проводитись в аргументованій формі, шляхом узгодженого обміну інформацією між партіями; 2) консультації повинні бути прозорими та публічними, щоб нікого не виключити; 3) консультації є незалежними від зовнішнього примусу, окрім застосування "сили аргументів"; 4) консультації зосереджені на раціонально вмотивованій згоді і можуть фактично продовжуватися скільки завгодно, не виключаючи їх тимчасового припинення шляхом рішення більшості; 5) політичні консультації повинні бути націлені на питання, які є предметом спільного інтересу; 6) політичні консультації охоплюють інтерпретацію потреб і політичні установки, не обмежуючись рамками ціннісного консенсусу, який спирається на спільну традицію і практику [Cohen J. 1989. *Deliberation and Democratic Legitimacy*. — Hablin A., Pettit B. (eds.). *The Good Polity*. Oxford.].

З точки зору деліберативної демократії в сучасному політичному процесі необхідне розширення змісту поняття "громадянського вибору". Така вимога передбачає збільшення кількості процедур, шляхом яких громадяни братимуть участь в політичному процесі. Безумовно, індивіди повинні мати можливість проявляти свою громадянську позицію не лише під час виборів, а також мати можливість брати участь у публічних дебатах і дискусіях з усіх питань, якими переймається суспільство. Прихильники теорії деліберативної демократії наполягають на необхідності громадської участі не лише у виборах нових еліт, а й у виборах стосовно всіх питань. Зокрема, щоб процедура була демократичною, необхідно створити умови для вільно вираженої згоди всіх зацікавлених сторін, тому важливим є пошук процедур та механізмів, які б гарантували моральну неупередженість. Очевидно, що деліберативна модель демократії є можливим засобом виходу із кризи демократичних інститутів.

Ю. Габермас є одним з представників напряду деліберативної демократії, який висунув концепцію нерозривно пов'язану з підходом до політичної комунікації. Габермас вводить поняття комунікативної раціональності та стверджує, що її основним суб'єктом є демократична громадськість, а саме громадянське суспільство [Хабермас Ю. *Вовлечение другого. Очерки политической теории*. СПб, Наука, 2001. — С. 48.]. Німецький філософ вважає, що в сучасному демократичному процесі затребуваною є комунікативна дія, в межах якої при обговоренні можливо віднайти об'єктивну точку зору для всіх рівноправних сторін дискусії. Це дозволить уникнути, подолати інструментальну дію в політиці, перевести волевиявлення на громадянське суспільство. Жан Бодріяр, французький філософ, у своїй роботі "Суспільство споживання" відзначав, що в сучасному світі насильницькі способи державного контролю замінені "спільною" інтеграцією, вираженою, насамперед, в електоральній участі. На перший план виходить формальна участь шляхом виборчого права, референдумів, парламентських інститутів, які забезпечують "інсценування" суспільної згоди [Бодриар Д. *Общество потребления. Его мифы*

и структуры / пер. с фр. Е. А. Самарской. М.: Республика; Культурная революция .2006. – С. 214.].

Таким чином, в сучасній науці проблематика демократії знаходить свій вияв у концепції деліберативної демократії. Останню відносять до напряму в теорії демократії, яка прагне розширити владу громадянського суспільства і його вплив на представницьку владу та адміністрацію шляхом обговорень, за умови, що дискусія буде інформаційною, незалежною та усесторонньою. Отже, деліберативну демократію треба розглядати як своєрідний діалог громадянського суспільства та держави, шляхом якого можна суттєво зменшити наслідки сучасної кризи демократичних інститутів, яка викликана недовірою громадян до політичних інститутів та лідерів.

В. С. Наконечний, асп. НІСД, Київ
vs.nakonechnyi@gmail.com

ОРДЛО: СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ

Сепаратизм – термін, що став буденним для пересічного українця, аналітика, державного чи політичного діяча, і на підсвідомому рівні асоціюється з окремими районами Донецької та Луганської областей (ОРДЛО), територія яких з травня 2014 року підконтрольна самопроголошеним Донецькій та Луганській народним республікам (ДНР-ЛНР).

Феномен ОРДЛО в політичному дискурсі пов'язується, насамперед, із *сепаратизмом* – рухом, спрямованим на відокремлення частини території держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономного статусу. На сьогоднішній день квазі-республіки мають зовнішні ознаки державності: функціонують власні законодавчі, виконавчі та судові органи влади; сформовано органи безпеки, поліцію та збройні сили; введено власну валюту – російський рубль; видаються власні паспорти та інші документи. Втім, реальна сутність влади ДНР-ЛНР, з огляду на минуле й сьогодення її лідерів, форми, методи і засоби її отримання та здійснення – це організоване злочинне угруповання, яке встановило жорсткий кримінально-поліцейсько-військовий політичний режим. В Україні ДНР-ЛНР визнано терористичними організаціями, а особи, причетні до їхньої діяльності, підпадають під санкції відповідних статей Кримінального кодексу України.

Домінуючою ознакою донецько-луганського сепаратизму виступає зовнішній чинник – Російська Федерація, яка офіційно заперечує будь-яку заангажованість у справі. Фактично ж вона забезпечує підтримку самопроголошених республік, що виявляється, передусім, у наданні "політичного даху" на геополітичному рівні у переговорах за Норманським та Мінським форматами; безпосередньому здійсненні їхнього управлінського, ідеологічного та фінансово-економічного супроводу; поставці військової техніки та боєприпасів, озброєних найманців та війсь-

кових інструкторів, визнанні реєстраційних документів, тощо. Контролюючи лідерів ДНР-ЛНР через можливості своїх спецслужб, Москва прямо визначає ситуацію на ОРДЛО і, таким чином, здійснює опосередкований вплив на внутрішню та зовнішню політику України.

Існує чимала кількість експертних досліджень, які впродовж усієї історії української незалежності фіксували суттєві відмінності східної та західної України за мовними, конфесійними, електоральними, геополітичними, світоглядними ознаками. На крайніх полюсах цих замірів знаходились з одного боку Львівська, Тернопільська і Хмельницька області, які відстоювали курс на унітарність, україномовність, проєвропейськість України, вступ до НАТО, з іншого Донецька і Луганська, що тяжіли до зближення з Росією, розвитку взаємовідносин в рамках Співдружності Незалежних Держав, Єдиного економічного простору. Втім, всупереч зафіксованим відмінностям, та, незважаючи на штучно поширений серед мешканців ОРДЛО проросійськими ЗМІ стереотип щодо пробандерівської та профашистської орієнтації громадян західної і центральної України, чимало донеччан і луганчан вивезли туди своїх дітей та виїхали самі. Та й власне "сепаратизм" розповсюдився лише на 30 % території Донецької та Луганської областей завдяки російському військовому чиннику, що спростовує усталений погляд про його природність та об'єктивну зумовленість.

Тому, так званий "сепаратизм" ОРДЛО виступає свого роду універсальним маніпулятивним політтехнологічним інструментом в руках Кремля задля реалізації наступних тактичних і стратегічних завдань:

- формування у світового співтовариства викривленої уяви про дійсні причини, що призвели до подій на сході України;
- перекидання відповідальності за становище в ОРДЛО на Київ, а саме нібито недотримання останнім законних вимог "сепаратистів" – мешканців Донбасу, які хочуть "бути почутими";
- актуалізації образу українського неофашизму для консолідації російського населення через образ спільного ворога та мобілізації власної електоральної підтримки;
- впливу на внутрішню, а через неї і на зовнішню політику України з метою стримування останньої від невинного дрейфу, що розпочався з часів УНР та відновився після розпаду СРСР, у бік європейських і євроатлантичних структур;
- спроби відновити колишню(за часів царської Росії чи СРСР) сферу геополітичного впливу.

Феномен ОРДЛО – це не лише сепаратизм у прийнятому розумінні змісту цього поняття. У ньому в тій чи іншій мірі переплелися ознаки та сутнісні характеристики таких понять як агресія, окупація, політична криза, громадянська та гібридна війна, геополітичний і цивілізаційний конфлікт.

Тож, саме від правильного розуміння глибинних процесів, що відбуваються довкола ОРДЛО, залежить спроможність української влади та світового співтовариства вжити адекватних заходів для нормалізації ситуації.

ДЕМОКРАТІЯ "ПІСЛЯ" ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: В ПОШУКАХ НОВОГО СИМВОЛІЧНОГО ПОРЯДКУ

Глобалізація принесла величезні зміни в життя кожної людини. Але ще більше вона принесла невпевненості та відчуття незахищеності. Сучасний світ застиг в точці "розгубленості", *Interregnum* та невизначеності. Протест проти процесів глобалізації – цілком зрозумілий в ситуації коли її плодами користується меншість, а негативні наслідки відчуває на собі більшість.

Є три основні процеси, що впливають на ріст популізму та занепад західної моделі ліберальної демократії: відмирання національних держав; деградація представницької демократії; ріст нерівності – як результат незбалансованості системи фінансового капіталізму.

Більшість політичних і соціальних процесів в сучасному світі останніх років, зокрема ріст популізму – це реакція на глобальні і головне занадто швидкі зміни. Триумф популізму по всьому світу нагадує нам, що ірраціональні фактори часто грають важливішу роль в політиці ніж раціональні. Це реакція на ситуацію кризи постмодерну, що втілюється для багатьох в спробі повернутися в епоху модерну (а для когось і Середньовіччя) – з їх традиційними цінностями, зрозумілими правилами і практиками. А по суті – спроба повернути час назад. Жителі багатьох країн реагують на зростаючу нерівність, відчуження, відчуття втрати демократії та можливості впливати на процеси у своїй державі, а також страх перед майбутнім, перш за все спробою "спрощення", архаїзації світу. Тому більшість населення шукає опору в пошуках простих рішень, часто пропонуються різними, раніше маргінальними політичними рухами – будь то крайні праві або вкрай ліві – які стрімко стають вагомими гравцями сучасного політичного поля ліберального світу. Це реакція на ситуацію "кінця" глобалізації та пост-постмодерну, коли суспільства шукають точку опори в втрачених символах звичного світу.

Як підкреслює Зигмунт Бауман [Бауман З. *Индивидуализированное общество*. М., 2002. – С. 254], влада в сучасному світі стає все більш глобальною і екстериторіальною, але політичні інститути – залишаються локальними і територіальними. На його думку, в сучасному світі людина втратила не тільки контроль над більшістю соціальних процесів, але й можливість контролювати власну долю. Також однією з жертв в процесі перегляду цінностей стає мораль. Пост правда та пост мораль виявляються найбільш підходящими термінами для схоплення специфіки поточного моменту. Пост мораль характеризує стан руйнування цілого і дезінтеграції спільності. Але парадоксальним чином для суспільства саме прагнення до цілісності є базовим механізмом цілепокладання. У всякому разі для модерного суспільства і тим більше для суспільства традиційного. Більшість пострадянських суспільств є по суті глибоко традиційними суспільствами на рівні мотивацій і настанов. Тому пошуки

спільності, часто неусвідомлені, виливаються в пошуки втраченого "золотого часу", що характерно для міфологізованої свідомості. Наприклад, для багатьох росіян таким ідеалізованим цілим (Великим Іншим по Лакану) стало міфологізоване минуле, втілене в міфі Великої держави. Найкращим втілення такої ідеї стає концепт Імперії.

Клод Лефор [Лефор К. Политические очерки (XIX-XX века). М., 2000] стверджує, що в традиційному суспільстві Правитель спирався на божественне право, втілене в його *символічному тілі* і здійснював свою посередницьку місію між трансцендентним засновком соціального порядку і суспільством. При сучасній демократії це місце влади залишається *порожнім*. Тому тут створюється такий простір можливостей для популізму, якщо його розуміти як спосіб нескінченного ре-продукування "порожніх означаючих".

Демократія конститує сам спосіб існування суспільства шляхом встановлення горизонту символічного значення, тобто демократія не може бути просто прирівняна до певного набору видимих структур влади. Заслуга Лефора в спробі вказати на символічне уявлення про будь-яку форму влади, дати мову опису не інститутів, процесів або способів здійснення влади, а самого способу мислення про владу.

Лефор вважав, що в основі будь-якого суспільства лежить *поділ*. Але що таке – поділ? На якій підставі (якщо не редукувати все до класів, конфліктів, інтересів, ідентичностей і т.п.) проводиться цей поділ? Можна сказати, що це певний символічний порядок, втілений в якійсь конкретній історичній, культурній чи іншій формі. Але сам символічний порядок – це певний принцип, що задає горизонт і саму можливість нашого мислення. Одночасно символічний порядок – це і умова нашого мислення про соціум і соціальне, про політику і політичне.

Ключовою рисою демократії є руйнування "маркерів визначеності". Конфлікт між різними суспільними силами в надрах суспільства не просто невіршальний – він є одним з головних джерел формування стійкого соціального зв'язку. Таким чином, демократія – це не просто "система інститутів", але певна форма існування суспільства, своєрідність якої полягає в тому, що базові конфлікти не заперечуються, а навпаки інституційно визнаються, актуалізуються на дискурсивному рівні і піддаються постійній рефлексії. Саме тому демократія потребує постійного зусилля та не дає відчуття оманливої впорядкованості.

Н. Ю. Ротар, проф., ЧНУ імені Юрія Федьковича, Чернівці
nata_rotar@ukr.net

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ НЕПОКОРИ ЯК СТРАТЕГІЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

Перше визначення суті громадянської непокори як засобу протидії несправедливій політиці держави, заснованого на ненасильницьких діях, було сформульоване Генрі Д. Торо (1849) [Торо Г. Д. О долге гра-

жданского неповиновения [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/library/vopros/Thoreau.html>]. Згодом, Дж. Ролз переносить явище громадянської непокори до спектру форм політичної дії, що виражається в публічному і навмисному порушенні закону заради ініціювання змін в законодавстві або політиці уряду. Сьогодні більшість інтерпретацій цього явища політичного процесу сконцентровано навколо того, що громадянська непокора є добровільною асоціацією людей, що зорганізуються з метою артикуляції, агрегації соціальних інтересів різних суспільних груп, для захисту своїх інтересів за допомогою спрямованого впливу як на інститути громадянського суспільства, так і політичні інститути. Попри варіативність інтерпретацій форм та об'єктів впливу акцій громадянської непокори, залишається незмінним визначення її суті як ненасильницького опору інституціоналізованим формам політики. Зважаючи на те, що акції громадянської непокори сьогодні стали поширеною практикою, часом як альтернативи силовому тиску на владу, важливим та актуальним є концептуалізація "ненасилля" в рамках такої стратегії політичної участі.

В сучасній політичній науці сформувалося три смислових визначення ненасильницького характеру громадянської непокори. Перше з них під "ненасильством" розуміє наміри суб'єктів громадянської непокори, їх власну установку діяти ненасильно, залишаючи осторонь реальні наслідки таких дій, які можуть сприйматися й оцінюватися тими, на кого або проти кого вони спрямовані як насильницькі. Отже, таке смислове наповнення громадянської непокори передбачає, що дії, які вчиняються оцінюються як ненасильницькі тільки на рівні свідомості суб'єктів громадянської непокори. Друге смислове визначення ненасильства громадянської непокори є ширшим, адже наповнює громадянську непокору не тільки установками свідомості, але і характером дій суб'єктів громадянської непокори. Під характером мається на увазі, насамперед, методи і засоби даної стратегії політичної участі, її цілі та форми організації тих, хто вчиняє акт громадянської непокори. Варто підкреслити, що форми організації суб'єктів громадянської непокори повинні максимально виключати внутрішнє насильство, тобто мати горизонтальну, а не інституційно-ієрархічну будову. Визначаючи необхідність одночасної оцінки методів (засобів), цілей та форм громадянської непокори, в рамках даного підходу надається різне значення кожному з цих елементів цієї тріади. Так Ю. Габермас вважає, що громадянською непокорою може вважатися тільки "той акт протесту, який має виключно символічний характер", тобто ґрунтується на використанні засобів і методів символічного характеру [Habermas J. Civil Disobedience: Litmus Test for the Democratic Constitutional State // *Berkeley Journal of Sociology*. – 1985. – Vol. 30 (1985), pp. 102]; Дж. Тейлор, навпаки, наголошує на значенні цілей громадянської непокори, які повинні бути зорієнтовані на зміну законів, тоді як засоби і способи впливу не набувають характеру значимих для громадянської непокори [Taylor G. The new political sociology: power, ideology and identity in an age of complexity. – New York: Palgrave

Macmillan. – 2010. – Р. 29]; Г. Арендт найбільш важливою вважає форму громадянської непокори, що як втілення горизонтального суспільного договору має виключати ієрархічну організацію суб'єктів громадянської непокори [Арендт Х. Ответственность и суждение. – М.: Издательство Института Гайдара, 2013. – С. 217]. Третє смислове визначення громадянської непокори сконцентровано навколо визначення суті її реальних наслідків та результатів.

Спільним для представників усіх трьох підходів до визначення суті громадянської непокори як стратегії політичної участі є розуміння того, що успішними такі акції будуть тоді, коли (1) матимуть ненасильницький характер; (2) до неї вдаватимуться тоді, коли будуть використані всі інші легальні способи вираження протесту, однак вони не можуть задовольнити вимоги протестуючих; (3) суб'єкти громадянської непокори готові нести покарання за порушені ними закони, зокрема й ті, проти яких вони протестують і які розцінюються як аморальними і несправедливими; (4) акції громадянської непокори спрямовані на вирішення морально навантажених проблем; (5) якщо позиції щодо цих проблем різняться, то акціям громадянської непокори повинна передувати широка громадська дискусія; (6) вибір часу і місця проведення акцій громадянської непокори матимуть раціональне обґрунтування; (7) матимуть обґрунтування доцільності в контексті порушення демократичних і конституційних норм. Громадянській непокорі як особливому виду стратегії політичної участі притаманний особливий характер комунікації, тобто здатність вибудувати дії так, щоб їх цілі та методи були етично прийнятні не лише для суб'єктів та спостерігачів, але і для тих, хто є об'єктом громадянської непокори. Особливий характер комунікації передбачає суспільну дискусію, зорієнтовану на роз'яснення причин і методів акцій громадянської непокори, пошук етичної прийнятності для всіх її учасників. Таким чином громадянська непокоря зменшує орієнтацію на політичне насильство, потенційно можливе в умовах політичного процесу.

Зауважимо, що орієнтація на ненасильницький характер, дотримання певних етичних та моральних норм в акціях громадянської непокори не передбачає їх розуміння як процесу маніфестації суспільних чи групових моральних ідеалів. Громадянська непокоря є стратегією політичної участі та специфічним видом політичної практики, що передбачає взаємодію всіх залучених до неї сторін – і тих, хто підтримує, і тих, хто заперечує, і тих, хто сумнівається в цілях і засобах громадянської непокори з метою узгодження суспільних інтересів.

ПРІОРИТЕТАМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Національну безпеку в загальних рисах можна визначити як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави. Це передбачає здійснення комплексної сукупності різних видів діяльності: політико-дипломатичної, економічної, правової, військової, інформаційної, котрі спрямовані на досягнення і підтримку необхідного її стану. Ефективність такої діяльності багато в чому визначається наявністю стійких інформаційних зв'язків, кількістю інформаційних потоків, їх характером, змістом і якістю, тобто інформаційним забезпеченням національної безпеки.

Гібридна війна, яку розв'язала Російська Федерація проти України – не лише виклик існуванню незалежної української держави. Небезпека загрожує всій системі міжнародної та європейської безпеки. Це призводить до руйнації інсуючої архітектури безпеки, дискредитації таких її основних структур, як НАТО, ЄС, ОБСЄ, статуту ООН та Гельсінського процесу щодо непорушності кордонів та державного суверенітету. Росія, руйнуючи світовий порядок і генеруючи в міжнародному середовищі світовий хаос, претендує на поступове й неухильне відновлення російської впливовості та значущості на міжнародній арені. І Західний світ поступово починає усвідомлювати загрозу геополітичного реваншу Росії.

Якщо "першочерговим завданням російської гібридної війни була атака на Україну, то сьогодні її інформаційний складник, – на думку О.Власюка, – спрямований на Європу. При цьому Європейському політикуму нав'язується російське бачення війни в Україні. Остання подається як "фейлед стейт", тобто держава, що не відбулася. Європейському експертному середовищу та московій свідомості нав'язується думка, що Україна – це суто олігархічне утворення, вона знищує власних громадян і ніколи державою не була" [Власюк О. Гуманітарні, інформаційні та економічні наслідки війни на Сході України для європейського безпечного простору / О. Власюк // Регіональна стабільність на кордонах України та ЄС: сучасні виклики та інструменти забезпечення. – К.:НІСД, 2016. – С. 21]. Про масштаби інформаційної війни, розгорнутої Росією проти України, досить влучно сказав Головнокомандувач об'єднаних Збройних сил НАТО в Європі Ф.Брідлав: Це найбільш дивовижний інформаційний блицкриг, який ми коли-небудь бачили в історії інформаційної війни" [SACEUR: Allies must prepare for Russia hybrid war [Електронний ресурс]. – Режим доступа: [http^ // www.stripes.com/news/saceur-flies-must-prepare-for-russia-war-1.301464](http://www.stripes.com/news/saceur-flies-must-prepare-for-russia-war-1.301464)].

Інформаційний фронт гібридної війни розгортається, як справедливо зауважує В.Горбулін, одразу на декількох напрямках. Передусім: (1) серед населення в зоні конфлікту, (2) серед населення країни, проти

якої здійснюється агресія, однак територія якої не охоплена конфліктом, (3) серед громадян країни агресора, тобто проти своїх громадян формуючи там модель поведінки, яка багато в чому підкоряється месиджам федеральної преси і (4) серед міжнародного співтовариства, створюючи "фонди", "культурні товариства", "аналітичні центри", використовуючи "експертів" проросійської спрямованості в Європі, а також діяльність каналу RT тощо [Горбулін В. "Гібридна війна" як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін // Стратегічні пріоритети . – 2014. – № 4 (33). – С.9].

Інформаційний складник дійсно став наскрізною темою гібридної війни. І в українському випадку ми маємо справу не просто із ворожою пропагандою, а з тим, що фахівці називають "війну смислів/сенсів", для ретрансляції яких задіяна вся множина каналів донесення інформації. Основними структурними елементами у цій війні стають симулякри, тобто образи неіснуючого в реальності, наприклад: "фашисти в Києві", "звірства каральних батальйонів", "розп'яті хлопчики", використання Україною заборонених озброєнь". Мета експлуатації таких симулякрів – замінити об'єктивні уявлення громадян про характер конфлікту тими "інформаційними фантомами", які вигідні агресору.

Звідси випливають пріоритети формування ефективної системи національної безпеки, і перш за все про формування світогляду українських громадян, що можна досягти лише завдяки системній і цілеспрямованій гуманітарній політиці держави. Так, зокрема в "Стратегії національної безпеки України", затвердженій Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 зазначено, що пріоритетами забезпечення інформаційної безпеки є: забезпечення наступальності заходів політики інформаційної безпеки на основі асиметричних дій проти всіх форм і проявів інформаційної агресії; створення інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них; протидія інформаційним операціям проти України, маніпуляціям суспільною свідомістю і поширенню спотвореної інформації, захист національних цінностей та зміцнення єдності українського суспільства; розробка і реалізація скоординованої інформаційної політики органів державної влади; виявлення суб'єктів українського інформаційного простору, що створені та/або використовуються Росією для ведення інформаційної війни проти України, та унеможливлення їхньої підривної діяльності; створення і розвиток інститутів, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку, з урахуванням практики держав – членів НАТО; удосконалення професійної підготовки у сфері інформаційної безпеки, впровадження загальнонаціональних освітніх програм з медіакультури із залученням громадянського суспільства та бізнес [Zakon3.rada.gov.ua/lavs/show/287/2016].

Інформаційне забезпечення – це особливий вид забезпечення, обумовлений специфікою самого продукту забезпечення – інформацією. В сучасних умовах вона пронизує всі сфери життя і діяльності людини і держави, стає безпосереднім виробничим ресурсом, поряд із сировиною й енергією, одним з основних багатств країни, її національним над-

банням. Тому, без наявності своєчасної і достовірної інформації практично неможливе функціонування жодного виду забезпечення національної безпеки. Цим і обумовлена особлива роль і специфіка інформаційного складника.

Т. А. Слинко, студ., КНУТШ, Київ
tslynko1904@gmail.com

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Не існує механізму державного управління цілком вільного від корупції – це явище є багатоаспектним та, зазвичай, має системний характер. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, міжнародних правових договорів, що спрямовані на розробку антикорупційного законодавства, наразі немає загальноприйнятого чіткого визначення корупції. Одним з найбільш розповсюджених є визначення, запропоноване глобальною неурядовою організацією, що займається питаннями протидії корупції "Transparency International", а саме: "Корупція – це зловживання покладеними на посадову особу повноваженнями з метою особистого збагачення" [Basic anti-corruption concepts: a training manual – 2nd edition. – Council of Europe, January 2015. – P.12]. Проте, для того, щоб використовувати ресурси держави з метою особистого або групового збагачення, необхідно здобути та утримувати державну владу, монополізувати її та встановити відповідний політичний режим. В свою чергу, способом вирішення цього завдання є корупція, ціль якої, в даному контексті, полягає в досягненні не матеріальної, а політичної вигоди. Варто наголосити, що у чималій кількості досліджень явища корупції зазначається про існування тісного зв'язку політичної діяльності з корупцією у формі незаконного фінансування виборчих чи будь-яких інших політичних кампаній партій та окремих політиків, підкупу політиків та виборців, але, передусім, у нематеріальних формах, які ґрунтуються на використанні ресурсів державної влади для досягнення особистих чи групових політичних цілей. Таким чином, це дозволяє розглядати корупцію як політичне явище, і, відповідно, виокремлювати такий її різновид, як політична корупція. Політичну корупцію можна визначити як "використання особою, яка обіймає державну посаду, довірених їй державно-владних повноважень і прав, службового становища і статусу в системі державної влади, статусу органа державної влади, представником якої вона є, з метою протиправного отримання особистої та (або) групової, в тому числі на користь третіх осіб, політичної вигоди" [Нисевич Ю. А. Политическая коррупция: определение, формы проявления, механизм и ресурсы. – Технологизация политических процессов в условиях глобализации: теория, опыт, перспективы. – М.: Федерация мира и согласия. – 2012. Електронний ресурс-режим доступу: <https://publications.hse.ru/chapters/63968518>]. Як зазначає дослідниця Кохан Г. В., політичний

скандал став першою та найсуттєвішою відповіддю, яку суспільство спромоглося дати викликам політичної корупції. Так, термін "політична корупція" було вперше вжито під час першого політичного корупційного скандалу на початку 1970-х років у США. Разом з цим, дослідниця підкреслює, що акцент, який превалює у визначенні політичної корупції обумовлює й відповідні методи боротьби з цим явищем: "Наприклад, якщо державна посада є джерелом корупційних дій, то, відповідно відбувається ротація кадрів, кадрові чистки, зменшення привабливості певної посади, підвищення етики держслужбовця. Якщо ж це політична корупція як сприятлива ситуація на ринку товарів та послуг, які може отримати корупціонер, то варто підключати механізм стримувань і протигаг, який би унеможлиблював існування подібної ситуації [Кохан Г. В. Політична корупція як наслідок конфлікту між державою та суспільством / Г. В. Кохан // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2008. – Вип. 42. – С. 179]". Особливість політичної корупції полягає у тому, що дії її суб'єктів можуть як мати, так і не мати очевидний характер правопорушень: "Політична корупція є дечим більшим, ніж відхилення від формальних, писаних норм законодавства, професійних кодексів поведінки чи судових постанов. Політична корупція має місце тоді, коли високопосадові особи зловживають законами та правилами (порушують їх), ігнорують чи оминають їх, або "прописують" закони та правила таким чином, щоб сприяти реалізації своїх приватних інтересів [Квон Д. А. Политическая коррупция: понятие, цели, субъекты/ Д. А. Квон // Общественнонаучный научно-политический журнал "Власть".- 2015.- № 7.- С. 50]".

Безпосередньо, форми політичної корупції можна класифікувати в залежності від рівня публічної влади, за ступенями процесу взаємодії політичних акторів з публічною владою: здобуття (утримання) публічної влади та її використання. За критерієм здобуття (утримання) влади слід виокремлювати електоральну корупцію, яка визначається як створення певних переваг представникам правлячих політичних сил і груп, придушення будь-якої політичної конкуренції та викривлення безпосереднього волевиявлення громадян шляхом протиправного використання структур публічної влади, повноважень посадових осіб та загалом владних управлінських ресурсів. Якщо вчасно не вжити заходів щодо протидії електоральній корупції, вона має тенденцію до розвитку від одного виборчого циклу до наступного, що повністю деформує виборчий процес як такий, перетворюючи його на своєрідну імітацію виборів [Нисневич Ю. А. Коррупция: инструментальная концептуализация/ Ю. А. Нисневич // Социологические исследования.- 2016.- № 5. – С. 66]. В свою чергу, дослідник Мельник М. І. визначає головними цілями політичної корупції здобуття влади та її подальше утримання (розширення повноважень), а саме те, що здобуття влади (політичного впливу) в корупційний спосіб відбувається переважно у процесі формування органів державної влади та інших політичних структур держави, "це також можливо шляхом перерозподілу владних повноважень під час прийняття нових законів та

інших нормативно-правових актів (наприклад, наділення певної посадової особи чи органу повноваженнями, яких вони не можуть мати за Конституцією чи правовим статусом) [Мельник М. І. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії/М. І. Мельник//Національна безпека і оборона – 2009.- № 7.- С. 68]".

Оскільки корупція є комплексним явищем, варто наголосити на тому, що безпосередньо її політичний аспект полягає у наступному: корупція значною мірою визначає політичну і соціальну сутність влади; впливає на визначення політики держави та її реалізацію; безпосередньо впливає на формування владних інститутів, організацію діяльності та функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування [Клименко Д. Б. Політична корупція в державному управлінні: наукові дефініції/ Д. Б. Клименко// Демократичне врядування. Науковий вісник. – 2010. – Вип. 5. Електронний ресурс-режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik5/fail/+Klymenko.pdf]. Політична корупція здатна трансформувати соціальні функції не лише основних політичних інститутів, а й усієї політичної системи загалом, що, в свою чергу, суттєво впливає на рівень національної безпеки. Деструктивний характер політичної корупції найбільше відображається на стані політичної влади, адже влада, яка уражена корупцією, не може бути дієвою та ефективною.

В. М. Федорченко, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ІДЕОЛОГІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ В КОНЦЕПЦІЇ РОНАЛЬДА ДВОРКІНА

Натепер в святі спостерігається певне посилення популістських рухів, а точніше різноформатних політичних партій, які так чи інакше використовують популізм в якості засобу для отримання можливості під час виборів у парламент чи на президентських перегонах набрати більшість голосів виборців. Навіть політичні партії з чітко визначеними ідеологічними основами, в країнах зі сталими партійними системами, в прагненні електоральних переваг широко використовують популізм як засіб. Це не коректно не тільки щодо власних ідеологічних засад, але й збиває з пантелику громадян, руйнує можливості адекватної політичної ідентифікації виборців. Що також може бути метою популізму як певної технології.

В Україні загалом ідеологічна ідентифікація політичних партій ускладнена тотальним популізмом, який у привабливій обгортці загальновизнаних ліберальних ідей, фіксується в програмах партій, виборчих гаслах, спічах лідерів. Як результат, більшість політичних сил, в очах українських виборців виглядають близнюками і, лише в ситуативних сутичках, в мінливих економічних та соціально-політичних умовах, стає можливим визначення які і чиї інтереси вони захищають.

Отже, якщо сприймати популізм як певну, хоч і умовну виборчу технологію, постає нагальне завдання ідейно-політичної ідентифікації партій та рухів, які претендують на владу в суспільстві.

Оскільки ліберальна доктрина, в цивілізованих політичних системах, залишається найбільш авторитетною і щодо структури і щодо функціонування цих політичних систем, використаєм підхід до ідентифікації політичних сил та ідеологічного спрямування їх політики, одного з видатних теоретиків та дослідників реальної політичної практики Рональда Дворкіна. Ці принципи він пропонує щодо ідентифікації самого лібералізму як цілого політичного руху в край мінливих соціально-економічних та політичних умовах. Узагальнення цих принципів уможлиблює (якщо такі є) визначення ідеологічних основ більшості партій.

В своїй роботі "Ліберальна концепція рівності" Р. Дворкін аналізує значну кількість прикладів неспівпадіння передвиборчих програм різного масштабу політиків, та політичних партій з ідеологічними засадами їх партій, розкриває причини і наслідки "не зовсім ліберальних" дій "ліберальних урядів", вказує на прагматичність таких речей з одного боку та на розмивання розуміння ліберального руху в середовищі політиків, теоретиків та виборців. В такій ситуації він пропонує застосовувати декілька застережних аналітичних кроки для визначення тієї самої ідеологічної ідентичності. Ми зазначимо, що ці кроки прийнятні для ідентифікації не тільки лібералізму. Оскільки політична ідеологія несе в собі сукупність певних вимог, які відображають різні механізми і засоби реалізації цінностей, що визнані вихідними, Р.Дворкін пропонує, по-перше, це визнання визначити як договір чи контракт між прихильниками цих цінностей. По друге, він пропонує серед цінностей визначити ті принципи положення, які узгоджено існують тривалий термін. По-третє вказує на необхідність збереження старих та їм несуперечливих похідних принципів, які виникають в умовах "оновленого курсу" поточної, часто ситуативної, мінливої політики. До того ж, до доданих принципів є певні вимоги, як то збереження контрактного, узгодженого характеру, що не руйнує існуючі політичні взаємодії, що умовно, забезпечується наданням їх характеру нових методів у забезпеченні вихідних цінностей. По-четверте, вихідних положень не має бути багато і вони мають бути сформульовані досить детально, для їх коректного відмежування від ідей конкуруючих політичних принципів. Вичерпність формулювань вихідних принципів має забезпечувати пояснення похідних. По-п'яте, оскільки економічні та соціально-політичні вимоги змінюються постійно, важливим постає завдання розгортання обґрунтування вихідних цінностей через осучаснені принципи економічної, соціальної та інших видів політики.

Як висновок маємо наголосити, серед виокремлених Р.Дворкіном позицій ми зазначили провідні, без розкриття яких політичні сили залишаються певним чином, політично анонімними для виборців. А їх політичні програми та практична політика урядів залишаються такими, що ідеологічно не ідентифікуються. По суті це пересторога для політичних теорети-

ків, які прагнуть використовувати цінності і принципи політичних ідеологій як електоральний мобілізуючий засіб в умовах політичної дезорієнтації.

М. І. Хилько, докт. філос. наук, проф. КНУТШ, Київ
Khylko.m@gmail.com

РЕГІОНАЛЬНИЙ СЕПАРАТИЗМ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ

Регіональний сепаратизм являє собою соціально-політичне явище, обумовлене прагненням до державного статусу того або іншого регіонального політичного простору, соціальні сили якого не бачать іншої кінцевої мети, крім завоювання державної самостійності. Як соціально-політичне явище регіональний сепаратизм характеризується наявністю соціальних коренів; сукупністю інтересів з боку відповідних соціальних утворень (регіонів); наявністю політичної ідеології сепаратизму, обумовленою конкретною апологетикою прагнення до державної самостійності; сукупністю організацій і рухів, установ і інститутів з функціонально-сепаратистською спрямованістю: конкретними соціально-політичними відносинами (із приводу єдиної державності і з іншими регіональними утвореннями; нарешті, різними формами соціально-політичної діяльності в напрямку набуття власної держави. Таким чином, регіональний сепаратизм – це різновид соціальності, що має конкретну кореневу базу, ідеологію, політику і практику, яка спрямована на перетворення регіонального політичного простору в цілісне державне утворення.

Світовий і вітчизняний досвід свідчать про те, що соціально-політичними джерелами регіонального сепаратизму виступають геополітичні, етнополітичні (національно-політичні), конфесійні, територіально-демографічні й інші регіональні відмінності й фактори, врахування яких здійснюється в політиці регіональних еліт з метою державотворення. У результаті дій відзначених причин і факторів виникає конкретна регіональна сепаратистська політика, альтернативна загальнодержавній політиці і конфронтуюча їй в усіх напрямках реалізації й у першу чергу – з питання про державну цілісність і право на самовизначення. Міжнародне право віддає перевагу принципу територіальної цілісності держав, у рамках якого реалізуються різні форми культури, самобутності, ментальності різних соціальних утворень. Форми їхнього самовизначення забезпечуються державною регіональною політикою, що віддає пріоритет правам особистості незалежно від якої-небудь приналежності – етнічної, конфесійної або іншої. Це особливо характерно для багатонаціональних держав. Міжнародний статус принципу територіальної цілісності і непорушності кордонів сучасних держав – загальновизнана теза, що виправдує в тому числі і військово-силові способи захисту цілісності і незалежності державних утворень. Зазіхання ж на цю цілісність є джерелом конфліктності, національної небезпеки.

Регіональний сепаратизм в українській державі – специфічне явище його сучасного стану, що обумовлене як особливостями незалежної державності, так і геополітичними, соціально-історичними, етнополітичними, конфесійними і власне територіальними умовами. Головними факторами, що визначили специфіку регіонального сепаратизму в Україні, є: особливості російської імперської колонізації; тривале панування тоталітарного політичного режиму в межах Радянського Союзу; характер посттоталітарного розвитку і прорахунки політичного керівництва сучасної української держави, нездатність розробити і здійснити ефективну регіональну державну політику. Головне, на чому спекулюють регіональні політичні еліти, це інституціонально-функціональна слабкість української державності, усіх рівнів влади, яка замість розвитку стратегії державності зайнялася особистим збагачення, загрузла в корупції, деградувала і практично цілком утратила зв'язок з реальністю і власним народом.

Будь-яка держава, у тому числі й Україна, повинна підходити до розв'язання проблеми сепаратизму комплексно, поєднуючи в політиці протидії органічну єдність невоєнних і військово-силових способів подолання регіонального сепаратизму. Подолання сепаратизму – проблема комплексна, складн і суперечлива. Пріоритетне місце в ній займають невоєнні засоби і способи, до основного з яких можна віднести: забезпечення на всій території України прав людини, незалежно від усіх видів соціальних розходжень – національно-етнічних, конфесіональних, територіальних, демографічних й інших; зміцнення принципу унітаризму: "сильний центр – сильні регіони"; ефективний договірний процес по розмежуванню повноважень, децентралізація. Основним у цьому процесі бачиться зміцнення демократичних основ української держави, правових процесів блокування сепаратистських тенденцій. На міжнародному рівні слід постійно стверджувати непорушність принципу територіальної цілісності держав.

У даний час задача стабілізації державності вирішується державою за допомогою зміцнення вертикалі влади і формування авторитарної моделі легітимності під видом децентралізації. Однак ця політика не тільки не сприяє подоланню сепаратизму, але і детермінує зростання сепаратистських тенденцій. Ця теза підтверджується наступними обставинами:

По-перше, "жорстка" унітарна держава, є, по своїй суті, "ситуативною" державою, позбавленою стратегічного виміру, оскільки в ній не розвиваються демократичні механізми й інститути взаємодії між політичними суб'єктами. Так, у міру зміцнення вертикалі влади втрачали своє значення і налагоджені в 90-і роки механізми узгодження інтересів центра і регіонів.

По-друге, перерозподіл владних повноважень на користь Центра викликала роздратування і невдоволення регіональних і національних еліт, які для відновлення втрачених владних позицій, знову звертають погляд на національні, ультранаціональні і сепаратистські рухи.

По-третє, вичерпність таких ресурсів легітимності, як харизма вождя і легальний примус, робить неминучим кризу легітимності центральної

влади й актуалізацію сепаратизму по "перевіреному" за останні десятиліття сценаріям.

По-четверте, зміцнення центральної влади послаблює громадянське суспільство, робить населення об'єктом маніпуляції з боку еліт, зацікавлених у педалюванні сепаратистських настроїв.

По-п'яте, в умовах економічної кризи, зростання безробіття, інфляції, провалу національних проєктів й інших негативних наслідків фінансово-економічної стагнації, гострих екологічних проблем відповідальність за них покладається, насамперед, на центр, що закономірно викликає зростання антицентристських настроїв. Регіональні еліти виявилися в ситуативно виграшному положенні, отримавши можливість маніпулювати невдоволенням населення і його антицентристських настроїв.

По-шосте, інститут повноважних представників президента (а в Концепції децентралізації.. запровадження інституту Префектів, яких самостійно призначає Президент) розглядається в регіонах як метод прямого адміністративного тиску Києва на регіональну еліту і систему регіонального управління в цілому. Це викликає негативіську консолідацію місцевих еліт і спонукає їх до публічної або латентної конфронтації з повноважними представниками влади.

Таким чином, можна підсумувати, що зміцнення вертикалі влади є тупиковою стратегією стабілізації державності. Метафорично, вертикаль влади сьогодні виявляє собою натягнутий до межі канат, що з одного боку, напружується "перетягнути" максимум владних повноважень, контрольних функцій у центр, а з іншого боку – напором "вимог, підозр і фобій", що трансформуються в антицентризм і сепаратизм. Як шлях подолання сепаратизму і зміцнення української державності нами пропонується відмовлення від стратегії подальшого зміцнення вертикалі державної влади, унітаризації держави, посилення примусових важелів володарювання, посилення авторитарної легітимності державних лідерів. На наш погляд, більш перспективним є "пом'якшення" унітаризму, формування мультикультурної поліетнічної громадянської нації і становлення "демократичної, соціальної, правової держави" (Конституція України, Ст.1). на основі принципів реальної децентралізації.

Таким чином, сепаратизм – історично обумовлене суспільно-політичне явище, у якому переплітаються і взаємозалежні безліч причин. Однак це не означає, що проблема сепаратизму є неконтрольованою, знаходиться поза межами впливу з боку, насамперед центральних урядів держав. Багато в чому майбутнє багатьох держав буде визначатися тим, наскільки успішною буде національна політика держави, чи зуміють центральні уряди в достатній мірі враховувати інтереси, всіх народів (етносів), що існують в межах держави, надати інтеграційним тенденціям домінуючий характер.

ЧИ НА ЧАСІ РЕФЕРЕНДУМ?

2 лютого 2017 року Президент України П.Порошенко в інтерв'ю для німецької медіагрупи Funke mediengruppe заявив про готовність провести референдум щодо членства України в НАТО. "Чотири роки тому лише 16% підтримували ідею вступу України в НАТО. Зараз – 54 %. Як Президент, я керуюся думкою мого народу – я проведу референдум про перспективи членства України в НАТО", – сказав П.Порошенко, пообіцявши "зробити все можливе, щоб домогтися членства в Північноатлантичному альянсі", якщо наш народ проголосує на плебісциті за входження [Президент готовий до референдуму // Голос України. – 2017. – 3 лютого]. У зв'язку з цим звернемо увагу на деякі недоліки референдуму як засобу прийняття політичних рішень, що неминуче дадуться взнаки у разі проведення референдуму з питання щодо вступу України до НАТО.

Обов'язковість референдуму щодо вступу України до НАТО передбачена законодавством України. 6 березня 2008 року Верховна Рада України прийняла Постанову "Про питання вступу України до Організації Північноатлантичного договору (НАТО)" № 126-VI, якою постановила, що "1. Рішення щодо міжнародного договору про вступ України до НАТО приймається лише за наслідками всеукраїнського референдуму, який може проводитися за народною ініціативою відповідно до Закону України "Про всеукраїнський референдум". Постанови Верховної Ради України є обов'язковими до виконання усіма суб'єктами права на території України, у тому числі Президентом України. Допоки Постанова Верховної Ради України "Про питання вступу України до Організації Північноатлантичного договору (НАТО)" від 6 березня 2008 року № 126-VI залишатиметься чинною, вступ України до НАТО можливий лише через всеукраїнський референдум.

Одним із потенційних недоліків референдуму є те, що він призначається (президентом чи парламентом) лише тоді, коли вони сподіваються отримати бажані для них результати голосування. Якщо такої певності немає, то рішення про проведення референдуму не приймається, а ініціюванню референдуму громадянами (в порядку народної референдної ініціативи) влада чинить усілякі перешкоди. Нагадаємо, що Соціал-демократична партія України (об'єднана) з листопада 2005 року по лютий 2006 року по всій країні організувала 109 зареєстрованих Центральною виборчою комісією ініціативних груп, які зібрали на підтримку всеукраїнського референдуму з питань щодо членства України в НАТО та участі України в Єдиному економічному просторі (Російська Федерація, Республіка Казахстан, Республіка Білорусь) більш як 4,6 мільйона підписів (за необхідних згідно з Конституцією України трьох мільйонів), які було передано до ЦВК. На той час за членство України в НАТО, за даними соціологічних опитувань, висловлювались менше 20 % громадян України. Такий референдум був неприйнятний для тодішньої влади України, передусім

для пронатівськи налаштованого Президента України В.Ющенка, тому його проведенню чинились усілякі перешкоди. У квітні 2006 року Генеральна прокуратура України відкрила кримінальні справи за фактами підроблення підписів громадян та внесення неправдивих відомостей у підписні листи. Достовірність внесених до підписних листів відомостей перевірялась шляхом вибіркового опитування вказаних у них громадян.

На цей раз ситуація зовсім інша. Як сказав Президент України П. Порошенко, за останні чотири роки частка громадян України, які підтримують ідею вступу України до НАТО, зросла з 16 до 54 %. Виходить, референдум щодо вступу до НАТО прихильникам членства України в НАТО вигідно проводити саме тепер. Проте з низки причин цього робити не можна.

Однією з найважливіших вимог щодо референдуму є те, що його не можна проводити за умов воєнного чи надзвичайного стану, які неминуче вплинуть на результати голосування. Хоча формально (юридично) в Україні воєнний стан не уведено, реально на сході країни вже майже три роки триває війна. Головним супротивником України у цій війні виступає Російська Федерація. Відповідно, захист від Росії громадяни України вбачатимуть у членстві України в НАТО, за яке й голосуватимуть на референдумі. Крім того, більшість населення Донбасу виступає проти членства України в НАТО. Проте та його частина, яка проживає на території неконтрольованих Україною районів Донецької і Луганської областей – загалом близько трьох мільйонів осіб, до закінчення війни взяти участь у референдумі не зможе.

Демократична організація референдуму передбачає надання прихильникам і опонентам того чи того варіанта вирішення винесеного на нього питання рівних можливостей для проведення відповідних агітаційних заходів, що неможливо за нинішніх умов, коли чинна влада виступає активним прихильником членства України в НАТО. У разі "широкого громадського обговорення" перед референдумом питання щодо членства України в НАТО безумовну перевагу матимуть його прихильники. За вступ до НАТО агітуватимуть усі державні та провладні ЗМІ.

Проведення за нинішніх умов всеукраїнського референдуму з питання щодо вступу України до НАТО недоречне ще й тому, що ні найближчим часом, ні у дещо віддаленій перспективі ніхто приймати Україну до НАТО не збирається. У разі проведення такого референдуму він буде дороговартісним маніпулятивним опитуванням громадської думки з метою легітимізації політики сучасного керівництва України щодо інтеграції до євроатлантичних структур. Жодних юридичних наслідків такий референдум не матиме, тобто він нікого ні до чого не зобов'язуватиме і не гарантуватиме членства України в НАТО. Понад те, референдум щодо вступу України до НАТО ще більше поглибить політичний розкол українського суспільства.

Отже, до закінчення війни на сході України, стабілізації соціально-економічного і політичного становища в країні всеукраїнський референдум щодо вступу України до НАТО не тільки недоцільний, а й неприйнятний під кутом зору необхідності забезпечення інтеграції українського суспільства.

ЗМІСТ

Секція 18 "ПОЛІТИЧНА ДУМКА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ"

Підсекція "ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ"

Абрамова О.В. ПРОЕКТ "МІЖМОР'Я" ЯК МЕХАНІЗМ ОПОРУ РОСІЙСЬКІЙ ЕКСПАНСІЇ	3
Балюк Б.Л. КУЛЬТУРНИЙ МАРКСИЗМ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ПРАВИХ	5
Богданов О. С. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ ДОКТРИН МОДЕРНУ ЮЛІУСОМ ЕВОЛОЮ	8
Вилков В. Ю. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПИСАНИЯ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ГЕНЕЗИСА ЦИВИЛИЗАЦИЙ И НАЦИЙ ОСВАЛЬДА ШПЕНГЛЕРА	10
Вишнівська В. В. ЛІБЕРАЛЬНЕ ОБЛИЧЧЯ ІДЕЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИНЯТКОВості у ПРАЦЯХ ЛУІСА ХАРЦА	13
Йосипенко І. С. ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ФЕДЕРАЛІСТІВ: О.ГАМІЛЬТОНА, ДЖ. МЕДІСОНА, ДЖ.АДАМСА	15
Ковальов А. В. ДЖЕЙМС ФІШКІН ПРО ДЕЛІБЕРАЦІЮ ТА ПОЛІТИЧНУ РІВНІСТЬ	17
Левченко Д. В. ПОЛІТИЧНА ВЛАДА В КОНЦЕПЦІЇ ТОМАСА ГОББСА	18
Мартіросян Ш. С. НЕОКОНСЕРВАТИЗМ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА США УРЯДІВ М.ТЕТЧЕР ТА Р.РЕЙГАНА	21
Мельник В. М. ПРАВОВАЯ БОРЬБА МЕЖДУ РИМОМ И КОНСТАНТИНОПОЛЕМ В РАННЕСРЕДНЕВЕКОВОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ ХОРВАТИИ	23
Міщенко А. М. ФЕНОМЕН БАНАЛЬНОГО ЗЛА В КОНЦЕПЦІЇ ХАННИ АРЕНДТ	25
Мостіпан О. М. ПОНЯТТЯ "БЛАГОРОДНОГО МУЖА" У ВЧЕННІ КОНФУЦІЯ	27

Онiпко З. С. ЛІБЕРТАРИЗМ ЯК ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНА ТЕЧІЯ	30
Паляниця М. А. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ М.ШТІРНЕРА	33
Сасін В. О. ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ЦЕРКВИ ТА ДЕРЖАВИ Й ПРОБЛЕМА "ПАНУВАННЯ-ПІДКОРЕННЯ" ЯК БАЗОВІ ПАРАДИГМИ ПОЛІТИЧНОГО ВЧЕННЯ СВЯТОГО АВГУСТИНА	35
Ткач Б. А. ІДЕЯ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ У ПОГЛЯДАХ АЛЬТЬЄРО СПІНЕЛЛІ.....	37
Ущапівська В. М. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВИТЕЛЯ	39
В КОНЦЕПЦІЇ МАКІАВЕЛЛІ	
Фещенко О. О. БЕЗВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	41
Підсекція "ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ"	
Katsevyich T. V. PROBABILISTIC FORECASTS ABOUT FORMATION OF SUPRANATIONAL EUROPEAN STRUCTURES IN OLGERD-HIPPOLYTE BOCHKOVSKY'S WORKS	43
Лященко І. А. ПРО ВАДИ ОЛІГАРХІЇ ЯК НЕПРАВИЛЬНОГО ВИДУ ДЕРЖАВИ	46
Рева Т. С. ПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ "РАДЯНСЬКОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ" Л. ПЛЮЩА.....	47
Рудик А. О. ІДЕЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО	49
Салтовський О. І. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КНЯЗІВСЬКОЇ ДОБИ	51
Ситник О. І. УКРАЇНСЬКА ІДЕЯ В ТВОРЧОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ КИРИЛО-МЕФОДІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА	54

**Секція 19
"ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"**

**Підсекція
"ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"**

Багінський А. В. МІЛІТАРНО-ФІСКАЛЬНА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ Ч.ТІЛЛІ.....	56
Баталюк І. В. КРИТИКА ТЕОРІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЕЛІТИЗМУ ДЖОНОМ ХІГЛІ У СТАТТІ "ДЕМОКРАТІЯ ТА ЕЛІТИ"	58
Власов М. О. КОНСТРУКТИВІСТСЬКИЙ ПІДХІД ДО ПИТАННЯ НАЦІОГЕНЕЗУ У ПРАЦЯХ Е. ГЕЛЛНЕРА	60
Войчук А. Ю. ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА ТА ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТА: РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ.....	63
Галькевич О. Д. ВИНИКНЕННЯ ФЕНОМЕНУ БІОПОЛІТИКИ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	65
Година А. О. ТРИ ХВИЛІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ЗА С.ГАНТІНГТОНОМ	68
Есенніков К. В. ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ В США: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА	70
Іванченко К. О. СУТНІСТЬ МЕРЕЖЕВОГО ПІДХОДУ В ПОЛІТИЦІ.....	73
Кавуза К. А. ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА : ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ НАРОДОВЛАДДЯ	75
Кобильник В.В. СПЕЦИФІКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОБІЮВАННЯ У ПОРІВНЯЛЬНІЙ ПОЛІТОЛОГІЇ	77
Коршук Р. М. ТЕОРІЯ "ПЛАВИЛЬНОГО ТИГЛЯ" ЯК ПРИКЛАД АСИМІЛЯЦІЙНОЇ (ІНТЕГРАЦІЙНОЇ) МОДЕЛІ ЕТНОПОЛІТИКИ.....	79
Костенко В. В. ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРОРИЗМУ: ТРУДНОЩІ УЗАГАЛЬНЕНОГО ФОРМУЛЮВАННЯ.....	81

Кравченко В. Ю. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА НЕРІВНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ	83
Любова К. В. ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОЇ ДЕМІФОЛОГІЗАЦІЇ	86
Малкіна Г. М. ПОПУЛІЗМ ЯК ПОЛІТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ	88
Михайлиця К. В. ПІЗНАВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПЦІЇ МОДЕРНА Й. ФОРНІЮСА У СФЕРІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО	91
Міщерська Ж. В. ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	93
Мовчан У. В. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ Е-УРЯДУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН)	95
Немировська В. С. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ГРУП ІНТЕРЕСІВ ЯК ОСНОВНОГО СУБ'ЄКТА ЛОБІЗМУ	97
Олещук П. М. ТЕХНОЛОГІЧНІ ЕТАПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИМВОЛІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ	100
Петренко В. В. ГІБРИДНІ ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ	102
Плешканьова О. С. ПАРТІЙНА СИСТЕМА США: ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТОК, СУЧАСНИЙ СТАН	104
Пономаренко К. О. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПЦІЙ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЕЛІТАРИЗМУ	106
Посєва В. С. ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КІБЕРКОНФЛІКТУ ЯК РІЗНОВИДУ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ	108
Потетюшна О. В. ПОЛІАРХІЧНА ТЕОРІЯ ДЕМОКРАТІЇ Р.ДАЛЯ	110
Ромась М. О. ПОЛІТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ: КОНСЕРВАТИВНА КОНЦЕПЦІЯ	112

Рудик А. О. ОСОБЛИВОСТІ МОНОКАМЕРАЛІЗМУ В ДЕЯКИХ ФЕДЕРАТИВНИХ ДЕРЖАВАХ	113
Рудюк Д. В. ЛОБІЗМ ЯК ІНСТИТУТ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ	115
Телешун Я. С. ВЕЛИКИЙ КАПІТАЛ ЯК ЧИННИК СВІТОВОЇ БІДНОСТІ	118
Ткач Б. А. НЕОФУНКЦІОНАЛІЗМ ЯК ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	120
Труш Т.В. DOCTRINE "PLENITUDE POTESIATIS" IN MARSILIUS OF PADUA	123
Тукаленко І. А. ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПРОТЕСТІВ: ПРИКЛАД РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ	125
Фіалковська Н. О. КРИЗА НЕОЛІБЕРАЛЬНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДЕРЖАВИ	128
Чайко П. А. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	131
Шапошніков А. О. ФОРМИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕСПРОМОЖНОСТІ КВАЗІДЕРЖАВ	133
Підсекція "СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ"	
Віннічук О. В. ІНФОРМАЦІЙНА ДЕМОКРАТІЯ: РИЗИКИ ТА ПЕРЕВАГИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	136
Гапоненко В. А. КОНФЛІКТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ	138
Гордієнко М.Г. ПОЛІТИЧНИЙ ЦИНІЗМ ЯК ФАНТОМ КОЛОНІАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ	139
Карашук М. Г. ІНФОРМАЦІЙНА ВЛАДА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ІНФРАСТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА	143
Кисленко Р. В. ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ: ВІД ТОТАЛІТАРИЗМУ ДО ГІБРИДНОГО	146

Ковальська Н. О. ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ У КОНЦЕПЦІЇ МІШЕЛЯ ФУКО	149
Кремньов І. Р. ПРОБЛЕМИ ЛЕГІТИМНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ	151
Макаренко Є. В. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ МІФІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	153
Маркіна М. Е. ФРОММ ПРО ІНТЕРПРЕТАЦІЮ ПОНЯТТЯ СВОБОДИ В ДЕРЖАВІ.....	154
Матяшовська К. М. ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК СКЛАДОВА ІДЕОЛОГІЇ КОНСЕРВАТИЗМУ.....	157
Медведська В. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ	159
Наконечний В. С. ОРДЛО: СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ	161
Полегкий О. М. ДЕМОКРАТІЯ "ПІСЛЯ" ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: В ПОШУКАХ НОВОГО СИМВОЛІЧНОГО ПОРЯДКУ	163
Ротар Н. Ю. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ НЕПОКОРИ ЯК СТРАТЕГІЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ	164
Сашук Г. М. ПРІОРИТЕТАМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	167
Слинько Т. А. ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	169
Федорченко В. М. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ІДЕОЛОГІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ В КОНЦЕПЦІЇ РОНАЛЬДА ДВОРКІНА.....	171
Хилько М. І. РЕГІОНАЛЬНИЙ СЕПАРАТИЗМ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ	173
Шляхтун П. П. ЧИ НА ЧАСІ РЕФЕРЕНДУМ?	176

Наукове видання

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2017

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

(25-26 квітня 2017 року)

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 7

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 10,7. Наклад 100. Зам. № 217-8114.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл21.
Підписано до друку 30.03.17

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
б-р Т. Шевченка, 14, 01601, м. Київ
☎ (044) 239 32 22; (044) 239 31 72; тел./факс (044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02